

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

21. YÜZYILDA ULUS-DEVLETİ YENİDEN OKUMAK

Danışman: Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN

Mehmet PARLAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EKİM-2009**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

21.YÜZYILDA ULUS-DEVLETİ YENİDEN OKUMAK

Mehmet PARLAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez ...../...../..... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

.....
Prof.Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
DANIŞMAN

.....
Doç. Dr. Haluk ALKAN
ÜYE

.....
Yrd. Doç.Dr. Mehmet TAN
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....
Prof.Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
Enstitü Müdür V.

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

21.YÜZYILDA ULUS-DEVLETİ YENİDEN OKUMAK

Mehmet PARLAK

Danışman : Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN

Yıl : 2009, Sayfa :111

Jüri : Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
: Doç. Dr. Haluk ALKAN
: Yrd. Doç.Dr. Mehmet TAN

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilimler alanında 1990'lı yıllardan bu yana yoğun tartışmalara sahne olan ulus-devlet olgusunu tüm yönleriyle ele almak ve ulus-devletin 21. yüzyıl dünya sistemindeki yerini sorgulamaya çalışmaktır. Bu bağlamda, öncelikle ulus-devlet olgusu bir model analizi çerçevesinde ele alınmış, ulus-devleti meydana getiren kurumlar, dinamikler ve süreçler kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca, çalışmamızda ulus-devletin temel varlık nedenlerinden biri olan ve onun ideolojisi olma niteliği taşıyan "milliyetçilik" konusuna özel bir önem verilmiştir.

Günümüzde küreselleşme tartışmalarının ulus-devletin bekası ile ilgili merkezi bir önemi bulunmaktadır. Bu nedenle, küreselleşme olgusu, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarıyla ele alınarak çalışmamızda etraflıca irdelenmiştir. Özellikle, ulus-devlet ve küreselleşme tartışmalarında literatürde "Radikal", "Şüpheli" ve "Dönüşümcü" olarak bilinen üç ana eğilime tezde geniş bir biçimde yer vermeye çalışılmıştır. Ayrıca, çalışmada küreselleşme sürecinin yarattığı kurumlar olarak değerlendirilen bölgeselleşme ve yerelleşme olguları da ulus-devlete yönelik potansiyel tehditler alt başlığı altında ele alınmıştır.

Çalışmada buna ilave olarak, bölümünde, daha önce tanımlanan ve sınırları çizilen ulus-devlet modelinin, küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme süreçleriyle girdiği etkileşim sonucu aldığı yeni hal bir değerlendirmeye tabi tutulmuş; mevcut durumda ulus-devletin işlevlerinin nasıl şekillendiği sorusuna cevap aranmıştır. Sonuç olarak, çalışmada öne sürülen bilgiler ışığında, 21. yüzyıl küresel sisteminde ulus-devletin konumuna ilişkin öngörülerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet, milliyetçilik, küreselleşme, bölgeselleşme, yerelleşme.

**DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**THE REREADING THE NATION-STATE IN THE 21TH
CENTURY**

Mehmet PARLAK

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN

Year : 2009, Pages :111

Jury : Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN

: Assoc. Prof. Dr. Haluk ALKAN

: Asist. Prof. Dr. Mehmet TAN

The aim of this study is to analyze multi-dimensions of the concept of the nation-state, as one of the most debateble issue since 1990's in the social sciences sphere and to discuss the position of the nation-state in the 21th century.

In this context, the concept of nation-state has been received priority consideration in the framework of model analysis and then the institutions, dynamics and processes which constitute the nation-state are studied. In this circumstances, the concept of "nationalism" which is one of the main ontologic reasons of the nation-state and involving in its ideological side has particularly been emphasized.

Contemparyly, the discussions on the term "globalization" are the center of debate concerning the continuation of the nation-state. Within this framework, the concept of globalization has been deeply analyzed with its political, economic and cultural dimensions. Especially, the main three tendencies, called "Radical", "Skeptical" and "Transformation" in the literature in the areas of discussions on nation-state and globalization are widely elaborated. Moreover, the concepts of "regionalization" and "localization" which are seen as the tendencies created by globalization are argued.

Finally, the nation-state model, which is determined and formed boundaries beforehand is assessed in the light of its new form at the end of interaction with globalization, regionalization and localization. In addition, the study attempts to respond the question whether the existing conditions affect the function of nation-state.

The study is concluded by developing projections concerning the position of nation-state towards the 21 st century's global system.

Keywords: Nation-state, Nationalism, Globalization, Regionalization, Localization.

ÖN SÖZ

21.yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız bugünlerde, insanlık daha önce görülmemiş düzeyde büyük bir değişime tanıklık etmektedir. “Hız çağı”, “Bilgi Çağı”, “Siber Çağ” gibi terimler, günümüz dünyasının içinde bulunduğu büyük dönüşümü ifade etmede kullanılan kavramlardan birkaçıdır. Son yıllarda teknolojik, ekonomik, siyasi alanlarda kürede yaşanan baş döndürücü gelişmeler, insanoğlunun bir yeni tarihsel dönemin eşiğine geldiğini göstermektedir. Küreselleşme olgusu, söz konusu dönüşümün tam da merkezinde yer almaktadır. Çünkü küreselleşme, sayılan gelişmelerin hem bir nedeni hem de sonucu sayılmaktadır.

Bir realite olan küreselleşme olgusunun etkilerinin son yıllarda daha çok hissedilir hale gelmesini ulus –devlet ile olan ilişkisine bağlamak mümkündür. Bugün, küreselleşme/ulus-devlet ilişkisinin gündelik hayatta yarattığı pratik sonuçlar, meseleyi sınırlı bir entellektüel çevrenin uğraş konusu olmaktan çıkarmıştır. Ayrıca, son dönemlerde küreselleşme sürecine paralel bir seyir izleyen bölgeselleşme ve yerelleşme yönelimlerinin ulus-devlet tartışmalarına kattığı zenginlik, ulus-devletin yapısı, misyonu ve işlevleri üzerindeki projeksiyonlara büyük bir derinlik katmıştır. Bu itibarla, ulus-devletin çağımız uluslararası sistemindeki yerini farklı bir bakış açısıyla sorgulama bağlamında söz konusu tez konusunun seçilmesi uygun görülmüştür.

Metodolojik olarak literatür taramasına dayalı bir çalışma üzerine inşa edilen bu tezin hazırlanmasında; önemli desteklerini her zaman yanımda hissettiğim danışman hocam Prof. Dr.Ahmet Hamdi AYDIN başta olmak üzere, tezin hazırlanmasında ufuk açıcı değerlendirmeleri ile okuma ve düzeltmelerde yaptığı büyük katkılar nedeniyle Doç. Dr. Haluk ALKAN’a ve son olarak bu süreçte önemli yardımlarını gördüğüm Önder ÖNCÜL’e şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet PARLAK
Ekim-2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ	VII
1.GİRİŞ	1
2.KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	3
3.ULUS VE ULUS DEVLET: DİNAMİKLER, SÜREÇLER, KURUMLAR	5
3.1.Ulus Olgusu	5
3.2.Uluslaşma Süreci	8
3.3.Ulusun Modernliği	11
3.4.Ulusun Unsurları	14
3.4.1.Dil Birliği	15
3.4.2. Din Birliği	16
3.4.3.Soy Birliği	17
3.4.4.Kültür ve Tarih Birliği	17
3.4.5.Öteki İmajı	19
3.5.Ulus-Devlet Olgusu	19
3.5.1.Devlet Kavramı ve Modern Devlet	19
3.5.2.Ulus-Devlet ve Gelişimi	22
3.6.Milliyetçilik	26
3.7.Ulus-Devlete Yönelik Yaklaşımlar	29
3.8.Ulus-Devletin Temel Unsurları	31
3.8.1.Ulusal Kimlik	31
3.8.2.Ulusal Egemenlik	32
3.8.3.Teritoryal Yapı	33
3.8.4.Merkezileşme	33
3.8.5.Türdeşleştirme	34
4.ULUS DEVLETE YÖNELİK TEHDİTLER	36
4.1.Genel Olarak Küreselleşme Kavramı	36
4.2.Küreselleşmenin Tarihçesi	40
4.3.Küreselleşmenin Boyutları	42
4.3.1.Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	43
4.3.2.Küreselleşmenin Siyasal Boyutu	47
4.3.3.Küreselleşmenin Kültürel Boyutu	48
4.4.Küreselleşmenin Dinamikleri	51
4.4.1.Ticaretin ve Finansın Serbestleştirilmesi	52
4.4.2.Bilgi Devrimi ve Teknolojik Gelişmeler	52
4.4.3.Değerler ve Norm Sisteminin Değişmesi	53
4.4.4.Uluslararası Alanda Ortaya Çıkan Yeni Aktörler	54
4.4.5.Küresel Bir Toplumun Ortaya Çıkması	54
4.4.6.Küresel Nitelikte Sorunların Artması	54
4.4.6.1.Nüfus Artışı, Göç ve Kentleşme	55
4.4.6.2.Yoksulluk ve Gelir Dağılımındaki Bozukluklar	55
4.4.6.3.Çevre Sorunlarının Artması	56
4.4.6.4.Güvenlik Sorunu	57

4.5.Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar	57
4.5.1.Küreselleşmeci Bir Yaklaşım: Radikaller.....	58
4.5.2.Küreselleşme Olgusuna Mesafeli Duran Bir Yaklaşım: Şüpheciler.....	59
4.5.3.Küreselleşmeyi Dönüştürücü Bir Süreç Olarak Gören Yaklaşım: Dönüşümcüler	60
4.6.Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Bölgeselleşme	62
4.7.Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Yerelleşme	66
5.DİRENME YA DA DEĞİŞİM: ULUS-DEVLETİN YENİ GÖRÜNÜMÜ	69
5.1.Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devletin Yapısına ve İşleyişine Etkileri	69
5.1.1.Ekonomik Boyutuyla Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlete Etkileri.....	69
5.1.2.Siyasal Boyutuyla Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlete Etkileri.....	76
5.1.3.Kültürel Boyutuyla Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlete Etkileri	81
5.2.Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Değişen İşlevleri.....	85
5.2.1.Ulus-Devletin Kaybettiği İşlevler	85
5.2.2.Ulus-Devletin Koruduğu Ve Kazandığı İşlevler	88
5.3.Küreselleşme ve Milliyetçilik	90
5.4.Bölgeselleşme ve Ulus-Devlete Etkileri	94
5.5.Yerelleşme ve Ulus-Devlete Etkileri	98
6.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKLAR.....	106
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
MIA	: Çok Taraflı Yatırım Antlaşması
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NGO	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

ÇİZELGELER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Çizelge 4.1. Merkez'in ve Çevre'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri	45
Çizelge 4.2. Ülkeden Ülkeye Göçün Avantajları ve Dezavantajları	46
Çizelge 4.3. Küreselleşmeyi Kavramsallaştırma: Üç Eğilim	62
Çizelge 5.1. Dünya Gelirinden En Zenginler İle En Yoksulların Aldıkları Paylar...	73

1. GİRİŞ

Ulus-devlet, modern zamanların egemen devlet formu olarak ortaya çıkmış ve varlığını günümüze kadar sürdürmüş bir modeldir. Mutlakiyetçi imparatorluklarla kendini tarih sahnesinde ilk kez gösteren “Modern Devlet” anlayışı, ulus-devlet modeliyle varlığını farklı bir boyutta devam ettirmiştir. Bu yönüyle, ulus devleti modern devlet türünün bir türevi olarak görmek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Modern devlet biçiminden ulus-devlet modeline geçişte milliyetçiliğin kritik bir işlev gördüğü belirtilmelidir. Fransız İhtilalinin sarsıcı etkileriyle filizlenen milliyetçilik anlayışı, bir yandan yeni kurulacak ulus-devletlere ilham kaynağı olurken, öte yandan mevcut ulus-devletlerin sağlam bir zemin üzerinde kurumsallaşmasını sağlamıştır. Özellikle, ulus devletlerin bir ulus inşa etme (uluslaştırma), ya da verili ulusa yönelik sürdürdükleri türdeşleştirici politika uygulamalarında bir siyasal tutkal olarak milliyetçiliğin oynadığı kritik rol, Aydınlanma Felsefesinin öngördüğü “evrenselci” anlayışı yerle bir etmiş ve uluslara ayrılmış bir uluslararası siyasal sistemi günümüze kadar taşımıştır.

Tarihsel arka planı neredeyse modernizmle eşdeğer sayılan ulus-devlet olgusunun artık misyonunu tamamladığı, ulus-devlete can veren ve onu yaşatan bir ideoloji olarak milliyetçiliğin çağın ihtiyaçlarına cevap veremediği gibi gerekçelerle, artık ulus devletin aşıldığı/aşılması gerektiği gibi yaklaşımlar, yeni bir yüzyılın ilk yıllarını yaşadığımız bugünlerde birçok yazar tarafından dillendirilen bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Soğuk Savaşın sona erdiği, küreselleşmenin sınırları giderek anlamsız hale getirdiği, bölgesel entegrasyonlar ve güçlü yerelleşme eğilimleri aracılığıyla ulusal egemenlik anlayışlarının esnetildiği bir dönemde, artık ulus-devlet türünden bir yapıya ihtiyaç duyulmamaktadır. Buna ilave olarak, felsefi açıdan postmodernizmin modern dönemleri sona erdirdiği bir ortamda, modernitenin bir ürünü olan ulus-devletin de otomatikman devre dışı kalması gerektiği de savunulmaktadır.

Ulus-devletin bekasına yönelik tehditlerden en önemlisi olarak değerlendirilen küreselleşme olgusu ve çalışmamızda küreselleşme sürecinin yarattığı yönelimler olarak ele alınan bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin ulus-devleti ortadan kaldıracak güç ve niyette oldukları savı kanaatimizce yerinde değildir. Bu tezde, küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme süreçleriyle etkileşime giren ulus-devletin –işlevlerinde ve yapısında bazı değişimler ve dönüşümler olmakla birlikte- temel bir siyasal birim olarak varlığını güçlü bir biçimde sürdüreceği iddiası öne sürülmektedir. Ayrıca, kanaatimizce varlığı henüz tartışmalı bir anlayış olarak, postmodernizm kavramının ulus-devleti zayıflatacak/ortadan kaldıracak düzeyde bir potansiyeli bünyesinde barındırmadığı açıktır. Bununla birlikte, ileri sürdüğümüz bu savdan ulus-devletin tüm kurumlarıyla geleneksel çizgisini sürdüreceği anlamı çıkartılmamalıdır. Burada vurgulamaya çalıştığımız husus, ulus-devletin özellikle küreselleşme olgusu gibi (ekonomik, siyasi ve kültürel başta olmak üzere) birçok boyutu bulunan süreçlere uyum sağlamak için bir çaba içine gireceğini, ancak bu entegrasyon sürecinin ulus-devletin bir sıklet merkezi olma niteliğini değiştirmeyeceği noktasıdır.

Yukarıda ifade edilen sav üzerine oturtulan tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Girişten sonra gelen ikinci bölümde, “konu ile ilgili bazı çalışmalar” özetlenerek tez konusuna ilişkin literatürde var olan bazı eserlerin tanıtılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ulus-devlet kavramı tarihsel arka planı, kurumları, süreçleri ve dinamikleriyle incelenmiştir. Bu bölümde, öncelikle Ulus kavramının bir tanımlaması yapılmış daha sonra ulusu meydana getiren bir süreç olarak uluslaşma konusu işlenmiştir. Ulusun modern zamanların ürettiği bir kurum olmasından

hareketle, ulusun modernliğinin ele alındığı alt başlığı ulusun unsurları konusu izlemiştir. Dil birliği, kültür ve tarih birliği, soy birliği gibi ulusu meydana getiren unsurlar, ulus olgusunu kavramada büyük önem arz etmektedir. Ulus olgusunun kapsamlı bir biçimde ele alınmasından sonra ulus -devlet kavramının incelenmesine geçilmiş, bu noktada ulus-devlet olgusunun daha iyi anlaşılması bakımından sırasıyla, genel olarak devlet kuramı ve modern devlet kavramı ele alınmıştır. Ulus-devletin temel ideolojisi olarak milliyetçilik kavramının önemine binaen, bu konunun ayrı bir alt başlıkta incelenmesine ihtiyaç duyulmuş, bu kapsamda milliyetçiliğin ulus-devletle olan can alıcı ilişkisine yer verilmiştir. Ayrıca, ulus-devlet modelini anlamaya yönelik temel yaklaşımlar, değinilen bir başka konu olmuştur. Tez çalışmamızın bu bölümünde son olarak ulus devletin temel unsurları; ulusal kimlik, ulusal egemenlik gibi alt başlıklar altında bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, ulus-devlete yönelik tehdit potansiyeli taşıyan konular, küreselleşme, küreselleşme sürecine paralel olarak da bölgeselleşme ve yerelleşme başlıkları altında incelenmiştir. Görüldüğü gibi, bu bölümde ana başlık olarak küreselleşme olgusu belirlenmiş, bölgeselleşme ve yerelleşme kavramları ise küreselleşme sürecinin yarattığı dinamikler olarak değerlendirilmiştir. Çok boyutlu yapısı ve zengin içeriği nedeniyle, küreselleşme süreci tezin sınırları içerisinde mümkün mertebe geniş bir biçimde işlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle küreselleşme kavramının bir tanımı yapılarak konuya giriş yapılmış, daha sonra küreselleşme olgusunun tarihsel gelişim süreci vurgulanmıştır. Çalışmada, küreselleşme başlığı altında üzerinde en çok durulan konu “küreselleşmenin boyutları” olmuştur. Her ne kadar bu tezde yer verilemeyen başka boyutları bulunsa da, küreselleşme süreci ekonomik, siyasi ve kültürel yönleriyle ele alınmıştır. İzleyen alt bölümde, günümüz küreselleşmesinin doğurduğu pratik sonuçlar bakımından küreselleşme sürecinin yarattığı dinamikler incelenmiştir. “Ticaret ve finansın serbestleştirilmesi”, “bilgi devrimi ve teknolojik gelişmeler”, “değerler ve norm sisteminde meydana gelen değişimler” tezimizde küreselleşmenin dinamikleri kapsamında incelenen alt başlıklardan bazılarıdır. Bu bölümde, bir genel kabul olarak “radikal”, “şüpheli” ve “dönüşümcü” olmak üzere küreselleşmeyi yorumlayan üç ana grubun yaklaşımları ve bu yaklaşımın temsilcileri ayrıntılı olarak ele alınan bir başka konu olmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümü, üçüncü ve dördüncü bölümde etraflı olarak incelenen konuların bir etkileşim bağlamında mezc edilmesi niteliği taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme süreçlerinin ulus-devlet modelini hangi ölçüde değiştireceği/dönüştüreceği, ya da söz konusu süreçlerin yarattığı etkilerin ulus-devletin bekasını nasıl şekillendireceği hususu ele alınmıştır. Bu bölümde, ayrıca milliyetçilik olgusuna ayrı bir başlık açılarak, küreselleşme sürecinde milliyetçiliğin geldiği son nokta irdelenmiştir.

Çalışmanın altıncı ve son bölümünde, bu bölüme kadar işlenen konular paralelinde bir sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuç vurgulanırken, bir yandan çalışma genel hatlarıyla ortaya konmuş, öte yandan konuya ilişkin çalışmanın önceki bölümlerinde satır aralarında değinilmiş olan savımız daha açık bir biçimde ifade edilmiştir. Böylece, sonuç ve değerlendirme bölümü ile ulus-devletin 21. yüzyıldaki konumunun ne olacağına dair bir fikir sunulmaya çalışılmıştır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bugüne kadar ulus devlet konusu hakkında kitap, makale ve tez çalışması gibi çok sayıda araştırma yapıldığını söylemek mümkündür. Bu araştırmaların bazılarında, ulus devlet modelinin kendi iç dinamikleri ve geçirdiği tarihsel aşamalar açısından bir analize tabi tutulduğu; diğer pek çok çalışmada ise, ulus devlet olgusunun (özellikle küreselleşme süreci kapsamında girdiği değişim ve dönüşüm bağlamında) bekasının tartışma konusu olduğu görülmektedir. Bu noktada, yirmi birinci yüzyılın uluslararası siyasal düzeninde ulus devletin konumunun nasıl olacağına ilişkin yazarlar arasında başlayan tartışmaların, günümüz sosyal bilim çevrelerini önemli ölçüde ulus devlet konusunu incelemeye yönelttiği söylenebilir.

Şaylan (2003) “Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi” adlı eserinde, modern devletin tarihsel ilerleme sürecini, liberalizm ve kapitalizmin gelişimi, 1929 Bunalımı ve yarattığı ekonomik-siyasal kurumlar, bilgi teknolojilerinde meydana gelen devasa gelişmeler ve “Yeni Dünya Düzeni” kavramının yarattığı dinamikler çerçevesinde ele almış; buradan hareketle, günümüzde devletin yeni işlevinin ne olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır. Şaylan’ın bu noktadaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir: Küreselleşme bir yandan refah üretirken, öte yandan bünyesinde çok büyük eşitsizlikler ve dengesizlikler barındırmaktadır. Ayrıca, yeni küresel düzenin hukuk alanında kurumsallaşmasına ek olarak liberal demokrasinin ciddi bir işlev krizine girdiği söylenebilir. Sonuç itibarıyla insanlar çaresizdir; derinleşen küresel eşitsizlikler karşısında siyasal süreç ya da bir başka ifadeyle demokratik hesap sorma (accountability), sorunu çözmede yetersiz ve eksik kalmaktadır. Şaylan’a göre bu durum, Devlet Kuramının bir bunalımı olarak değerlendirilebilecek düzeyde kökleri derinlerde olan bir büyük sorun olma niteliği arz etmektedir.

Erözden (2008), “Ulus Devlet” adlı kitap çalışmasında ulus devlet modelini - geçirdiği tarihsel süreç de dahil olmak üzere- bir kavramsal analize tabi tutmuştur. Erözden’e göre ulus devlet, Fransız İhtilali, Aydınlanma Felsefesi ve modernizm gibi süreçlerin sonucunda ortaya çıkmış olan ve temel ideolojisi olan milliyetçilik ile beraber kısa zamanda bir türdeşleştirici fonksiyon icra ederek, yaratılan ulus sayesinde modern zamanlara damgasını vuran bir devlet biçimi olarak karşımıza çıkmış ve varlığını günümüze kadar başarıyla sürdürmüştür. Çalışmasında ulus devlet olgusunu sosyolojik, tarihi, hukuki yaklaşımlar çerçevesinde ele alan Erözden, bu yönüyle ulus devleti klasik anlamda siyaset bilimi veya iktidar/devlet kuramı alanlarına hapsetmeyerek, okuyucuya farklı disiplinlerin bakış açısını sunmuştur. Ayrıca Erözden’in sözkonusu çalışmasında literatürün öncü isimlerine ve görüşlerine sıkça rastlamak mümkündür. Alanın önde gelen isimlerinden olan Smith, Anderson, Hobsbawm, Hroch, Gellner gibi yazarların ulus devlet modeliyle ilgili düşüncelerini kitapta geniş bir biçimde görmek mümkündür.

“Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet” (2007) adlı doktora tezini kitaplaştırdığı çalışmasında Şahin, küreselleşme ve ulus devlet olgularını öncelikle ayrı ayrı ele alarak incelemiş, daha sonra ise küreselleşme sürecinin ulus devlet modeliyle girdiği etkileşim süreci sonunda ortaya çıkan tabloyu yorumlamıştır. Kitabında, ulus devlet-küreselleşme tartışmalarında yazarların genel eğilimlerini ortaya koymada kabul edilen üç temel yaklaşıma (“Radikaller”, “Şüpheliler”, “Dönüşümcüler”) oldukça geniş bir biçimde yer veren Şahin, kendi tezini de bu yaklaşımlardan hareketle ortaya koymuştur. Buna göre Şahin, kendisini “Dönüşümcü” olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle, küreselleşme sürecinin ulus devleti berhava ettiği, tarihi misyonunu sona erdirdiği gibi Radikal nitelikteki yaklaşımları reddeden Şahin, aynı zamanda

küreselleşme olgusunun ulus devlet üzerindeki etkilerini neredeyse yok sayan ve/veya görmezden gelme eğiliminde olan Şüpheci görüşe de mesafeli durmaktadır.

Kazgan (2005), iktisatçı kimliği dolayısıyla genel olarak ekonomik bir perspektifle ele aldığı ulus devlet-küreselleşme çalışmasında, meseleyi -son yıllarda oldukça popüler hale gelen- “Merkez-Çevre” ilişkisi bağlamında incelemiştir. Bilindiği gibi Wallerstein, Amin gibi yazarların başını çektiği grubun teorik yaklaşımlarını üzerine oturttukları bir düşünce biçimi olan “Mekez-Çevre” diyalektiğinde, kuzey ülkelerinin güney ülkelere göre daha müreffeh ve gelişmiş olma düzeyleri ele alınmakta ve nedenleri sorgulanmaktadır. Kitabının temeline “Merkez-Çevre” yaklaşımını koyan Kazgan, bu anlamda “Yeni Ekonomik Düzeni” ve onun temel düşünsel araç ve politikalarını (neo-liberalizm, yeni sağ, özelleştirme, deregülasyon vb.) eleştirel bir analize tabi tutmaktadır. Yeni Dünya Düzeninin (özellikle 2020’lerden sonra) çok kutuplu olacağını öne süren Kazgan, Merkezde ve Çevre’de bazı aktörlerin rollerinde değişiklik meydana geleceğini öne sürmektedir. Çalışmasında ulus devletin daralan ekonomik işlevine oldukça geniş yer veren Kazgan, özellikle “Sosyal Refah Devleti” anlayışının gerilemesinin yarattığı ekonomik, siyasal ve sosyal sonuçları vurgulamaktadır.

“Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet” adlı kitabında (2004) Şen, öncelikle ulus, ulus devlet, milliyetçilik ve küreselleşme kavramlarına kapsamlı bir biçimde yer vermiş, son bölümde ise ulus devlet ve milliyetçilik olgularının küreselleşme sürecinde geldikleri noktayı yorumlamıştır. Ulus devletlerin küreselleşmenin etkilerinden kaçınmak adına kendi içlerine kapanmasının tam bir izolasyon anlamına geleceğini; ulus devletlerin yoğun küresel dalgalara kendilerini iyiden iyiye kaptırmaları halindeyse bağımsızlık ve egemenlik sorunu yaşayacaklarını belirten Şen, bu noktada ulus devletlerin bir ara fomülle meseleyi çözebileceğini düşünmektedir. Buna göre ulus devletler, dünya realitesine ters düşmeyecek tarzda ekonomik ve politik süreçlere dahil olmalı, ancak küresel sisteme tamamıyla entegre olmaktan da kaçınmalıdır. Yakın gelecekte ulus devlet ve milliyetçilik olgularının önemlerini yitirmeyeceğini düşünen Şen, bu anlamda küreselleşme sürecinin de bu kurumlar üzerinde olsa olsa bir dönüştürücü etki yapacağını savunmaktadır.

3. ULUS VE ULUS DEVLET: DİNAMİKLER, SÜREÇLER, KURUMLAR

3.1. Ulus Olgusu

Ulus-devletin meşruiyet zemini olarak ulus, önemini günümüzde de koruyarak sosyal bilimlerin temel araştırma konularından biri olma niteliğini sürdürmektedir. Ulus kavramının disiplinler arası hüviyeti, bir yandan konu üzerine yapılan çalışmaları yoğunlaştırırken öte yandan kavramın tanımı ve içeriği üzerine genel anlamda bir uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Ulus bir sosyolog için, aynı etnik kökene sahip olma bilincini, siyasi sadakat bilinciyle birlikte, grupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüştüren- kurumsallaşmış- siyasi iktidar unsuru içeren bir örgütlenmeye sahip olsun, ya da olmasın- insan topluluğu anlamına gelebilir. Oysa bir hukukçu için aynı kavramın içeriği “bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğu” tanımında somutlaşabilecektir. Buna karşılık, uluslararası ilişkiler disipliniyle uğraşan bir sosyal bilimci için, Birleşmiş Milletler teriminde içeriğini açıkça bulduğu üzere, “ulus” kolaylıkla devlet adını vereceğimiz siyasi birim anlamında kullanılabilecektir (Erözden, 2008:5).

Ulus olgusu tanımlamalarda ağırlık verilen unsura göre çeşitlilik ve farklılık arz eden dinamik, çok boyutlu bir kavramdır. Ulus olgusunu Alman romantizminin kaynaklık ettiği etniklik kavramı ekseninde dönen ulus tanımlamasından Fransız milliyetçiliğinin benimsediği teritoryal ulus tanımlamalarına kadar geniş bir yelpazede incelemek mümkündür (Şen, 2004:9). Bu noktada, Aydınlanma geleneğinin ürettiği ve esas itibarıyla kültürel ve teritoryal unsurların ağırlıkta olduğu ulus ve milliyetçilik yaklaşımıyla, buna koşut olarak ortaya çıkmış olan ve romantik vurguların etkisiyle etnik öğeleri ön plana çıkaran ulus ve milliyetçilik anlayışlarının, ulus ve milliyetçilik konularına ilişkin yaklaşımlarda önemli farklılıklar yarattığı söylenebilir.

Ulus kavramını tanımlamaya yönelik yaklaşımları üç ana ekseninde toplamak mümkündür. Kimi yazarlar ulusu meydana getiren unsurlardan hareketle bir ulus tanımlamasına ulaşırken, diğer bazı yazarlar ise, etnisite orjinli bir ulus tanımlamasını tercih etmektedirler. Ulusu tanımlamaya yönelik yaklaşımların büyük bir bölümünde ulus modernitenin bir ürünü olarak görülmektedir.

Günümüzde ulus sözcüğü Batı dillerindeki “nation sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmakta olup, aynı kökten gelme aynı toprak üzerinde yaşama, aynı dili konuşma gibi değişik ölçütler kullanılarak ele alınabileceği gibi, belli bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu olarak da tanımlanabilir. Ulus kavramı, Avrupa’da kentlerde burjuvazinin gelişmesi, kentsel yapıların dini nitelikteki feodal unsurlar karşısında üstünlük kazanması gibi süreçler sonucu mevcut feodal yapının çökmesiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönem Avrupa’da Fransa, İngiltere ve İspanya gibi merkezi otoriteye dayalı mutlakiyetçi imparatorluklarla ulus olgusunun gelişmesinin birbirine paralel gittiği süreçlerdir (Şen, 2004:9,10,23). Tarihsel olarak bu gelişme, ilk kez modern nitelikte devlet yapılanmalarının ortaya çıktığı ve ulusun inşa sürecinin de başladığı dönem olup, ileride kurulacak ulus-devletlere zemin teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Ulus kavramını sosyolojik açıdan ele alan Durkheim, aslında ünlü “organik toplum “çözümlemesinin merkezine ulusu koymuştur. Durkheim’e göre ulusal toplum, pazar mekanizmasının gelişimi çerçevesinde, bireyler arasındaki yatay ve dikey işbölümünün artması ile oluşmuştur. Bireyler arasındaki karşılıklı bağımlılık bir pazar çerçevesinde artıp yoğunlaşmakta, böylece bir ortaklık oluşmaktadır. Derinleşen ve karmaşıklaşan ekonomik ilişki ve bağlantılar ve bunların koordinasyon gereği, hem yeni

bir toplumsal kategori hem de bu kategoriye özgü bir siyasal örgütlenme talebini ortaya çıkarmaktadır. Ulusal toplum ve modern devlet söz konusu taleplerin bir sonucudur (Şaylan, 2003:43).

Ulus olgusu hakkında toplumbilimsel araştırmalarda Max Weber'in aldığı anlamda bir ikili sınıflandırmaya sık sık rastlanmaktadır. Bu ikili sınıflandırmaya göre, bazı ülkelerde ulus, aynı kavme mensup olma bilincine, o kavmin dilinden ve kültüründen doğan duygu ve duyarlılıkları paylaşma geleneğine dayanmakta; diğer bazı ülkelerde ise ulus, belirli bir ülkede yaşayan insanların ona mensup olmayı isteyişleri sayesinde ortaya çıkmaktadır. Birinci şıkkın en çarpıcı örneği olarak Almanya verilmektedir. İkinci şıkkın en çarpıcı örnekleri olarak da Fransa, Amerika, İsviçre ve büyük Britanya gösterilmektedir (Kırca, 2003:154).

Ulus kavramını tanımlamak ve onu diğer topluluklardan ayırt edebilmek için değişik görüş ve kuramlar ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden ilki objektif unsurlara dayalı ulus anlayışıdır. Yani buna göre dil, din yurt veya soy birliği gibi birtakım objektif unsurlar ulusu tanımlamada temel kriter olmalıdır (Sarinay, 1999:9,10). Objektif unsurlarla birlikte Fransız düşünür Ernest Renan 1982 yılında verdiği bir "Bir Ulus Nedir" adlı konferansta sübjektif unsurların da bir topluluğun ulus özelliği kazanmasında önemli olduğunu vurgulamıştır. Renan konferansında, ulusun bireyleri arasındaki birlikte yaşama duygusuna, ortak bir kültüre ve ruh birliğine dayandığını belirtmiştir. Böylelikle, ulus olabilmenin temel unsurları arasında ortak bir duygusal birliğe, birlikte yaşama istek ve iradesine sahip olma ve topluluk içinde var olan dayanışma olgusu önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır (Şen, 2004:12).

Ulus, çok çeşitli nesnel ilişkilerin (ekonomik, politik, dilsel, kültürel, dini, coğrafi, tarihi) ve bu ilişkilerin kolektif bilinçteki öznel yansımalarının birleşimiyle bir araya gelmiş büyük bir sosyal grup olarak tanımlayabiliriz. Ulusu meydana getiren ve bir sosyal grup olarak ulusu bir arada tutan kuşkusuz birçok bağ vardır. Ancak bu bağlardan üç tanesi yerine başka bir şey koyulamayacak kadar önemlidir (Hroch, 2007:73):

- bir grubun kaderi olarak görülen –ya da en azından kaderinin temel unsurlarından olarak değerlendirilen- "ortak bir geçmiş hafızası",
- grup içinde yüksek seviyede bir sosyal iletişimi mümkün kılan kültürel ya da dilsel bağlar birikimi,
- sivil toplum biçiminde örgütlenmiş grubun tüm üyelerinin eşit olduğu fikri.

Atatürk ulusu şu şekilde tanımlamaktadır: "Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir"(İnan, 1988:23,24'den akt. Türköne, 2003:45). Bu noktada, "Ne Mutlu Türküm diyene" sözüyle Ernest Renan'ın meşhur "Millet bir ruhtur, ruhsal ilkedir" anlayışının paralellik arz ettiği söylenebilir."Ne mutlu Türküm diyene" sözü ile çağdaş Türk milliyetçiliğinin her çeşit aşiretçiliği, kavimciliği, ırkçılığı, ve mezhepçiliği reddeden bir anlayışı temsil ettiği açıktır (Kırca, 2003:154). Bu itibarla Atatürk milliyetçiliğinin temelinde etnik esasa dayalı bir ulus anlayışının söz konusu olamayacağı, aksine vurgulanan ulus olgusunun, toplumu oluşturan farklı unsurları Türk üst kimliği etrafında birleştirme işlevi gördüğü söylenebilir.

Deutsh'e göre ulus, hızlı ve etkili bir şekilde çeşitli durumlarda birbirleri ile bağlantılı ve ortaklık kurabilen bireylerin bir araya gelmesidir. Ortaklık, iletişim alanının başarısı ve dolayısıyla kültür ve dil olgusuna bağlıdır. Bu alanlar da genellikle ortak anlam ve hatıralardan meydana gelmektedir. Halk kendi devleti üzerinde tasarruf

hakkına sahipse, yani siyasal anlamda otonom bir güce sahipse, ulus olarak nitelendirilebilir. Ulus, bir devlete sahip olan halktır. Ziya Gökalp ise ulusu “dilce, dince, ahlakça ve bediatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış milletlerden mürekkep bulunan bir zümredir”; şeklinde tanımlamıştır (Gökalp, 1972:16’dan akt. Kara, 2007:23).

Ulus tanımlamaya, içeriğini açıklamaya yönelik yaklaşımların birçoğu genellikle ulusu meydana getiren unsurlardan hareket etme eğilimindedir. Şahin, ulus-devlet modelinde ulusun evvela homojen kültürel bir birim olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Ulus aşamasında, topluluğun; aynı dili konuşan, aynı tarihi ve kültürel birikimi paylaşan, aynı soydan gelen, aynı dine inanan, aynı düşmanlara sahip, kısacası bütünleşmiş ve ortak bir kimliğe sahip olduğuna inanılır. Bu ulus, aynı zamanda egemenliğin kaynağı olarak, siyasal sistemin meşruiyet zeminini oluştururken, siyasi egemenliğin de tek sahibidir. Ulusun fertleri, vatandaş statüsü ile ulus-devletin siyasal yapısına dahil olur ve egemenliklerini kullanır. Anlaşılacağı üzere, ulus-devletlerde ulusun kültürel bütünlüğünün yanı sıra siyasal bütünlüğü büyük önem taşımaktadır (Şahin, 2007:123). Bu itibarla, ulus kavramının bir ülkeye tabiyet yoluyla bağlı sıradan insanların oluşturduğu bir yapıdan öte vatandaş kavramının yüklediği siyasal anlamlar boyutuyla değerlendirmenin önemi vurgulanmalıdır.

Gellner gibi kimi yazarlar ise ulus tanımlamalarında ulusu meydana getiren unsurların çok önemli olmadığını savunarak söz konusu unsurlara fazla değinmemektedirler. Gellner, ’e göre ulus, ne iradi ortak duygusu ne de Alman romantik milliyetçiliği ile ifade edilebilir. “Ortak bilinç” ancak ulusal bir kimliğin varlığına tekabül eder. Ulusları meydana getiren şey ise uluslaşmanın kendisidir. Gellner’in burada işaret etmek istediği husus, milliyetçiliğin kaynağı ve yöntemi, meşruluk ve ortaklık kalıpları ne olursa olsun, mevcut tarihi şartlar içinde bir ulus çıkartma “becerisi” gösterebilmişse ulusun yaratılabileceğidir (Bostancı, 2003:30). Gellner, ulusların aslında var olmadığını, sonradan icat edildiklerini, bu açıdan milliyetçiliğin ulusların kendi öz bilinçlerine dönme süreci anlamına gelmediğini iddia etmektedir (Anderson, 1995:20). Bulaç ise, modernizm sürecini ulusu meydana getiren ana faktör olarak görmektedir. Bulaç da ulusu meydana getiren unsurların bizihi ulusu kurmadığını iddia etmektedir: Buna göre ulusu var eden şey, ne ortak irade ve arzu, diğerlerinden kesin çizgilerle ayrılmış ve kendine özgü sahici tanımı ve sabiteleri olan kültür; ne de etnik köken, kavim ve dil birliğidir; ulus sanayileşmeyle birlikte modern devletin ürünü bir eğitim, işbölümü, yaygın organizasyon (bürokrasi) ve toplumsal yeniden harmanlanma modelidir (Bulaç, 1995:54).

Ulus açıklamaya yönelik teorilerde, ulus tanımında ulusu meydana getiren unsurları temel veri alan yerleşik anlayışa aykırı bir yaklaşım Hobsbawn’dan gelmiştir. Ulus olmak için nesnel kriterler saptama ya da belirli gruplar ‘uluslaşırken’, belirli grupların neden ‘uluslaşamadığını’ açıklama girişimlerini; genellikle dil ve etnik köken gibi tek bir kriter ya da dil, ortak topraklar, ortak tarih, kültürel özellikler gibi kriterler kümesine dayandırmanın her zaman doğru sonuçları vermeyeceğini düşünen Hobsbawn bu konudaki genellemelerin doğrulanabilirliğinin kuşkulu olduğunu iddia etmektedir. Millet olmanın özelliklerini taşıdığından hiçbir kuşku duyulmayan ulusların da tek bir kriter veya kriterler kümesine denk düşmediği örneğini veren Hobsbawn, söz konusu genellemelerin bazı istisnalarına vurgu yapmaktadır (Hobsbawn, 2006:19-20).

Hobsbawn’ın ulusa ilişkin düşüncelerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Ulusların insanları sınıflamanın doğal, tanrı vergisi bir yolu olduğu, doğuştan gelen bir... politik kader olduğu iddiası bir mittir; bazen önceden var olan kültürleri alıp onları uluslara çeviren milliyetçilik bazen de ulusları yoktan icat eder ve genellikle

önceden var olan kültürleri tamamen yok eder; bu bir gerçekliktir. Kısacası, analitik düzlemde milliyetçilik uluslardan önce gelir. Uluslar devletleri ve milliyetçilikleri yaratmazlar; doğru olan bunun tam tersidir. Ulusu ne asli ne de değişmez bir toplumsal birim olarak gören Hobsbawn, ulusu yalnızca özgül ve tarihsel bakımdan yakın bir döneme ait bir yapı olarak görmektedir. Ulus, ancak belli bir modern teritoryal devletle (ulus-devlet) ilişkilendirildiği kadarıyla bir toplumsal birimdir; bununla ilişkilendirilmedikçe ulusu tartışmanın hiçbir yararı yoktur. Gellner gibi Hobsbawn da ulusların oluşumunu yapay bir süreç ve bir sosyal mühendislik uygulaması olarak görmektedir (Hobsbawn, 2006:24).

Ulusların temelini tek boyutlu bir biçimde etnik unsura indirgeyen veya etnisite ile ulusu özdeş tutan kimi görüşlere karşı ulus ve milliyetçilik konusunda ciddi araştırmacılardan biri olarak kabul edilen Smith, ulus ile etni arasında şöyle bir ayrıma gitmektedir: “Ulus, bir etnide olduğu gibi, tanım gereği ortak mitleri ve anıları olan bir topluluktur. Aynı zamanda da teritoryal bir topluluktur. Ancak etnide, bir ülke ile olan bağ sadece tarihi ve sembolik kalabilirken, ulusta bu bağ fiziki ve fiildir; milletlerin ülkeleri vardır. Başka bir deyişle uluslar her zaman etnik “unsurları” gereksinirler. Elbette bu unsurlar yeniden işlenebilirler; çoğu zaman da öyle olur. Ama teritoryal bir yurda dair ortak mit ve anılar olmaksızın ulusları kavramak olanaksızdır”(Smith, 1994:70,71). Smith’in bu görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, ulusu etniyi kapsayan ve onu aşan bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür.

Smith ulusu, “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomi ülkeyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun ad”ı olarak tanımlamaktadır (Smith, 1994:32). Giddens, ulus kavramı ile hem dahili devlet ve hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan ve açıkça belirlenmiş bir bölge içerisinde var olan bir ortaklığı kastetmektedir (Giddens, 2008:159).

Ulusun yapay bir gerçeklik olduğunu düşünen yazarlar da bulunmaktadır. Anderson, ulusu hayali bir cemaat gibi görmektedir. Ancak Anderson’a göre, bu hayal sınırlı olmalıdır; çünkü hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal edemez. Sınırlı ve hayali bir cemaat olan her ulusta fiilen geçerli olan durum her ne olursa olsun ulus olgusu daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanmaktadır. (Anderson, 1995:21,22)

Balibar, bir toplumsal oluşumun kendisini ulus olarak yeniden oluşturabilmesini, ancak bireyin doğumundan ölümüne dek bir gündelik pratikler ve aygıtlar ağıyla bir homo nationalist –aynı zamanda bir homo economicus, homo politicus ve homo religious olarak-kurabilmesiyle mümkün olabileceğini belirtmektedir (Balibar-Wallerstein, 2007:115). Balibar bu düşüncesiyle, ulusun yapay bir gerçeklik olduğunu, Anderson’ a benzer bir biçimde ulusun hayali bir cemaat olarak nitelenebileceğini vurgulamaktadır.

3.2. Uluslaşma Süreci

Ulusu tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımlardan hareketle, ulusun oluşum sürecine de değişik yaklaşımların getirildiğini söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, uluslaşma süreci farklı yazarlar tarafından değişik okumaya tabi tutulmuştur. Bu noktada uluslaşma sürecine yönelik yapılan yorumların bazıları, uluslaşma sürecinin gerekliliğine yönelik pozitif bir yaklaşım içindeyken, uluslaşma sürecinin yarattığı türdeşleşme olgusuna eleştirel bir biçimde değinen yorumlar da bulunmaktadır.

Ulus-devlet olgusu ile her şeyden önce kendisini meydana getiren ulus unsurunun türdeşliği anlatılmak istenmektedir. Söz konusu türdeşlikle, aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, ortak düşmanları bulunan bir insan topluluğunun kurgulandığı görülür. Devlet aygıtıyla ilişkisi, hukuki bir kavram olan vatandaşlık bağıyla sağlanan bu insan topluluğu “ulusal” olarak kurgulanan ve yine türdeş bir bütün oluşturduğu düşünülen topraklar üzerinde yaşamaktadır. Ulus-devlet olgusu, ancak yukarıda sözü edilen nitelikte insanların oluşturduğu bir yapı olduğu takdirde türdeş hale gelebilecektir. İşte söz konusu türdeşleşme sürecini sağlayacak temel araç “uluslaştırma” mekanizmasıdır (Erözden, 2008:125,126).

Ulus-devletler buldukları yerin konumuna ve bölge koşullarına göre farklılıklar göstererek dünya sahnesine çıkarlar. Modern çağların getirdikleri zaman içinde toplumsal değerlere dönüşünce, birbirinden farklı ülkelerde de ayrı modellerde uluslaşma sürecinin yaşandığı görülmektedir. İnançlar, düşünce biçimleri, ortak toplumsal değerler, kan ya da ırk bağı ve de benzeri etnik ve kültürel özellikler uluslaşma sürecinde etkili olurlar ve birbirinden farklı boyutlarda ulusal yapıların ortaya çıkmasına yol açarlar (Çeçen, 2007:27-28).

Hanedan devletten ulus-devlete geçilirken, uluslaşma olgusu öncelikle hükümdarların kişiliğinde somutlaşmıştır. Zaman içinde güçlenen krallıklar imparatorluğa dönüşürken, uluslaşma olgusu da güç kazanmış ve giderek ulus-devletler arasında bir imparatorluk yarışının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çeçen, 2007:30). Uluslaşma ve ulus-devletlerin kurulması sürecinin başlangıç yeri Avrupa’dır. Batı Avrupa’daki bu süreci iki örnek şeklinde izlemek mümkündür. İlki, kendiliğinden meydana gelen ulus birimine işaret eder. İkinci olarak erken sanayileşmeyle birlikte, ortak dil, ortak kültür, ortak tarih” sloganı etrafında parçalılıktan bütünlüğe yönelen ve bu gerçekleşirken Fransız Devriminin fikir ihracı Batı’dan gelen tehdit edici etkilere karşı bir savunma aracı olarak oluşmuş olan ulus birimidir (Şen, 2004:22,23).

Bir topluluk yaşantısının ulus düzeyine yükselebilmesi, etnisite ve sosyobiolojik reflekslerden ziyade, kültürel ve siyasal olarak organize olmayı gerektirmektedir. Kültürel ve siyasal olarak organize olabilmek, ortak bir tarihsel toprak, mit, bellek, kamu kültürü, ekonomi örgütleyebilmek; bireylerin tamamı için bağlayıcı hak ve ödevler sistemini oluşturan ve denetleyen bir devleti kurup yaşatabilmek demektir (Öğün, 2003:92,93). Öğün burada, uluslaşma sürecinde özellikle subjektif unsurların önemini vurgulamaktadır.

Uluslaşma sürecine en büyük katkıyı yapanlardan birinin bizatihi devletin kendisi olduğu birçok yazar tarafından kabul edilmektedir. Özellikle Gellner gibi ulusu ve ulusçuluğu sanayileşmenin bir türevi olarak alan veya Anderson gibi ulusu hayali bir cemaat, yapay bir gerçeklik olarak gören yazarlar devlet unsuruna büyük vurgu yapmaktadırlar. Anderson, yeni devletlerin ulus inşa etme politikalarında, gerçek popüler bir milliyetçi coşku ile kitle iletişimi, eğitim sistemi, idari düzenlemeler ve benzeri mekanizmaları harekete geçirdiğini belirtmektedir (Anderson, 1995:129).

Uluslaşma sürecinde devletlerin dil olgusuna özel önem verdikleri görülmektedir. Bu konuda tarihsel olarak verilecek en tipik örnek Fransız uygulamasıdır. Fransa’da dil ve kültür. Birliğini yaratmak ve türdeş bir Fransız ulusu inşa etmek için, devrim sonrasında “Yerel Ağızların Yok Edilmesine ve Fransız Dilinin Evrenselleştirilmesine İlişkin Kanun” çıkartılmıştır. Üçüncü Cumhuriyetin Milli Eğitim Bakanı Jules Ferry, “tek imla Fransızca imladır” diyerek dilin önemini vurgulamıştır (Kırca, 2003:155,156). Uluslaşma sürecinde özellikle okullara ve temel eğitime büyük anlamlar yüklendiği görülmektedir. Gellner, modern toplumda devletin meşru güç

kullanma tekeli elinde tutan bir iktidardan ziyade, meşru eğitim tekeli elinde tutan iktidar olarak ortaya çıktığını söylerken; eğitimin ve dil olgularının bir ulus inşa etmedeki rolünü vurgulamaktadır. Modern toplum, bağımsız bir eğitim sistemini yürütebilecek büyüklükte olmayan hiçbir alt topluluğun artık kendi kendini yeniden üretemeyeceği bir toplumdur. Tamamen toplumsallaşmış bireylerin yeniden üretimi, işbölümünün bir parçası haline gelir ve bu işlev, artık alt topluluklar tarafından yürütülmez olur (Gellner, 2008:108,109) diyen Gellner, ciddi bir eğitim politikasının ancak modern bir toplumda söz konusu olabileceğini belirtmektedir.

Ulus oluşumunda, ulusal bilincin oluşumuna bilerek veya bilmeyerek katkıda bulunan tüm süreçlerin (savaşlar, felaketler, zaferler inanç ve değerler vb.) katkısı olmakla birlikte, ulus-devletin kuruluşunu müteakip bilinçli devlet politikalarıyla milliyetçilerin uyguladığı sosyal ve kültürel faaliyetlerin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Genelde bu durumun, uluslaşma süreçlerinin tamamıyla siyasi iradenin tasarrufunda yürütülen bir olgu, ulusların da yoktan var edilen inşalar olarak algılanmasına da yol açtığı belirtilmelidir. Oysa ulus inşası, uluslaşma kapsamındaki bir süreci, modernleşen tüm toplumlarda görülen fertlerin bağlılığının yerel veya bölgesellikten giderek ulusal kimliğe dayandırılması, alt kimliklerin ulusal kimlikle bütünleştirilmesi amacıyla devletin milliyetçi ideoloji doğrultusunda yapılandırılması ve izlediği politikaları ifade etmektedir (Alkan, 2000:289; Bal, 2001:25-33; Şahin, 2007:135).

Anderson, uluslaşma sürecinde yatay nitelikte bir dayanışma yaratarak toplumun önüne birtakım ortak semboller koymanın toplumu kenetleyeceğini şu şekilde vurgulamaktadır (Anderson, 1995: 161-163):

Öyle bir eşzamanlı topluluk biçimi vardır ki, ancak ve özellikle şiir ve şarkılar biçimindeki dille anlatılabilir. Ulusal bayramlarda söylenen ulusal marşları alın örneğin. Sözler ne kadar bayağı, ezgi ne kadar sıradan olursa olsun, bu marşların söylenmesinde bir eşzamanlılık deneyimi vardır. Böyle anlarda birbirlerine tamamen yabancı insanlar aynı ezginin eşliğinde aynı dizeleri okur. İmge: tek bir tını Marseillaise'i. Waltzing Matilda' yı ya da Endonezya Raya 'yı söylemek, tek bir tınıda buluşma, hayali cemaatin fiziksel gerçekliğini yankıda bulma imkânı demektir. Başkalarının da bizimle tam aynı anda ve şekilde bu şarkıları söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları, hatta yanı başımızdakiler dışında kalanların nerede oldukları hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur. Bizi birbirimize bağlayan hayali bir ses dışında hiçbir şey yoktur. Bu itibarla, Anderson'un uluslaşma sürecinde dile ve bir ortak kültür yaratma olgularına büyük önem verdiği anlaşılmaktadır.

Ekonomik gelişmeler de uluslaşma süreçlerinde etkili olmaktadır. İnsan toplumlarının göçebelikten yerleşik düzene geçmesi, avcılık ve toplayıcılıktan tarım toplumuna dönüşmesi, bir arada yaşamı güçlendirdiği için ekonomik üretime dönük birliklikler de uluslaşma için elverişli bir sosyal ortam yaratmıştır. Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçerken, üretim düzeninde bir devamlılık ve ilerleme görülmüş, sanayi toplumlarının gündeme gelmesiyle beraber, ulusal burjuvazi ulusların daha da güçlenmelerine katkı sağlamıştır. Belirli kentlerin endüstri merkezi olarak güçlenmesi ve öne geçmesiyle beraber, uluslaşma olgusu daha çağdaş ve kentli bir yapıya dönüşmüştür. Sanayileşmenin kapitalist sistemi genişletmesi ve yaygınlık kazandırmasıyla, çalışan kitleler arasına katılan halk topluluklarının da uluslaşma sürecine dahil olduğu ve zaman içinde kendi uluslarının doğal bir parçası durumuna geldikleri görülmüştür. Ekonomik anlamda sanayi ve ticaretin öne geçmesi, bu alanda etkinlikler yürüten burjuvazinin uluslararası dünyada ciddi bir rekabet içine girmesine ve bunun sonucunda da ulusal bilincin giderek yükselmesine yol açtığı görülmektedir. Kapitalistleşme sürecinde ekonomik merkez konumuna gelen kentler, ulusal yapının

hem kurucusu hem de örgütleyicisi olmuş ve bu bölgelere yapılan göçlerle, halk toplulukları ortak bir ekonomik düzenin parçası olarak uluslaşmanın içine dahil olmuşlardır (Çeçen, 2007:28,29).

Milliyetçiliğin, hala dünyayı biçimlendiren ana siyasal doktrinlerden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda 21.yüzyılın da dünyanın belli bölgelerinin uluslaşma olgusuna sahne olacağı söylenebilir. Her ne kadar ulusların oluşumuyla ilgili genel kabul, ulusların 18.yüzyılın birer ürünü olduğu yolunda ise de, bu durum, modern öncesi dönemde etnik gelenekleri olmayan nüfusların günümüzde ulus olamayacakları anlamına gelmiyor. Smith'ten yola çıkarak, ulusların büyük ölçüde modern öncesi dönemlere giden etnik kültürlere de dayandığı varsayımıyla, etnik oluşumların günümüzde de devam ettiği ve dolayısıyla, bu tür etnik şekillenme süreçlerinin yeni ulusların oluşumunu tetiklemesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Günümüz dünya siyasetindeki kargaşanın bir parçasının müstakil uluslar yaratma çabasının bir sonucu olduğu açıktır. Uluslar çağının bitmekte olduğunu öne süren görüşlerin aksine, Avrasya, Afrika ve Latin Amerika'nın pek çok bölgesinde halen ulus oluşumunun ilk aşamalarının yaşandığı, toplumsal ve siyasal altüst oluşların da buna eşlik ettiği görülmektedir.(Hutchinson, 2008:78,79)

3.3.Ulusun Modernliği

Modern kavramı, hem yeni bir toplumsal yapı hem de endüstriyel uygarlığı içermektedir. Buradan hareketle, modern toplumu karakterize eden gelişmeler olarak; toplumsal hayatta bilginin rolünün artması, geniş bir coğrafyada ekonomik bütünleşmenin görülmesi, kentleşmenin ortaya çıkması ve tüm bunların kültürel ve demografik yapıyı değiştirmesi gösterilebilir. Toplumsal yapı ve ilişkilerde görülen bu tarz büyük dönüşümler, -en azından yeni bir toplumsal örgütlenme tesis edilene kadar- istikrarsızlığı da beraberinde getirebilmektedir. Bu açıdan modernleşme, mevcut toplumsal yapı ve değerlerin sarsıldığı, sosyal ve siyasi yeniden yapılanmayı gerektiren bir takım ihtiyaçların doğurduğu süreç olarak da ele alınabilir (Yılmaz, 1996:81; Şahin, 2007:117).

Belli bir toplumsal kategoriyi ifade eden bir kavram olarak ulus sözcüğünün 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Örneğin ünlü İtalyan ozanı Dante On Vernacular Language adlı yapıtında İtalyan dili üzerinde durmuş; diller ile ilgili bir tasnif geliştirmiştir. Romanca ve onun çeşitli alt diyalektleri üzerinde duran Dante, bunların arasında İtalyancanın yerini ve özelliklerini saptamış; bu dili konuşan toplumu da İtalyan ulusu olarak tanımlamıştır (Şaylan, 2003:42). Dolayısıyla modern çağların başlamasıyla ulus kavramının dünyamıza girmesi süreçlerinin eş zamanlı olduğu göze çarpmaktadır.

Modernizm üzerine yürütülen tartışmalarda, siyasetten toplumsal yapılara ve gündelik hayata kadar hemen her şey ele alınır ve nihayet kendisine özgü koordinatları belirlemeye çalışır. Ancak, modernizm denildiğinde kastedilen zaman üzerine bir mutabakat olsa dahi, kavramın tarihinin daha eski olduğu gözden kaçırılmamalıdır. J. Habermas, her çağın kendini öncekine göre “modern” olarak nitelendirdiğini ve bu tutumun tarih içindeki izi takip edildiğinde 5. yüzyıl Roma dönemine kadar gidildiğini biliriz. Kavramın yaygın kullanımı, Avrupa Ortaçağı sonrasındaki bir dizi gelişmenin ürettiği özgün bir toplumsal/siyasal durumu anlatmaktadır. Ayrıntıya girmeksizin belli başlı kavramsal durakları şu şekilde ortaya koyabiliriz: Ticaretle birlikte ortaya çıkan burjuvazi ve onun aristokrasiye karşı verdiği siyasal mücadelenin dinamikleri, rönesans ve reform, şehir devletinden merkezi krallıklara geçiş, aydınlanma çağı, tabiatın parçası

insandan tabiatın ve kuşkusuz “öteki”lerin insan tasavvuruna geçiş, Thomas Hobbes’ la başlayıp Rousseau” ile devam eden, Fransız ihtilaliyle fiiliyata yansıyan “siyasal egemenliğin kaynağı yurttaşdır” anlayışı, şeylerin doğasına nüfuz edebilmenin bir yöntemi olarak geliştirilen pozitivism, keşifler, bilimsel bilginin teknolojiye dönüştürülmesiyle elde edilen kitlevi üretim, sanayi devrimiyle birlikte teşekkül eden proleterya ve yeni orta sınıflar, kentleşme, göçler, değerlerin alt-üst oluşu ve yabancılaşma, kitleler çağı, kitle iletişim araçları, yıkılan imparatorlukların yerine kurulan ulus-devletle, milliyetçilikler ve uluslar (Bostancı, 2003:12).

Modernite ’nin siyasi projesi en geniş haliyle demokrasiye dayanır. Laiklik bu projenin içinde olup, özgürleşmenin aracı olarak tanımlanır. Modernite’nin öngörmediği, ama modern çağı bütünüyle tanımlayan asıl unsur “Ulus-Devlet”tir. Modernizm, bireyciliğin üzerinde yükselen ve dünyayı tek bir piyasada birleştiren evrenselliği öngörmüştür; ulusu ve milliyetçiliği gerektiren “Ulus-Devlet” i değil. Modernizm teorisyenleri gözünde ulus, küreselleşmeye doğru gidişte yok olmaya mahkûm bir atavizmdir. Ancak bugün de gördüğümüz gibi, modern tarih, modernitenin öngörmesine rağmen doğrudan ürünü olan bu güç tarafından yapılmıştır. Sonuç olarak Modernite’nin ürünü olan modern siyasi dünyayı demokrasi, laik ve ulus-devlet üzerinde yükselen tarihi bir zatiyet şeklinde tanımlayabiliriz (Türköne, 2003:34).

Modernizm ve modernite kavramlarına değindiğimiz bu alt bölümde, son dönemlerde ortaya atılan ve günümüz ekonomik, siyasi, toplumsal sisteminin modern nitelikte bir yapıya sahip olup olmadığı üzerine kurulu olan tartışmalara yer vermek faydalı olacaktır. Bilindiği gibi kavramsal olarak “postmodernite” olarak ifade edilen anlayışa göre, modernite tüm kurum ve kurallarıyla aşılmıştır. Zaten kavramın başında kullanılan “post” takısının sonra, sonrası, ötesi gibi anlamlara gelmesi, postmodern sözcüğünün açık bir biçimde modern dönemlerin sona erdiği vurgusunu yapması sonucunu doğurmaktadır.

İlk kez yazar Toynbee tarafından kullanılan “postmodern” anlayışın önemli temsilcileri arasında Foucault, Baudrillard, Drucker gibi yazarlar sayılabilir. Postmodernizm, genel olarak modernizmin, modernizmin temel kavramlarından biri olan rasyonelliğin ve bilim felsefesinin (epistemoloji) yadsınması olarak düşünülebilmektedir. Bir başka deyişle, içerdiği reddiyeci anlayış dolayısıyla postmodernizm, modern kurumlara bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Modernizm ve onun kurumlarına karşı postmodern anlayış tarafından yapılan eleştiri, genellikle bilim felsefesi, toplumsal yapı ve kültür sanat (özellikle estetik sorunu) alanlarında olmaktadır (Şaylan, 2006:44).

Postmodern anlayışın öncelikle bilimsel bilgi tekeline karşı bir savaşımın ön plana çıktığı ifade edilmektedir. Postmodernizm, parçalanmayı savunur; bütünselliğe ve senteze karşı mesafeli bir duruş sergilemektedir. Postmodernizm, Marx’ın büyük özgürleşme anlatısı, Fried’un psikanalitik terapisi, Darwin’in evrim teorisi gibi total anlatı ve yasalara karşı çıkmaktadır (Aslan, Yılmaz, 22.06.2009, www.cumhuriyet.ed.tr). Bu yönüyle, postmodern anlayışın modernite ve “Aydınlanma Felsefesinin” ürettiği bütüncül ve pozitivist nitelikteki bir yaklaşımı tümüyle dışladığı söylenebilir. Postmodernizmin söz konusu bu bakış açısının siyasi ve toplumsal yapıdaki yansımalarını görmek mümkündür. Örneğin postmodern anlayışa göre, cemaatler cemiyetlere, adem-i merkeziyetçi bir yaklaşım merkeziyetçi bir anlayışa, çok kültürlü bir toplumsal ve kültürel yapı homojen nitelikte olana göre ön gelmektedir.

Postmodern siyaset anlayışı, liberalizm ve Marksizm gibi ideolojilerin aksine toplumsal ilişkilerin tüm veçhelerini düzenleme ve karşılaşılan tüm sorunları çözme noktasında oldukça iddiasız kalmaktadır. Postmodern söylem, genellikle modern toplum

ve siyasal ilişkilerin eleştirisiyle yetinmektedir. Önerdiği çözümlerin vazgeçilmezliği ya da kesinlikle doğru olduğu yolunda bir iddiası ve bütüncül bir yaklaşımla yeni bir toplumsal düzen kurma amacı yoktur. Kurtarıcı politikalar postmodernizmle bağdaşmaz. Postmodernizme yöneltilen “modern” eleştiriler de dayanağını bu noktadan almaktadır (Türköne, 2008:504).

Bunlara ilave olarak, postmodernizm olgusunun varlığı da büyük tartışmalara yol açmakta, modern zamanların aşılıp/aşılmadığı noktasında da bir yazarlar arasında derin görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Örneğin, Giddens gibi çalışmalarını modern paradigma çerçevesinde temellendiren yazarların yanı sıra, Lyotard gibi postmodernizmi modernizmin bir parçası olarak alan düşünürler de bulunmaktadır (Aslan, Yılmaz, 22.06.2009, www.cumhuriyet.edu.tr).

Modernizme bir başkaldırı iddiasıyla ortaya çıkan postmodernizm hakkında yukarıda genel olarak verilen bilgilerden sonra, ulus-modernite ilişkisine girebiliriz. Ulusu modern çağlarda ortaya çıkan bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak ele alan yazarlar, genellikle ekonomik gelişme ile ulus arasında bir ilişki kurmak suretiyle ulusun modern tarafına vurgu yapmaktadırlar. Ulusun ancak belli bir ekonomik gelişme safhasından sonra ortaya çıktığını savunan araştırmacılardan ilki Deustsh'dür. Deustsh, ulusal kimlikteki belirginleşmenin ancak pazar ekonomisi, endüstriyel alanlar, şehirleşme, okuma yazma bilenlerin oranı ve toplumsal iletişimdeki gelişmelerle ölçülebileceğini ileri sürmektedir. Endüstrileşme ile uluslaşma arasında doğrudan bağlantı kuran Gellner'dir. Gellner, ulusun ortaya çıkışını endüstriyel topluma geçişin zorunlu bir sonucu olarak görmektedir (Erözden, 2008:66,67).

Ulusu modernitenin bir ürünü olarak gören Göka'nın bu konudaki düşünceleri şu şekilde ifade edilebilir. Ulus, milletin modern zamanlardaki görünümüdür. “ulus-devlet” ve “ulusal kimlik,” kendinden önceki devletin ve kimliğin (geleneğin) temelleri üzerine kurulur ama aynı zamanda modernin gelenekselden kopukluğu ölçüsünde, onlardan bir kopukluğu gerektirir. Modern rasyonalite ve teknolojinin, geleneksel yaşantı ve teknikten farkı kadar, ulus-devletin ve ulusal kimliğin tarihsel öncülerinden farkı vardır. Bu farkın en belirgin yanlarından birisi, düşünümselliğe dayalı “yukarıdan aşağıya inşa”dır; en “demokratik” olanları da dahil olmak üzere, her modern ulus-devletin bir dizi siyasal öğretisi, tarihsel anlatı, örnek şahsiyetler, kutlamalar ve anma törenlerinden oluşan bir “sivil din” (resmi ideoloji) oluşturmaya girişmesi bu nedendir. Ama ne ki, modern yönetim teknolojilerinin öngördüğü, “yukarıdan aşağıya inşa” ya ve bu inşanın sonucu ortaya çıkan görünümünün yurt sathını kaplamasına rağmen, aslolan milletin tarihsel-tinsel varlığı ve onun “aşağıdan yukarıya doğru” yaydığı dalgadır (Göka, 2003:93).

Ulusun modernliği tezi konusunda Hobsbawn, konuya tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Geleneklerin icat edilmesi konusuna eğilen Hobsbawn, toplumsal gelişme esnasında gerçekten “eski” olan geleneklerin yeni koşullara uyarlanmasıyla, tamamen iradi bir biçimde “yaratılan /icat” edilen gelenekler arasında bir ayrıma gitmektedir. Hobsbawn, gelenek icadının hızlı endüstriyelleşmenin ve toplumsal dönüşümün yaşandığı dönemlerde özellikle söz konusu olduğunu vurgulamaktadır (Erözden, 2008: 68,69).

Modern zamanlar açısından devletlerin Hikmet-i Hükümeti (Devlet Akı-Raison d'etat) bir ulus icat etmek zorundadır. Bu zorunluluk Kedourieu'nun “uluslar keşfedilmekten çok icat edilirler”(Türköne, 2003:35)”önermesini doğrular nitelikte olup, ulusların birer modern kurgular olduğu söylenebilir. Hutchinson, halk egemenliği ve ortak yurttaşlık anlayışlarına, bütünleşmiş bir ülkeye ve ekonomiye dayalı birimler olarak ulusların genellikle 18. yüzyıl oluşumları olduğunu düşünmekte ve modernist

okulla hemfikir olduğunu ifade etmektedir (Hutchinson, 2008:78). Ulusun Avrupa’da doğuş dönemini bazılarının 18. yüzyıl öncesine, bazılarının ise kitlelerin sonunda “uluslaştırıldıkları” ve kadınlara oy hakkının tanındığı 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına yerleştirmelerinde görüldüğü gibi bu konuda da “modernistler” aralarında bariz bir anlaşmazlık bulunmakla birlikte, ulusun tamamen modern bir yapı olduğu konusunda hemfikirdirler. Smith, ulusun neden modern zamanların bir ürünü oldukları konusundaki görüşünü dört madde üzerinde temellendirmektedir (Smith, 1994: 76,77-113,114): Uluslar;

- Ulusun bağımsız olduğu yerde yurttaşlık haklarıyla birlikte olarak hak ve ödevlere dair bileşik bir yasal kod gerektirdikleri,
- Tek bir iş bölümüne sahip birleşik bir ekonomiye, ulusal toprağın/ülkenin her yanında mal ve kişilerin serbest hareketlerine dayandıkları,
- Benzer bir tümleşik uluslar dünyasında, tercihen savunmaya müsait “doğal” sınırları olan oldukça birleşik bir toprağa/ülkeye ihtiyaç duydukları,
- Gelecek kuşakların yeni ulusun “yurttaşları” olarak toplumsallaştırmak için tek bir “siyasi kültür”, kamu, kitle eğitimi ve medya sistemi gerektirdikleri ölçüde aslında modern bir görüngüdür.

Smith’in yukarıda sayılan gerekçelerinin topyekûn yürürlükte oldukları bir duruma modern öncesi etnik devletlerde rastlamak neredeyse imkansızdır.

3.4.Ulusun Unsurları

Ulusla açıklamaya yönelik yaklaşımlarda ulusu meydana getiren unsurlar üzerinde çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. İlk dönemlerde kan ve ırk bağı etkili olurken, zaman içinde kültürel ve sosyal gelişmelerin etkisi ile, ilk toplumsal ve kültürel değerlerin uluslaşma olgusunda daha fazla öneme sahip oldukları görülmüştür. Geleneksel toplumlar da aile bağlarının sıkı olması nedeniyle daha çok ırk ve kan bağı ortaya çıkmakta, modern toplumlarda ise eğitimin rolü ile, toplumsal ve kültürel faktörler uluslaşmanın yapısını belirlemektedir. Aynı dili konuşmak, ortak kültürel değerlere bağlı olmak ve saygı göstermek uluslaşmanın hem içeriğini hem de gelişme yönlerini belirlemektedir. (Çeçen, 2007:27,28)

Meineck’e göre, bir ulusun varlığının kabul edilebilmesi için gerekli olan unsurlar beş tanedir. Bunlar ortak ülke, ortak kan bağı, ortak dil, ortak entelektüel yaşam ve ortak devlete ya da bir devletler federasyonuna sahip ola unsurlarıdır. Meineck’e göre, ortak kan bağı ve ortak ülke (anavatan) unsurları temel unsurlar olmaları nedeniyle olmazsa olmaz koşullardandır (Erözden, 2008:32).

Öğün’e göre Türk Ulusunun kuruluşunda etkisi görülen doğal ve tarihsel olgular şunlardır (Öğün, 2003:77) :

-Siyasal varlıkta birlik	-Soy ve köken birliği
-Tarihsel yakınlık	-Dil Birliği
-Yurt Birliği	-Ahlaksal yakınlık

Ulusla meydana getiren unsurlar, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere yazardan yazara büyük farklılıklar göstermektedir. Bir başka ifadeyle söz konusu unsurların tümü üzerinde yazarlar arasında bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. Ancak, literatürde hemen herkesin üzerinde ortak olarak birleştiği unsurlar da bulunmaktadır. Aşağıda ayrıntılı bir biçimde alınacak olan ulusu meydana getiren söz konusu ortak unsurları; Dil Birliği, Din Birliği, Soy Birliği, Kültür ve Tarih Birliği, Öteki İmajı olarak sıralamak mümkündür.

3.4.1.Dil Birliği

Dil birliğinin, bir insan topluluğunun ulus olarak nitelendirilmesinin ilk şartı olduğu hususunda genel bir kabul söz konusudur. Çünkü aynı dili konuşma, toplumdaki fertler arasında “biz” duygusunu yaratan en etkili faktör, dış dünyadan farklı bir topluluk oluşu en çok hissettiren unsurdur. Bu yüzden, ulus-devletlerde genellikle tek bir resmi dil (daha çok çekirdek etninin dili) söz konusudur ve resmi dili ülkenin her yerinde hakim kılma ulus-devletler için önemli bir amaçtır (Şahin, 2007:144).

Dil yapısı itibariyle adeta bir canlıdır. Tarih içinde oluşur, değişir, yeni sembol ve kavramlarla zenginleşir. Dildeki değişim kendiliğinden olabileceği gibi, sivil bürokratik müdahalelerden ve teknolojik gelişmelerden de etkilenir. Dildeki bu değişimin varlığı bile ulus ile dil arasında kurulmaya çalışılan birliğin çok kolay oluşturulamayacağını ortaya koymaktadır. Hâlihazırda ulus-devlet modelinde yaşayan siyasi toplumların dil coğrafyasında bile bölgesel, kültürel, sınıfsal farklılıklar vardır ve mevcut dil, ulusu oluşturan bireylerce kullanılırken hoşgörü sınırları zorlanır ve homojenlik bir ölçüde zedelenir. Dil daha çok devlet kurulduktan sonra bir siyasi mekanizma aracılığıyla bir ulusa ait ve onu tanımlayan bir unsur haline getirilmektedir (Bostancı, 2003:21-24; Kara, 2007:25).

Ulus kavramıyla dil arasında her zaman sıkı bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Birçok ulus tanımlamalarında dile yönelik ciddi vurgular söz konusudur. Ziya Gökalp, ulus tanımında dilin özellikle altını çizerek, milli(ulusal) bir dil oluşturulması gereğinden söz etmektedir. Anderson, Amerika kıtasında ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerini Avrupalı benzerlerinden ayıran en önemli özelliğin, Avrupada’ki milliyetçilik akımlarında dil birliği unsurunun ağırlıklı bir yer kazanması olduğunu belirtmektedir (Şen, 2004:57,58). Ancak Anderson, dil unsurunu ulusal giysiler, halk dansları gibi ulus olmanın bir amblemi olarak ele almanın ise yanlış olduğunu savunmaktadır. Dillerin en önemli özelliğinin hayali cemaatler üreterek, tikel dayanışma grupları inşa edebilme yetenekleri olduğunu ifade eden Anderson a göre dil, bir ayırıştırma aracı olarak görülmemelidir (Anderson, 1995:150,151). Dil bir cemiyeti tek başına ulus yapmaz, çünkü O’nu tek başına bir "Büyük Aile"ye tahvil edemez; ama O’nsuz da kat’iyyen olmaz. Bir "ulus" olmak için "Bir Dil" illâ ki de şarttır; zira Humboldt’un belirtmiş olduğu gibi, "dilnin özgül özelliği, aracılık yaparak insan ile dış nesnelere arasında bir düşünce dünyasını seslere ilintilemesidir" (Hocaoğlu, 15.04.2009, www.durmushocaoğlu.com).

Ulusçuluğun hız kazandığı, her devletin –özellikle Avrupalı devletler- bir ulus inşa projesi içinde olduğu 19. yüzyılda, türdeş bir ulus yaratmaya yönelik çalışmalarda en hayati adımlardan birinin bir dilsel birlik kurmak olduğu herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir husus olmuştur. Zaten o dönemde dilsel birliğin adeta bir mecburiyet haline geldiği gerçeği, dil alanında görülen dramatik tablodan anlaşılmaktadır: “1790’ lar Fransa’ında yaşayan on beş milyon insanın sadece üç milyonu Paris’te konuşulan Fransızca’yı konuşabiliyordu; geriye kalan altı milyon tercüman gerektiren bir lehçeyi konuşuyor, diğer 6 milyon ise Fransızca ile müştereki olmayan diller konuşuyordu. Keza İtalyan birleşmesinin sağlandığı 1860’larda altıyüzbin kişinin, yani o zamanki yirmi dört milyon nüfusun sadece % 2,5 ‘inin İtalyanca bildiği tahmin edilmektedir (Koçdemir, 2007:67). O dönemde Mazzini, “İtalyan devletini kurduk şimdi sıra İtalya halkını inşa etmede” derken, ancak bir dil birliği yaratarak bu hedefe ulaşabileceğinin işaretini vermiştir.

3.4.2. Din Birliği

Ulusunun oluşumunda din birliği olgusunun hangi oranda belirleyici olduğu hususunda tam bir görüş birliği yoktur. Ulus olgusunu meydana getiren unsurlardan biri olan din birliğinin söz konusu unsurların en zayıfı olduğu; dolayısıyla ulusu oluşturan faktörlerden biri olarak dini etkinin ancak dolaylı etkiye sahip bir unsur olarak değerlendirilebileceği görüşü kimi yazarlarca dile getirilmektedir. Yazarlar bu görüşü temellendirmek için ulusun modernitenin bir ürünü olduğu ve dolayısıyla modernleşmenin dinamiklerinden biri olan sekülerleşmenin ulus olgusunun kimliğini de biçimlendirdiği iddiasını gündeme getirmektedirler. Öte yandan ulusun biçimlenmesinde ve ulusal birliğin kurulmasında din faktörünün oldukça etkili olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.

Din birliğinin ulusu meydana getirmede diğer unsurlardan daha az etkili olmadığını ifade etmek gerekir. Örnekler bu savı destekler niteliktedir: Aynı dili konuşan ve aynı kökenden gelen Boşnak, Hırvat ve Sırpaları birbirinden ayrı uluslar kılan faktör kesinlikle Müslümanlık, Katoliklik ve Ortodoksluk ayrımıdır. Çeşitli dinsel toplulukların Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi bazı açılardan özerk ve kendi kendini yöneten birimler olarak üstün bir otoritenin egemenliğinde bir arada yaşadıkları çok birlikli devlet modeline artık günümüzde rastlanmamaktadır. Modern eğilim din ile milliyetçiliği birleştirme yönündedir (Hobsbawm, 2006:91). Tarihsel olarak söz konusu süreç, Avrupa'da Protestanlığın, kiliseyi ulusallaştırması sonucu dinin bir ulusal kimlik kazanmasıyla başlamıştır,(Bulaç, 1995:53). Avrupa örneğinde, Protestanlık başta olmak üzere diğer Hıristiyan mezheplerinin giderek ulusallaşması sonucu, bir yandan dinlerin evrenselci yönlerine darbe vurarak, ulusal nitelikte dini yorumların gelişmesine yol açmış, diğer yandan din veya mezhep unsurunun da işin içine girmesiyle, ulusların birbirini "öteki" sayma süreci ivme kazanmıştır. Nitekim 20.yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı, çoğu aynı dine mensup (Hıristiyan) ulusların büyük kayıplar vermesi ve Avrupa'nın altüst oluşuyla son bulmuştur

Ulusu kuran ideoloji olan milliyetçiliğin birtakım dini motiflerden beslendiğini, dolayısıyla inşa edilen ulusun harcı niteliğindeki milliyetçilikte birçok dinsel öğelerin bulunduğu söylenebilir. Hatta bu noktada, Hayes gibi milliyetçiliği bir din olarak görme eğiliminde olan düşünürler dahi vardır. Buna göre bir din niteliğinde olan milliyetçiliğin de bazı kutsalları vardır: Sam Amca, Boğa John(İngilizler için), Marianne (İskoçlar için), Hans(Almanlar için), İvan (Ruslar için) gibi. Bu itibarla, her ne kadar milliyetçilik modernitenin bir ürünü olarak seküler dinamiklere sahip olsa da, milliyetçiliğin birtakım kutsal aşkın unsurları da bünyesinde bulundurduğu söylenebilir. Vatanın birliği, onuru ve varlığı için ölmenin bir hizmet olarak görülmesi, kişilerin şehitlik payesini ancak bu şekildeki "şerefli ölümler" sayesinde kazanabilmesi, din olgusu ile milliyetçiliğin birbirini hangi ölçüde desteklediğini gösteren bir örnektir. Dolayısıyla milliyetçilik ve din olgularını birbirine rakip olarak görmekten ziyade, milliyetçiliğin din unsurunu çok iyi bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür (Şen, 2004:66-98). Milliyetçilik ve din olgularının birbirlerini destekler mahiyetteki birlikteliğinin aslında günümüzde de devam ettiğini görülmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde dinsel canlanmanın ulus-devlet sistemine tehdit oluşturmaktan uzak oluşu bir yana pek çok durumda dinin etnik bir niteliğe büründüğü gözlemlenmektedir. Hindistan ve Pakistan örneğinde olduğu gibi, dinsel çatışma çoğu durumda komşu devletlerde etnik ve ulusal kimliği güçlendirmektedir (Hutchinson, 2008:98).

3.4.3. Soy Birliği

Soy birliği olgusu ulusun belirleyici unsurları arasında en bulanık içerikte olanı, somut anlamda belirlenmesi en güç olanıdır. Soy birliğinin kabile,etnik grup gibi tanımlanması zor ve sübjektif nitelikte unsurlar içermesi soy birliği konusunu net bir biçimde açıklamayı engellemektedir (Erözden, 2008:113). Kaldı ki, günümüz ulus-devletler sisteminde hiçbir ulusun mutlak anlamda homojen bireylerden meydana gelmediği düşünüldüğünde, soy birliği unsurunun ulusun oluşum sürecini tek başına açıklayamayacak kadar muğlak olduğu söylenebilir. Balibar bu anlamda hiçbir ulusun gerçekte etnik bir temele sahip olamayacağını ifade etmektedir (Balibar,Wallerstein, 2007:66). Ancak, ulusun varlığıyla onun örtüştüğü varsayılan soy arasında bir bağlantı kurma girişimi gerçekte tüm milliyetçiliklerde vardır (Şen, 2004:64). Gerçekten de her milliyetçiliğin tutum sağlayabilmesi için premodernite ile bağlantılı bir etnik unsur ya da unsurlara dayanması gerekmektedir (Öğün, 2003:54). Soy birliği unsuru, özellikle henüz devlet oluşturamamış uluslarda güçlü bir biçimde vurgulanmakta; ancak bir kez devlet halinde örgütlendikten sonra, genellikle yerini hukuki açıdan tanımlanan vatandaşlık unsuruna bırakmaktadır (Erözden, 2008:113).

Soy birliği konusunda ulusların hangi kökenden geldiği ve bu birlikteliğin hangi tarihsel koşulların sonucu olarak ulusa dönüştüğü noktasında etnik kimlik veya etnik grup kavramları öne çıkmaktadır. Smith, etnik grubu, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tip olarak tanımlamaktadır (Smith, 1994:41). Etnisite ile ulus arasındaki ilişki için Smith, “etnik köken olmadan ulus olma süreci yarım kalırdı” diyor. Çünkü diğer uluslara örnek olan ilk uluslar, modern öncesi etnik çekirdeklere dayanmışlardır. Ayrıca bir ulus inşa ederken modernite öncesinden süregelen topluluğu referans almak egemen görüştür ve benzer teşebbüslere kolaylık sağlamaktadır. Yine ulus olmanın dinamik ve ajitatif duygusu can damarı olan “farklılık” ın ve “gurur” un hissedilebilmesi, ancak uzun bir geçmişin sürekliliğine atıfla sağlanabilirdi. Bu süreklilik yoksa bile nüve halindeki mitler ve semboller daldıkları derin uykularından uyandırılarak haklı gururun kaynakları olarak işlenip dolaşıma sokulmalıydı (Bostancı, 2003:17).

Etnik bir topluluğun altı niteliğini şöyle sıralanabilir (Smith, 1994:42):

- Kolektif bir özel ad,
- Ortak bir soy miti,
- Paylaşılan tarihi anılar,
- Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur,
- Özel bir “yurt”la bağ,
- Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu.

Soy birliği konusunda Hobsbawn, etnik kökene genetik açıdan yaklaşmanın sağlam bir dayanağı bulunmadığını düşünmektedir. Çünkü, toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak etnik bir grubun esas temeli biyolojik değil kültürelidir. Hobsbawn, modern göç bir kenara bırakılsa bile, geniş teritoryal ulus-devletlerin nüfuslarının hemen hemen değişmez bir biçimde ortak bir etnik köken iddiasında bulunamayacak kadar heterojen yapıda olduğunu savunmaktadır (Hobsbawn, 2006:84).

3.4.4. Kültür ve Tarih Birliği

Kültür ve tarih birliği genel olarak ulusal olarak nitelendirilen bir toplumsal grubun hafızasında yer etmek suretiyle türdeşlik bilinci yaratması şeklinde

tanımlanabilir. Hâlihazırda dünyanın kültürel haritasına bakıldığında, farklı kültür alanlarının varlığı görülecektir. Söz konusu kültür alanları, ulusları birbirinden farklı kılan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda bir ulusa ait anlam, değer ve sembollerin oluşturduğu, salt o ulusa ait olduğu söylenebilecek bir kültürün varlığı aşikârdır. İngiliz, Fransız, Alman ya da Türk kültürü denildiğinde, kökeni ulus-devlet yapısına dayalı özgür bir topluluk olarak hayal edilen milliyetçiliğin geçmişten yeniden türettiği değer, miras ve efsaneler akla gelir. Ayrıca hayal edilme ve inşa kavramları doğrudan kültürün kendisine denk düşen, onu tanımlayan en önemli dinamiktir (Bostancı, 2003:21).

Gellner, kültür olgusunun ulusu ve ulusal kimliği oluşturmadaki işlevinin oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Modern zamanlarda bütün dünyada giderek hız kazanan bir süreç olan yaygın yüksek kültürlerin, yani standartlaşmış, okuryazarlığa ve eğitime dayalı iletişim sistemlerinin kurulması, çağdaş varsayımları ciddiye alan herkese, ulusal kimliğin ortak kültürle tanımlanabileceği hissini vermektedir. Modern insan bir krala, ülkeye ya da dine değil, bir kültüre bağlılık göstermektedir. Modern insan artık bir akrabalık gurubuna bağlı değildir. Kendisiyle anonim bir kültür topluluğu arasına giren önemli bir bağ da kalmamıştır. Gellner, kültürün toplumsal düzeni süsleyen, onaylayan ve ona meşruiyet sağlayan bir araçtan ibaret olmadığını; adeta toplum üyelerinin sadece onunla soluk alabildiği, hayatını idame ettirebildiği asgari ortak bir atmosfer niteliğinde olduğunu belirtmektedir (Gellner, 2008: 113-116).

Uluslaşma sürecinde kültür birliğini sağlama, kültürel türdeşliğe dayalı bir yapı kurma yolunda, tarihsel süreçte -kültürel asimilasyon da dahil olmak üzere- birtakım sert politikaların meşru görüldüğü uç fikirler söz konusu olmuştur. Ünlü demokrasi kuramcısı John Stuart Mill, bu konudaki görüşlerini şu örnekte özetlemiştir: “Tecrübe kanıtlıyor ki, bir milliyetin bir başkasının içinde erimesi ve onun tarafından massedilmesi mümkündür ve eğer başlangıçta o milliyet insanlığın alt seviyede veya geriye kalmış bir parçası idiyse, massedilme, geniş ölçüde onun iyiliğine olur. “Hiç kimse, bir Bröton ya da Fransız Navarra’ında bir Bask için geride kalmış zamanların yarı vahşi örneği olarak, kendi kayalıkları üzerinde inatçı bir hoşnutsuzlukla, dünyanın genel gidişine katılmada ve o gidişle ilgilenmede kendi daracık fikri yörüngesi içinde dönüp durmak yerine, yüksek uygarlık ve kültür sahibi bir halkın fikir ve duygu aşkının içine dalmanın ve bir Fransız vatandaşının bütün ayrıcalıklarına eşitlik üzere sahip olup, Fransız himayesi ile Fransız gücünün şeref ve itibarının faydalarını paylaşarak Fransız ulusunun bir parçası olmasının, daha hayırlı olmayacağını varsayamayız” (Kırca, 2003:156). Bu noktada, Mill’in bu sözleri her ne kadar içersinde aşırılıklar barındıran bir uç örnek olsa da, ulus-devletin oluşum ve gelişim sürecinde kültür birliğinin oluşturulmasının ve yaşatılmasının ne derece hayati olduğunu göstermesi bakımından kayda değer bir örnek niteliği taşımaktadır.

Ulus-devlet, geleneksel devletlerin olmadığı şekilde bir “kavramsal toplum”dur. Ortak bir lisanın paylaşılması ve ortak sembolik tarihsel mahiyet bunu başarmanın en kestirme yollarıdır diyen Giddens; bir kavramsal toplum olarak ulus inşa etme sürecinde dil ve ortak bir tarih kültürünün önemini vurgulamaktadır (Giddens, 2008:287). Smith, günümüzde insanların kendilerini tanımlamalarında ve dünya üzerinde konumlamalarında kültür olgusunun kritik rolüne şu şekilde değinmektedir: “Çağdaş dünyada “kim” olduğumuzu müştereken paylaşılan eşsiz bir kültür aracılığıyla bilebiliriz. Bu kültürü keşfederek kendimizi, “otantik kendi”yi keşfederiz, ya da modern dünyanın devasa değişiklik ve belirsizlikleriyle cebelleşmek zorunda kalmış, bölünmüş ve yolunu yitirmiş pek çok kişiye öyle gelir”(Smith, 1994:36).

3.4.5. Öteki İmajı

Ulus-devletlerin ortaya çıkış sürecinde “evrenselci” yani ağır basan ulus anlayışı, milliyetçi akımların güçlenmesi, yoğun savaşlar nedeniyle “yabancı” kavramının önem kazanması gibi nedenlerle yerini ulusal politikaların ön planda olduğu bir yapıya bırakmıştır. Bu itibarla, ulus-devletler sisteminde devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve/veya muhtemel tehditleri göğüsleyebilmeleri açısından öteki imajı giderek önem kazanmaya başlamıştır.

Ulusun unsurları arasında olumsuz nitelikte bir öge olarak kabul edilen öteki imajı, ulus olarak tanımlanmaya çalışılan insan topluluğunun türdeşliğini bir düşman imajı yaratarak sürdürme eğilimindedir. Düşman imajının oluşumu, belli bir ölçüde kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu oluşumdaki başlıca etken, ulus-devletlerin büyük çoğunluğunun bir bağımsızlık mücadelesi vermek, ya da oluşumlarının ertesinde bir işgale karşı durmak zorunda kalmış olmalarıdır. Bu mücadelede karşı durulan güç doğrudan düşman imajını oluşturmaktadır (Erözden, 2008:116). Türkiye'nin tarihsel olarak Yunanistan'a olan bakış açısı, öteki imajına verilebilecek güzel bir örnektir. Yunanistan için de Türkiye'ye karşı aynı bakış açısının söz konusu olduğu bir komşuluk ilişkisinde, Kardak krizinde yaşandığı gibi öteki imajının zaman zaman harekete geçtiği ve neredeyse savaşa yol açabilecek potansiyelleri bünyesinde barındırdığı görülmektedir (Şen, 2004:68).

Düşman imajını sürekli kılarak, toplumsal ölçekte benimsetmek işlevi ise, çeşitli kanallar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu kurumlardan en önemlisi askerliktir. Askerlik kurumu sayesinde, bir yandan vatanın düşmana karşı savunulmasına katkıda bulunan birey ve bu bireyin yakın çevresinde birlik kavramı somut bir içeriğe kavuşmaktadır. Öte yandan, ordu, bir “yurttaşlık okulu” işlevi görmektedir. Bu konuda an çarpıcı örnek İngiltere uygulamasıdır. 18. yüzyılda İngiliz erkeklerine mecburi askerlik hizmetinin şart koşulması, vatan için ölüm tehlikesini göğüslemeye hazır olan söz konusu erkeklere bir ödül olarak genel oy hakkı verilmesi sonucunu doğurmuştur (Erözden, 2008:116,117). Böylece, yurttaşlık okulundaki İngiliz askerlerine güçlü bir vatandaşlık duygusunun da aşılması suretiyle ulusal bağlar güçlendirilmiştir.

Ulus meydana getiren unsurları yukarıda ifade edilen beş ana maddede özetlemeye çalıştık. Kuşkusuz ulusu oluşturan öğeler bunlarla sınırlı değildir. Literatürde ulusun unsurlarına ilişkin çok daha geniş sınıflandırmaya dayalı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ancak kanaatimizce en çok öne çıkanlar söz konusu beş unsur olmaktadır. Bu unsurların yan yana gelmesiyle ulus-devletin kurucusu olan inşa edilmiş olmaktadır. Bunun tersi de mümkündür. Ulus-devlet kurulduktan sonra söz konusu unsurların da yardımıyla bir ulusu meydana getirebilmek mümkün olmaktadır. Bu nedenle uluslaşma sürecinde ve ulusu meydana getiren unsurların daha net anlaşılmasında ulus-devlet kavramının bizatihi kendisinin işlenmesi gerekmektedir.

3.5. Ulus-Devlet Olgusu

3.5.1. Devlet Kavramı ve Modern Devlet

Devlet, insanlık tarihindeki en eski ve en köklü toplum kurumlarından biridir. Bir toplum kurumu olarak devlet, toplumların gelişmesinde, diğer toplumlarla olan ilişkilerde her zaman belirleyici bir öneme sahip olmuştur. Bu yönüyle devlet, bir toplumun tarihteki serüvenini, toplumlar arası ilişkilerdeki konumunu, kısacası toplumların tarih içindeki yerlerini anlamamızı ve açıklamamızı sağlayacak özellikleri

bünyesinde barındıran temel toplum kurumlarından biridir. Tarihte değişik devlet tipleriyle karşılaşmaktadır. Ancak devlet türleriyle yönetim biçimleri aynı anlama gelmemektedir. Bu noktada devlet tipleriyle yönetim şekilleri arasındaki ayrıma bir örnek verilebilir. Ulus-devlet bir devlet türü iken, monarşi ve demokrasi bu devlet türü içinde yer alan iki farklı yönetim biçimidir (Coşkun, 1997:15).

Devlet kavramını, modern açıdan siyaset literatürüne kazandıran Machiavelli'dir. Düşüncesinin temelini *raison d'état* (devlet aklı, hikmet-i hükümet) prensibini yerleştiren Machiavelli, siyasetin amacının devletin gücünü genişletmek olduğunu ifade etmektedir. Machiavelli'ye göre devlet, devlet adamının başarısı ve zekâsının ürünü olan bir sanat eseridir. Bodin ise, devlet kavramını kabul edilebilir bir şekle getirmeyi başaran ilk düşünürdür. Bodin'in devlet anlayışı, hukuk kuralları açısından Batı geleneği ile aynı çizgidedir (Şen, 2004:29,30).

Devlet, asırlardır insanlığın karşısına tanımlanması ve anlamlandırılması zor bir fenomen olarak çıkmıştır. Devlete felsefi bir söylem olarak değinenlerden biri olan Platon'a göre devlet, filozof-kralın bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde somutlaşması; Aristo için bireyin siyasi olarak mensup olduğu organik yapı; Hobbes için insanın varlığını güvence altına alan siyasi güç; Marx'a göre egemenlerin baskı aracı Hegel'de ise tanrının yeryüzündeki yansımasıdır (Habermas, 2008:7). Max Weber'e göre devlet, "toplumda meşru güç tekeli elinde bulunduran kurum" iken; Gellner, devlet' in tanımının da değiştiğini söylemektedir. Buna göre devlet, modern toplumda devlet meşru güç kullanma tekeli elinde tutan bir iktidar olarak değil, meşru eğitim tekeli elinde tutan iktidar olarak ortaya çıkmaktadır (Gellner, 2006:73,112).

Poggi, devleti meydana getiren asgari özellikleri şu şekilde sıralamaktadır: "Belli sınırları olan bir bölgede yaşayan bir nüfusu idare eden bir organizasyon, aynı topraklar sınırları içinde faaliyet gösteren diğer organizasyonlardan farklılaşmış, özerk, merkezileşmiş ve bölümleri birbiriyle resmi bir koordinasyon içinde çalışıyor ise", devlettir (Poggi, 2007:27)

Weber'in tanımından hareketle Pierson, devletin sekiz ana özelliğinin sayılabileceğini ifade etmiştir: a)şiddet araçlarının (tekeli) denetimi b) toprak c) egemenlik d) anayasallık e) kişisel olmayan (soyut) iktidar f) kamu bürokrasisi g) meşru yetki h) yurttaşlık. Ayrıca Pierson, bu maddelere ilave olarak "vergiletmeyi" de bir özellik olarak eklemektedir. (Pierson, 2000:24)

Tarihsel olarak devlet türlerini, Geleneksel devlet, Feodal devlet ve Modern devlet olmak üzere, kabaca üç ana gruba ayırmak mümkündür. Geleneksel devlet tabiriyle, tarım toplumunun özelliklerinin hakim olduğu devlet şekli anlaşılmaktadır. Feodal devlet tipi ile, ortaçağ dönemindeki devlet tipi kastedilmektedir. Feodal devlet yapısının en temel özelliği, birden çok egemenin ve otoritenin aynı coğrafyada, aynı anda hakim olmasından kaynaklı kargaşa ve düzensizlik ortamıdır. Feodal devletin ülkesi, çok sayıda bağımsız bölgenin bir arada bulunduğu; sınırları belirsiz, değişken bir coğrafyadır ve böyle bir yapıda doğal olarak homojenlikten uzak hatta belirsiz bir "topluluk göze çarpmaktadır"(Şahin, 2007: 114,115).

Ulus-devlete giden süreçte en önemli aşama modern devlet modeli olmuştur. Modern devlet yapılanmasının temel özellikleri, içte ve dışta tam egemenlik, ülkesel ve siyasal bütünlük, güçlü merkezi idare gibi hususlar gösterilebilir. Orta çağın sonlarına doğru ortaya çıkan ve dönemin kaotik, düzensiz yapısını, iktidarın giderek merkezileşmesi suretiyle toparlamayı başaran mutlakiyetçi devletler modern devletin ilk türleri olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2007:120,121). Krallıklar, bir anlamda insanlığı feodal toplum düzeninden uzaklaştırırken, modern devletin de temelini atmışlardır. Modern devlet düzeninin ilk ortaya çıktığı tarih olarak onbeşinci yüzyılı

belirlemek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bu tarihten sonra, Avrupa insanı dünyaya açılarak diğer kıtalara yayılmış ve bir aydınlanma sürecine yönelmiştir. Aradan bir yüzyılı aşkın bir zaman geçtikten sonra 1648 tarihli Westfalya antlaşması hem modern siyasal düzenin, hem de ulus-devletlerin tarih sahnesine çıkışının ilk adımları olmuştur. Bütün Avrupa kıtasını saran otuz yıl savaşlarını sona erdiren bu antlaşma ile, batı dünyasında modern ulus-devletin temelleri atılmıştır (Çeçen, 2007:25).

Modern devlet, mutlakıyetçi monarşi formu içinde üç temel işlev yerine getirmiştir. Önceki devlet tipleriyle modern devleti ayıran bu işlevlerden birincisi, “yasa ve düzen” olarak tanımlanabilir. Devlet, kamu adına bireyin belli biçimlerde davranmasını, belli davranışlardan kaçınmasını bir hak olarak talep etmekte ve bunu uygulayacak araçlara da sahip bulunmaktadır. Modern devletin ikinci temel işlevi, etkin bir “kamu finansmanı” sağlamaktır. Modern devletin en önemli kurumları haline gelen ordu, yargı ve bürokrasi gibi yapıların çalışması için gerekli olan kaynak, bir kamu finansman sorununu gündeme getirmiş ve modern devlet, vergilendirme uygulamalarıyla söz konusu kaynak sorununu çözmüştür. Modern devletin üçüncü temel işlevi, ekonomi politikası olarak merkantilizmi uygulamasıdır. Merkantilist politikaların dayandığı temel anlayış, bir ülkenin ekonomik zenginliğinin yani o ülkedeki toplam kıymetli maden miktarının, o ülkenin gücü ve refahını belirleyen en temel etken olduğu; her ülkenin söz konusu zenginliğini artırmak için keskin bir yarış içersinde olduğudur. Mutlakıyetçi rejimlerin tarihsel olarak ulus-devletlere dönüşmesi ile merkantilist politikaların yerini (onun gelişmiş bir formu olan) kapitalizme bırakma süreci birbirine paralel olarak gelişmiştir (Şaylan, 2003:39,40).

Birçok araştırmada modern devlet ile ulus-devleti özdeş gibi görme, hatta ulus-devletlerden modern devletler olarak bahsetme eğilimi söz konusudur. Ancak ulus-devlet her ne kadar modern devlet temelinde yükselse de, modern devletin milliyetçilik ideolojisi ve demokratik değerlerle biçimlendirilmiş bir hali olduğu söylenebilir. Modern devletin kalbine, aynı etno-kültürel cemaate mensubiyet şuuru ile oluşturulan toplumsal temel, yani ulus yerleştirilmiş, devlete sadakat ve egemenliğin meşruiyeti bu kavram ile sağlanmıştır. Gerçi modern devlet de ulusal izler taşımaktadır. Ancak, ulusun meşruiyet zeminini oluşturması, vatandaşlık düşüncesinin ulus içinde formüle edilmesi, toplumsal bütünlüğün sağlanmasında ortak geçmiş ve gelecek gibi subjektif unsurların yanı sıra çekirdek etninin kültürünün esas alınması gibi devletle ulusu kaynaştıran hususlar Fransız İhtilalinden sonra yaşanan ve modern devleti ulus-devlet formuna getiren başlıca gelişmelerdir (Şahin, 2007:80). Dolayısıyla ulus-devlet, modern devletin ulusal kimlik ve ulusal egemenlik unsurları çerçevesinde şekillenmiş bir formu olarak görülebilir.

Tarihsel gelişmeler devletin örgütlenmesi planında esas olarak iki klasik devlet biçiminin doğuşuna yol açmıştır: Üniter devlet ve federasyon. Üniter devlet ve federal devlet, gerçekte siyasal birliği sağlama amacının bir ürünüdür. Birincisinde siyasal birlik tek yasama ekseninde sağlanır. İkincisinde ise, birden çok yasama meclisi, gönüllü iradeyle ortak ve kendi dışlarında bir yasama meclisine bir takım egemenlik yetkilerini devrederler. Böylece ortaya yeni bir devlet çıkar. Ama bu birliğin, birliği oluşturan her bir devletten ayrı bir tüzelkişiliği, federe devletlerle birlikte tabi olduğu bir anayasası ve birleşen uluslar bütününe oluşturduğu bir uluslar ulusu vardır. Bu nedenle sözcüğün tam anlamıyla bir devlettir (Nalbant, 1997: 19). Üniter devlet yapılanması, ulus-devlet siyasi yapılanma biçiminin egemen formu olmakla birlikte, federal devlet yapılanmaları da bir ulus-devlet biçimidir. En popüler örnekleri Amerika, Kanada, Avustralya ve İsviçre olan federal devlet yapılanmaları federe ve federal olmak üzere iki

farklı yönetim alanından oluşsa da, bu durum söz konusu ülkelerin ulus-devlet modeli temelinde oluştuğu gerçeğine aykırılık oluşturmamaktadır (Şahin, 2007:148).

3.5.2. Ulus-Devlet ve Gelişimi

Ulus-devlet, modern devlet yapılanmasına ulusal unsurların eklenmesiyle vücut bulmuş bir siyasi yapılanma modelidir. Toplumsal ve siyasi yapının “ulus” üzerine bina edilmiş olması, egemenliğin ulusa aitliği, yine ulus esaslı olarak toplumsal bütünlüğün hedeflenmesi ve son olarak ülke sınırlarının ulusun yaşadığı alana göre tayini gibi prensipler, bu ulusal unsurların başlıcalarıdır. Bu esaslara bakılarak, modelin on dokuzuncu yüzyılın popüler akımları olan milliyetçilik ve demokratik düşüncenin yeni yeni kurumsallaşan modern devlet üzerinde oluşturduğu etkiyle biçimlendiği söylenebilir. (Şahin, 2007:111)

Modern ulus-devlet, yönettiği insanların hepsini kucaklayan bir toprak parçası olarak tanımlanmış; kendisi gibi diğer toprak parçalarından belirgin sınır çizgileriyle ayrılmıştır. Ulus-devletin politik düzlemde kendi halkı üzerinde ara yöneticiler ve özerk kuruluşlar sistemine gerek duymadan doğrudan bir egemenliği yönetimi söz konusu olmuş; eğer mümkünse topraklarında yaşayan herkese aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri sunmanın yollarını aramıştır. Modern devlet, gün geçtikçe kendi tebaasının yani yurttaşlarının düşüncelerini dikkate almak zorunluluğuyla yüz yüze gelmiştir. Çünkü yeni politik düzenlemelerde devlet, yurttaşlarına bir söz hakkı tanımış ve başka yollarla yani vergi mükellefleri ya da potansiyel askerler olarak onların pratik onayı veya faaliyetlerine ihtiyaç duymaktaydı. Kısacası devlet teritoryal olarak tanımlanan bir halkı yönetiyor ve bunu kendi toprakları üzerinde en yüce ulusal yönetim organı olarak sürdürüyordu (Hobsbawm, 2006:102). Egemenliğin milli bir niteliğe bürünmesi, Rokkan’ın belirttiği gibi iktidar yapısında bir merkezileşme, kültürde standartlaşma, hukukta eşitleşme ve ekonomide bütünleşme gibi gelişmelere yol açmıştır (Sarıbay, 2000: 213).

Siyaset biliminde, ulus-devlet anlayışı kuramsal olarak Locke ve Hobbes’a dayandırılmaktadır. İkisi de ulus-devlet olgusunu “toplum sözleşmesi” temelinde açıklamaktadır. Aralarındaki fark toplum sözleşmesi yapılmadan önce insanların içinde bulunduğu genel durumdur. “İnsan insanın kurdudur” diyen Hobbes, devlet öncesindeki toplumu huzursuz ve başıbozuk olarak nitelendirmektedir. Bunun sonucu olarak toplum sözleşmesi sonunda kurulan devlet, bir“Ejderha Devlet” dir.(Leviathan) Bu devletin temel özelliği, merkezi otoritenin olabildiğince güçlü oluşudur; Hobbes’un devletinde, devlet bireyler ve onların temel hak ve özgürlüklerinin önünde tutulmakta, aslolan devletin bekası olmaktadır. Öte yandan Locke’un sözleşmecî kuramı Hobbes’a göre daha bireyci ve liberal unsurlar içermektedir. Locke, günümüzde sivil itaatsizlik olarak nitelendirilen olguyu o gün ifade etmiştir. Bunun anlamı, toplum sözleşmesi yapılırken gönüllü olarak devredilen temel hak ve özgürlükler devlet tarafından kötüye kullanıldığında fertlerin buna uymama haklarının oluşudur. Locke’un başını çektiği bu sözleşmecî kuram liberal ülkelerce uygulanırken Hobbes’un modeli daha çok otoriter nitelikteki devletlere ilham kaynağı olmuştur (Dağbaşı, 2006:1).

Ulus-devlet, felsefi alt yapısını Hegel sayesinde kazanmıştır. Bir ulusun duygu ve bilincinin ancak ‘devlet şuurunda’ birleşmesiyle bir anlam kazanacağını ve sadece devletle oluşabileceğini ifade eden Hegel, aksi bir durumda ulus unsurunun bir mana içermeyeceğini belirterek, devlet merkezli bir ulus söylemini geliştirmiştir. Ulus-devletin, iktisadi anlayışlarının arka planını merkantilizm oluşturmaktadır. Temel mantığın ticaretin gelişmesinden ve güçlenmesinden alan merkantilizm, orta çağın

toprağa dayalı üretim yapıları ve kendi kendine yeten imalat birikiminde yaşanan tedrici dönüşümler sayesinde, daha işin başında olan ulus-devletler için önemli bir ekonomik ihtiyaca cevap vermiştir. Merkantilizmin kemale ermiş hali olan kapitalizm ise, modern zamanlarda ulus-devletlerin temel iktisadi düşüncesini oluşturmuştur. Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi, milli-devlet yapısının varlığıyla ve işleyişiyle birlikte gitmiştir (Habermas, 2008:9,10). Kapitalizmin yayılması ile modern devletin pekişmesi arasındaki bağlantıların analizinde birbirini izleyen iki gelişim aşamasının değerlendirilmesi gerekir. 16.yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna dek süren ilki mutlakiyet ve kapitalist girişimin ilk yayılmasıyla ilgilidir. Sonraki aşama ulus-devlet ile endüstriyel kapitalizmi birleştirir. Kapitalizmin olgunlaşması bir yandan toprağın ve ürünlerin, diğer yandan da işgücünün metalaştırılmasını gerektirir. Bunlar birbirinden tamamen bağımsız şekilde ilerleyemezken, ilki başta mutlak devletin gelişmesine sarılmıştır. İkincisinin büyük ölçekli uzantısı ise ulus-devletin oluşumuna bağlıdır (Giddens, 2008:199).

Sanayi toplumunun oldukça karmaşık, olabildiğince detay ve parçacıklara bölünmüş birimleri arasında, düzenli bir ilişki kuracak ve bu ilişki biçimini ortak bir amaç yönünde kullanacak rasyonel bir koordinasyon düzenine ihtiyaç vardır. Açıktır ki, bu rasyonel düzeni ne bireyler ve cemaatler ne de kendi başlarına çalışan kurumlar sağlayamayacağından, merkezi bir gücün bu işe el atması gerekmiştir. İşte bu merkezi güç, rasyonalitenin kendini bütün toplumsal alanları içine katarak tezahür ettirdiği en büyük aygıt olan devlettir (Bulaç, 1995: 45). Bu noktada devreye giren ulus-devlet, merkezi gücü sayesinde toplumsal kurumlar arasında regüle ve koordine edici işlevini büyük bir ustalıkla görmüştür. Günümüzde devlet cihazının gücü ve nüfuz alanı öyle genişlemiştir ki, bugün devlet, bir koordinasyon unsuru olmasının ötesinde bireylerin gündelik hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Türköne, ulus-devletin ortaya çıktığı dönemi ve ulus-devleti yaratan koşulları özet olarak şu şekilde tasvir etmektedir: “Akrabalığın, yerel bağların vücuda getirdiği cemaatlerin dağılması ile atomlaşan birey, kendini iletişimin de yardımıyla ve piyasa ilişkilerinin bütünleştirilmesiyle daha büyük ama muhayyel bir cemaatin üyesi olarak görmeye başladı. Bu cemaat muhtevası çok farklı unsurlarla doldurulan ulustur. Monarşi ise meşruiyetini, bölük pörçük cemaatleri kritik konumda bir araya getirerek siyasi birliği temsil etmesinden alıyordu. Hiyerarşik cüzler kaybolup tek bir cemaat ortaya çıkınca, monarşinin kritik konumu ile birlikte meşruiyeti de kaybolmaya başladı. Öbür yandan, devlet feodal ayrıcalıklarla savaşarak merkezileşmeye çalışırken bu hayali cemaati kuvvetlendirmeye yöneldi. Merkezileşme tek bir hukuki sistemi, bütünleşmiş, (iç gümrüklerin kalktığı) tek bir piyasa, tek tip bir eğitim sistemi ve merkezileşmiş tek bir idari yapı getirdi. Farklı yerel kültürler merkezden gelen bu monist tahakkümle kısa bir zamanda yok oldular ve sonuçta ortaya tek bir kültür çıktı. Birleştirici bir kültürden güç alan modern-merkeziyetçi devlet kendi yararı için ferdi aktif hale getirmeye çalıştı. Ferdi teşebbüsün yeşereceği vasatı geliştirmeye çaba harcadı: mal-can güvenliği, ticari hayatın güvenceye kavuşturulması gibi. Bu tablo, bireyde tanımadığı insanlarla ortak menfaatlere sahip olduğu, kısaca aynı ulusun fertleri oldukları inancını yerleştirdi. Böylesine bütünlüklü bir toplumun devletle özdeşleşmesinin tamamlanabilmesi için gerekli son adım, yönetme hakkının kurumsallaştırılması idi. Bu dönem liberalizmle milliyetçiliğin iç içe yaşadığı, ulus-devletin doğuş sürecini ifade eder. Aynı şekilde bu süreç milliyetçiliğin demokratik karakterini yansıtır” (Türköne, 2003: 36).

Ulus-devlet ile ilgili çalışmalarda ulusun mu devleti yoksa devletin mi ulusu yarattığı noktasında çeşitli görüşler vardır. Smith gibi yazarlar ulusu yaratanın devlet olduğunu iddia etmektedir. Ulusu fiilen “yaratan”ın devlet olduğunu savunan Smith,

devletin vergilendirmesi, askere alma düzeni ve yönetiminin kendi yargı alanı içinde kalan nüfusu toplu bir kimlik ve sivil bağlılık ile donattığını düşünmektedir. Devlet, bugün bariz bir biçimde ortaya çıkmış olan ulusal bağlılık ve ulusal şura kaynaklık etmiştir. Vatandaşlık haklarının yaygınlaşması, ülkenin uzak kısımlarını bağlayan bir altyapının inşası ve devlet sınırları boyunca devasa ölçülere varan yoğun bir iletişim ağının tesisi, giderek daha çok bölge ve sınıfı ulusal siyasi alanın içine çekmiştir. Sonuçta devlet, bugünlere dek uzanan güçlü bağlılık duyguları uyandıran “İngiltere”ye, “Fransa”ya ve “İspanya”ya dair ulusal topluluk imgeleri yaratmıştır (Smith, 1994:99,100). Öte yandan Poggi gibi bir takım yazarlar, ulusun mu devleti yoksa devletin mi ulusu yarattığı konusunda, aktörlerden birine üstünlük tanınmanın gereksiz bir uğraş olduğuna dikkat çekerler. Poggi Fransa örneğiyle, Fransız ulusunun modern Fransa devletini ne kadar yarattıysa, Fransız devleti de Fransız ulusunu o kadar yaratmıştır; diyerek bu konu hakkındaki görüşünü ifade etmiştir (Poggi, 2005:120).

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı, devlet kavramından ve oluşumundan sonraya rastlamaktadır. Eski Yunan şehir-devleti yapısından, imparator-devletlerin ve buradan da milli-devletlerin ortaya çıkışını, tarihsel bir süreç olarak tanımlayabiliriz (Habermas, 2008:8). Ulus-devlet prensibini ve bu prensibi ateşleyen milliyetçiliği Napolyon Savaşları bütün Avrupa ‘ya yaymıştır. Napolyon Savaşları siyasi düzenlemeleri bir daha eskiye dönmeyecek şekilde kökünden değiştirmiştir. Nitekim, 1815’de kurulan Mukaddes Lig’in ihya etmeye çalıştığı eski düzen, hiçbir zaman bir geriye dönüş olmamıştır. Monist bir hukuk sistemi içinde örgütlenen merkezi devlet bu savaşların doğrudan sonucudur. Napolyon Savaşları, klasik savaşlardan savaşın kendisini değiştirecek ölçüde farklıdır. Bu savaşlar düpedüz siyasi sistemler arasındaki savaşlardır. Devrim Fransası, savaştıkları ülkelerin halklarını monarşilere karşı başarıyla seferber etmiş ve geçerli siyasi meşruiyet anlayışını kökünden değiştirmiştir. (Türküne, 2003:34,35)

Ulus-devlet modelinin Avrupa ölçeğinde yayılması her ne kadar Fransız devrimi ve izleyen dönemdeki gelişmelerle olmuşsa da, ulus-devlet sisteminin kökenini 1648 Westfalya Barış Anlaşmasına kadar götürmek mümkündür. Westfalya anlaşmasının önemi, ulus-devlet sistemini doğurmasının yanı sıra, aynı zamanda bu tür devlet modeline dayalı modern anlamda bir uluslararası ilişkilerin icadına öncülük etmesinden kaynaklanmaktadır. Siyaset bilimci Held’e göre, günümüze kadar geçerliliğini büyük ölçüde sürdürmüş olan Westfalyan modeli temel önermeleri şu şekilde sıralanabilir: (Steger, 2006: 85,86)

-Dünya hiçbirisi üstün bir otoriteye sahip olmayan bağımsız devletlerden oluşmaktadır ve bu devletler arasında bölünmüştür.

- Yasa yapma, anlaşmazlıkların çözümü ve yasaların uygulanması süreçleri büyük ölçüde tek tek devletlerin kendi ellerindedir.

-Uluslararası hukuk, bir arada yaşamının asgari kurallarını ortaya koymaya yöneliktir; kalıcı ilişkilerin geliştirilmesi bir hedeftir, fakat bu ancak devletin amaçlarını gerçekleştirme ölçüsünde söz konusudur.

- Sınır ötesinde hatalı davranışların sorumluluğu, sadece bundan etkilenenleri ilgilendiren özel nitelikte bir sorundur.

-Bütün devletler yasa önünde eşittir, fakat yasal kurallar güç asimetrisini dikkate almaz.

- Devletler arasındaki görüş ayrılıkları güç kullanılarak giderilebilir; etkin güç ilkesi geçerlidir. Güç kullanımına başvurmayı durduracak hiçbir yasal engel yoktur; uluslararası yasal kurallar yalnızca asgari bir koruma sağlayabilir.

-Bütün devletlerin ortak önceliği, devletin özgürlüğünün önündeki engellerin asgariye indirilmesidir.

Oluşumları açısından ulus-devletler üç ayrı sınıfa ayrılabilir. Avrupa kıtasında olduğu gibi değişen sosyo-ekonomik yapının sonucu olarak ortaya çıkan ulus-devletler, daha çok Amerika kıtasında görüldüğü gibi göç ve yerli halkın bertaraf edilmesi sonucu oluşan ulus-devletler ve sömürgecilikten kurtulma amacıyla verilen kurtuluş mücadelesi sonucu kurulan ulus-devletler (Erözden, 2008:8,9). Avrupa kıtasında sosyo-ekonomik dinamiklerin yol açtığı ulus-devletler ilk ortaya çıkan ulus-devlet modelleridir. Ancak bırakın dünyayı, Avrupa'nın tüm ülkelerinin eş zamanlı olarak birer ulus-devletler haline geldiği söylenemez. On dokuzuncu yüzyıla kadar açık bir biçimde ulus-devletler temelinde dizayn edilmiş bir dünya sistemi söz konusu değildir. İtalya ve Almanya gibi örneklerin 1871'e kadar dahi birliklerini ancak kurabilmiş olması, ulus-devletler sisteminin baskın bir biçimde ancak yüzyılın sonunda varlığını hissettirebildiğini göstermektedir. Ulus-devletin mükemmel bir siyasal birim olarak tanınması, yalnızca Batı Avrupa'da değil, dünyanın geri kalan kısmında da bir model olarak alınması bu dönemden sonra gerçekleşmiştir. Yirminci yüzyılda ulus-devletler, uluslararası ilişkilerde birinci aktör ve uluslararası sistemin temel birimi haline gelmişlerdir (Guibernau, 1997:106). Yirminci yüzyıl, iki büyük dünya savaşı sonucu ulus-devletler sistemini zirve noktasına taşımıştır. Birinci Dünya Savaşı hanedanlığın altın çağını sona erdirmiştir. 1920'lerde Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Çarlık Rusyası ve Osmanlılar artık yoktu. Berlin Kongresi'nin yerini Avrupa olmayanların dışlanmadığı Milletler Cemiyeti almıştır. Bu noktadan itibaren uluslararası norm artık ulus-devlettir; o kadar ki, varlığını sürdürebilen imparatorluklar bile Millet Cemiyetine imparatorluk üniformasıyla değil ulusal kıyafetiyle katılıyordu. İkinci Dünya Savaşı mahşerinden sonra ulus-devlet taşkın noktasına ulaşmıştır. 1970'lerin ortasında Portekiz İmparatorluğu bile geçmişte kalmıştır (Anderson, 1995:129). Özellikle, İkinci Dünya savaşı sonrası sömürgecilikten kurtulma mücadelesi veren ulusların genellikle hedeflerine ulaşarak birer ulus-devlet kurdukları görülmektedir.

Modern ulus-devlet sistemi, olgunlaşmış biçimine Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Başkanı Wilson'un "ulusların kendi kaderlerini belirleme prensibine" (self-determinasyon) dayalı ünlü "on dört ilkesiyle" ulaşmıştır. Fakat izleyen dönemde, Wilson ilkelerinin hayata geçirilmesinin oldukça zor olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu savaşı izleyen dönemde kurulan "Milletler Cemiyetinin" kuruluşuna Wilson prensibinin ilham verdiği kabul edilmektedir. Milletler Cemiyetinin devamı niteliğinde olan Birleşmiş Milletlerin 1945 yılında kurulmasıyla, süreç içersinde ulus-devlet sistemine dayalı uluslararası sistemin içine bir takım uluslararası örgütlerin de (DTÖ, IMF gibi) katıldığı görülmektedir. Küreselleşme eğilimlerinin baskın bir biçimde arttığı 1970'ler ve sonrasında, dünyanın uluslararası topluluğun ulus-devletlerin egemenliğine meydan okuyan tarzda bir küresel bağımlılık sürecine girdiği görülmektedir. Nitekim başkan Bush, Körfez Savaşı sonrası "yeni dünya düzeninin" ortaya çıktığını ilan ederek Westfalya modelinin sona erdiğini açık bir biçimde ortaya koymuştur (Steger, 2006: 87,88).

Dünya ülkelerindeki devlet yapıları zamanla ulus-devletlere dönüşürken bunların ortaya çıkmalarını sağlayan kültürel ve sosyal yapıların daha sonraki aşamada hukuki nitelik kazandığı görülmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulmuş olan Birleşmiş Milletler örgütü bütün dünya ülkelerini çatısı altında üyelik statüsü çerçevesinde toplarken, bunların aynı zamanda birer hukuki kişilik olarak tüzel kişilik kazanmalarına ve uluslararası ilişkilerde süje ve taraf olarak hareket edebilmelerine olanak sağlamıştır. Böylece devletler ortaya çıkarken sahip oldukları üç unsura bir

dördüncüsünü ekleme fırsatını elde etmişlerdir. Her devlet ülke, toplum ve egemenlik unsurlarına sahipken, B.M üyeliği ile beraber bunlara bir de uluslararası alanda kişilik unsuru eklenmiştir. Ulus-devletler birer tüzel kişilik olarak kabul edilirken; dil, din, soy, ülke, kültür, tarih, amaç ve ideal, ekonomik yaşam gibi konularda ortak değerlere sahip olan bir bütünsel yapının temsilcisi olarak görülmüşlerdir (Çeçen, 2007: 30,31).

3.6. Milliyetçilik

Modern dönem toplumlarının ulus temelinde örgütlenmelerini sağlayan ana güç milliyetçilik ideolojisi olmuştur. Milliyetçilik, hem uluslaşma sürecinde hem de ulus temelli toplumsal yapılanmanın siyasi boyutunu oluşturan ulus-devlet modelinin biçimlenmesinde temel rol oynamıştır. Nitekim ulusal egemenlik, ulusal kimlik, ülkesel, siyasi ve idari bütünlük gibi modelin tüm köşe taşları milliyetçi ideolojiden kaynaklanan uygulamalardır (Şahin, 2007:124). Milliyetçiliği doğuran süreçleri, ulusal egemenlik ile yönetilenlerin rızası teorisi, laikliğin kökleşmesi, aşiret ve feodal bağılıkların azalması, şehirleşmenin yayılması ve iletişimin gelişmesi başlıkları altında özetlemek mümkündür (Türköne, 2003:46).

Milliyetçilik ile ulus-devlet ilişkisi karşılıklı bir belirleyicilik çerçevesinde şekillenmiştir. Bu anlamda ulus-devletin bir ulus yaratmaya ve bir topluluğa aidiyet duygusu kazandırmaya çalışması bağlamında, ortak kültür, simge ve değerler yaratma arzusu, milliyetçiliğe neden olurken, milliyetçiliğin oluşmasındaki süreç de ulus-devleti ortaya çıkarıcı bir özelliğe sahip olmuştur. Ancak milliyetçiliğin ulus-devletle olan karşılıklı ilişkisi dünya ölçeğindeki ülkelerde benzer bir biçimde gelişmemiştir. Örneğin Avrupa genelinde milliyetçilik, uluslaşma ve ulus-devlet aşamalarının sonrasına denk düşerken, Almanya ve İtalya gibi ülkelerde, ulus-devlet olgusundan önce ortaya çıkmıştır. Sömürge ülkelerinde yaygın olan milliyetçilik ise, ulus-devlet kurmaya çok önemli bir etkinlik kazandırmıştır. Sömürge tecrübesi geçirmiş ya da yabancı işgali görmüş ülkelerde milliyetçilik aracılığıyla ulus-devletlerine kavuşmuşlar ve daha sonra da bu ulus-devlete uygun bir ulus oluşturmuşlardır (Bozdoğan,Kasaba, 1998:33).

Milliyetçiliğin doğuşu ve gelişimi konusunda ulusların geçirdikleri tecrübeler oldukça farklıdır. Batı milliyetçilerinin –ki bunların en klasik örneği Fransız Milliyetçiliğidir- en temel özellikleri kozmopolitlik, evrensellik ve Aydınlanma Felsefesinin temellerine oturmuş bir milliyetçilik oluşlarıdır. 1789’da Fransız ulus-devleti Fransız milliyetçiliği ile eş zamanlı olarak gündeme gelmiştir. Öte yandan, Alman milliyetçiliği ise Alman ulus-devletinin oluşmasından aşağı yukarı yarım yüzyıl önce ortaya çıkmış ve bu da Alman milliyetçiliğinin içinde etnik ve kültürel öğelerin daha öncelikli sonucunu doğurmuştur. Alman milliyetçiliği itici gücünü Aydınlanma felsefesinden değil, bu felsefenin bir eleştiri olma özelliğini taşıyan Romantizm’den almaktadır (Ersanlı, 2003:139). Bu noktada Giddens, milliyetçiliğin doğuşunu farklı bir biçimde okumaktadır. Giddens’a göre Fransız devrimi “une nation une et indivisible” (tek ulus tek ve bölünmez) ile reddedilmez bir biçimde ulusalcılığın filizlenmesini etkilemiştir. Ancak ulusçuluğun modern kavramlarının kökeni esas olarak Fransız Devriminde değil, Orta ve Kuzey Avrupa’ nın birleşmemiş devlet ve prensliklerindedir. Giddens, ulusçuluğun orijinini Anayasal mantıksallıkta değil Romantizmde aramız gerektiğini ileri sürmekte ve Ulusçuluğun aslında 18.yüzyıl sonları ve daha sonrasının bir fenomen olduğunu ifade etmektedir (Giddens, 2008:163)

Anderson, 19. yüzyılın sonuna kadar milliyetçiliğin genel ve yaygın kullanımı olmadığını belirtmektedir. Hatta milliyetçilik terimi 19. yüzyıl sözlüklerinde yer almamıştır. Anderson’a göre, klasik iktisadın kurucusu Adam Smith “Milletlerin

Zenginliği” isimli çok bilinen kitabındaki ulusla, bugün anladığımız manada ulusu değil, toplum ya da devleti kastetmiştir. (Bostancı, 2003:20) Milliyetçik terimi akademik kullanıma oldukça geç girmiştir. Hayes’ in Historical Evolution of Modern Nationalism adlı eserini milliyetçiliğin kullanımı anlamında bir ilk sayılabilir. Kavramı sistematik olarak ilk kez analize tabi tutan 1964’deki eseriyle E.Lemberg olmuştur (Hroch, 2007:73). 19.yüzyılın sonlarına doğru milliyetçiliğin kenidini iyiden iyiye hissettirdiği görülmektedir. Bu dönemde, ulusal mesele artık hemen hemen bütün Avrupa devletlerin iç politikasında ciddi bir sorunu oluşturuyordu. Kendilerini ulusal ya da milliyetçi diye tanımlayan gazetelerin sayısı 1871’de 1’den 1881 de 13’e, 1891’de ise 33’e çıkmıştır (Hobsbawm, 2006:129).

Smith milliyetçiliği, hali hazırda ya da potansiyel olarak bir milleti kuracağı bazı mensuplarınca farzedilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket olarak tanımlamaktadır (Smith, 1994:121). Kohn’a göre milliyetçilik, “modern toplumların iltisakında yatan ve onların siyasi otoriteye karşı taleplerini meşrulaştıran siyasi bir itikattır”(Türköne, 2003:45) Ayrıca Kohn milliyetçiliği, ulus olmanın veya ulus oluşturmanın bir bilinci olarak görmektedir (Şen, 2004:71). Oran milliyetçiliği, bir dayanışma ideolojisi olarak kabul etmiş ve ulus-devletle ilişkilendirerek şu şekilde tanımlamıştır: “Avrupa’da milliyetçilik, ulusal ekonomiyi nispeten geniş bir toprak içinde kuran veya kurmak isteyen burjuvazinin, toplumu kendi yönetiminde örgütlerken ortaya çıkan diğer sınıfların da bu toplumda beliren farklılaşmış, kurumsallaşmış yapı içerisinde benimsediği, toplumsal sadakatin odağı olarak ulus birimini alan ve bunu “ulusal devlet” içinde örgütlemek isteyen bir tutumun ideolojisi ve toplumsal harekettir (Oran 1977:52; Kara, 2007:33). Hroch, olgunlaşmış ve oluşumunu tamamlamış ulusun tüm niteliklerini kazanmak için gösterilen organize çabayı bir milliyetçi akım görme eğilimindedir (Hroch, 2007:74). Hobsbawm milliyetçiliği, esasen politik birim ile milli birimin uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke anlamında görmektedir Hobsbawm, milliyetçiliği duruma göre iyi veya kötü olarak değerlendirmektedir. Hobsbawm, milliyetçi ilkenin, genelde dağınık olan insan gruplarını sıkı bir bütün halinde birleştirmeye eğilimli olduğu zaman meşru, bir devleti bölmeye eğilimli olduğu zaman gayri meşru olarak görmektedir (Hobsbawm, 2006:24,50). Öte yandan milliyetçiliği eleştiren ona pejoratif bir anlam yükleyen yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Nairn’e göre milliyetçilik, “modern kalkınma tarihinin patolojisidir; tıpkı bireylerdeki nevroz gibi o da kaçınılmazdır” (Bostancı, 2003:29)

Milliyetçilik ifadesi şu anlamlara gelecek şekilde birkaç biçimde kullanılmaktadır: (Smith, 1994:119)

-Bütün olarak ulus ve ulus-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame etme süreci,

-Bir ulusa ait olma bilinci ve ulusun güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olma,

- Ulus ve rolüne ilişki bir dil ve sembolizm,

- Uluslar ve ulusal irade hakkında bir kültürel doktrin ile ulusal emellerin ve ulusal iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri içeren bir ideoloji,

-Ulusların amaçlarına ulaşacak ve ulusal iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket.

Anderson, Avrupa ‘da milliyetçiliğin ortaya çıkışını üç aşamalı bir olgu olarak görmektedir. Bu gelişmelerden birincisi, modern çağlarla birlikte, dikey zaman kavramı yanında yatay zaman kavramının da ortaya çıkmasıdır. Ayrıca Anderson kapitalist yayıncılık sayesinde geniş halk kitlelerinin okuryazar hale getirilmesini de ilk aşamada

önemli bir gelişme olarak görmektedir. Milliyetçiliğin ortaya çıkışında ikinci aşama “anavatan” düşüncesinin belirmesidir. Bu düşünce ilk olarak Avrupa devletlerinin Amerika kıtasındaki kolonilerinde ortaya çıkmıştır. Anavatan düşüncesinin ortaya çıkışındaki en önemli etken uzun bir süre boyunca “bir idari birim olarak var olma” etkenidir. Anderson bu idari birimlerin anavatana dönüşme sürecini koloni toplumlarının elit kesimlerinden birini oluşturan idari personelin bilinç düzeyindeki bir gelişmeye bağlı olarak tarif eder. Milliyetçiliğin ortaya çıkışında üçüncü aşama, eşanlılık düşüncesiyle kapitalist yayıncılığın bir araya gelmesi sonucunda gerçekleşen önemli bir düşünsel anlatımın kitleselleşmesi aşamasıdır. Bir gazete okuru, kendisiyle aynı gazeteyi okuyanlardan belki sadece birkaçını şahsen tanımaktadır, ancak her sabah kendisi gibi onbinlerce kişinin aynı gazeteyi okuduğuna olan bilinci tamdır (Erözden, 2008:9,10).

Milliyetçiliğin uluslaşma süreciyle yani sanayileşme dönemindeki bir gereksinim sonucu iktidara geçen kültür olarak açıklayan. Gellner, doğrudan siyasal tarih çözümlenmeleriyle milliyetçiliği kavramlaştıran daha önceki düşünürlerden ayrılmaktadır. Gellner, milliyetçiliğin potansiyel varlığından ziyade sanayileşme sürecinin üst kültürde yarattığı bir gereksinim yani sonradan olma niteliğine ağırlık vermiştir. Anderson ulusları, ne potansiyel olarak hep var olmuş bulunan ne de doğrudan sanayi toplumlarının yarattığı bir gerçeklik olarak ele almıştır. Anderson aksine milliyetçiliği, farklı tecrübelerle farklılaşan gruplar tarafından tasarlanan bir proje olarak sunmuştur. Smith ise ulusal potansiyelin zaten var olan yanını daha da öne çıkararak, etnisitenin özünü, nüvesini ve dayanırlığını araştırmaya çalışmıştır. Smith, kendisinin milliyetçiliğin savunucusu olduğu yolundaki değerlendirmeleri reddetmemiştir. Çünkü Smith, milliyetçiliği bir seferberlik işleviyle birlikte ele almış ve “civic” olanına iyilik “ethnic” olanına kötülük bahşetmiştir (Ersanlı, 2003:123-125). Deutsch ulusçuluğun gelişiminde, ahlaki ve politik kimlik anlamında bir ortak duygusu yaratma sürecinde iç iletişimin gelişmesinin önemini vurgulamıştır. Bu noktada Gellner Deutsch’e ilave olarak, neden iletişimin bu denli önemli hale geldiğini açıklamaktadır. Gellner’e göre güçlü iç iletişim ağlarının iyi bir şekilde çalışmasını sağlayan faktörler, sanayileşmenin bir sonucu olarak ulus-devletlerin sahip olduğu kültür homojenleşmesi, kitlesel okuryazarlık ve yekpare bir eğitim sistemi gibi özelliklerdir. (Giddens, 2008:280)

Milliyetçilik, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çatışmalarını öngören siyasal bir ilkedir. Milliyetçilik, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenlerin birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır. Milliyetçilik, ulusla devletin bir birinin nasibi olduğunu, biri olmadan diğersinin eksik kalacağını ve bunun da bir trajedi olduğunu savunur. Ancak birbirlerine yönelmeden önce her birinin ortaya çıkması gerekmiştir ve ortaya çıkışları da birbirinden bağımsız ve olumsaldır; yani devlet kesinlikle ulusun yardımı olmadan ortaya çıkmıştır. Bazı uluslar da kesinlikle kendi devletlerinin inayeti olmadan oluşmuştur (Gellner, 2008:71-78). Ulusun “modernist” imgesine göre ulusal kimliği yaratan milliyetçiliktir. Gellner gibi Kedourie de bizzat milliyetçiliğin “icat edilmiş” bir doktrin olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada Smith, uluslar ve milliyetçiliğin başka bir kültür, toplumsal örgütlenme ve ideoloji türünden daha fazla “icat edilmiş” olmadığını düşünmektedir. Milliyetçilik “çağın ruhu”nun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır. Zira Smith’e göre milliyetçilik, pek çok düzende faaliyet gösterir ve bir siyasi ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da

görülebilir. Milletler hep vardı; değişen sadece kendilerinin bunu farkına varmaları ile fiiliyata dökülme düzeyleridir (Smith, 1994:76,117,118).

Milliyetçiliğin siyasi projesi genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Siyasi açıdan bağımsız ve egemen bir devlet yapısının bulunduğu ortamlarda milliyetçiliğin hedefi toplumsal türdeşlik adına ulusu yaratmaktır. Henüz böyle bir siyasi yapıyı kuramamış toplumlarda ise milliyetçilik, var olduğu iddia edilen bir ulus adına bağımsız ve egemen bir devleti kurmak ardından bu devlet bünyesi içinde kendi ulusunu yaratmak amacına yönelmiştir. Bu noktada “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” (self determinasyon) prensibi karşımıza çıkmaktadır. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı 1789 devrimiyle ortaya çıkan bir kavramdır. İlk ortaya çıktığı zamanlarda bu hak, bir halkın kendi iradesini kullanarak monarşik egemenlikten vazgeçip ulusal egemenlik ilkesine göre yönetilmeye karar verme hakkına sahip olduğu anlamına gelmekteydi. 19.yüzyılın ikici yarısından itibaren ulusların kendi kaderini tayin hakkı “her ulusa bir devlet, her devlete bir ulus” şeklinde anlaşılmaya başlamıştır.20. yüzyılın başlarında Birinci Dünya Savaşı sürecinde Wilson prensiplerinde söz konusu ilkenin bu yeni içeriğiyle kullanıldığı görülmektedir.(Erözden, 2008:101,102)

Milliyetçilik ideolojisinin temel önermeleri şu şekilde sıralanabilir: (Smith, 1994:121)

- Dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan uluslara bölünmüştür.
- Ulus, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve ulusa bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir.
- Şayet özgür olmak ve kendini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur.
- Dünyada barış ve adalet hakim olacaksa ulusların özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gerekir.

3.7. Ulus-Devlete Yönelik Yaklaşımlar

Ulus ve ulus-devlet konularının sosyal bilimlerin hemen her alanını ilgilendiren meseleler olması dolayısıyla, bu kavramların ele alınması farklı sosyal bilim disiplinlerinin konuya değişik yaklaşımlar getirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, sözgelimi siyaset biliminin söz konusu kavramları yorumlamasıyla sosyoloji disiplininin yaklaşımı farklı olabilmektedir. Aşağıda sosyal bilimler alanında bazı disiplinlerin ulus ve ulus-devlete olan yaklaşımları ele alınacaktır.

Siyaset bilimi açısından ulus-devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidarın belli bir tarihsel aşamada büründüğü yapısal biçim; ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgu; ulusçuluk da, bu meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen bir siyasi akım olarak algılanabilir. Ancak, bu üç kavramın/olgunun ortaya çıkışı eşanlı değildir. Ulus-devlet, belli bir tarihsel aşamada ortaya çıkan bazı siyasi yapılanmaların evrimi sonucunda oluşmuş bir siyasi kurum olma niteliğiyle, siyasi içeriğiyle ulusa ve ulusçuluğa öngelmektedir. Kurumsallaşmış siyasi iktidar, ulus-devlet yapısı içersinde örgütlendikten sonra, kendisine bu çerçeveyi kapsayacak bir meşruiyet temeli oluşturmuş (ulus), ve bu temeli yaygınlaştıracak bir siyasi akım (milliyetçilik)ortaya çıkmıştır. Ulus-devlet, kendisinden önce var olan siyasi yapılanmanın kurumları üzerinde yükselmiş, bu kurumların içeriğinin düşünsel ve yapısal sıçramalarla dönüşümü sonucunda ortaya çıkmıştır. Ulus-devlet, iktidarını soyut bir temel üzerine oturtmakta, ancak aynı iktidarı somut bir toprak parçası, yani bir ülke üzerinde uygulamaktadır (Erözden, 2008:43,44).

Ulus-devletin oluşum sürecinde “iktidar” kavramının ayrı bir önemi vardır. Toprakların ilhak veya fetih ile birleştirilmesi ancak devlet iktidarı aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir. Devlet iktidarı aynı zamanda hem açık sınırları hem de şiddet tekelini elinde bulundurma yeteneğiyle modern devlet tanımı içinde temel bir öneme sahiptir. Bu iktidar ulus-devlet sınırları içinde gerçekleştirilir. Şiddet aynı zamanda, ulus-devletin kendi çıkarlarını diğer ulus-devletlere karşı koruma amaçlıdır. Devlet iktidarını yurttaşları üzerinde çeşitli yollardan gerçekleştirir. Birincisi, devletin öncelikli ve merkezi özelliklerinden biri ve yurttaşların günlük yaşamlarını etkileyen bir şey olarak vergi koyma ve toplama hakkıdır. İkinci olarak, yurttaşların devlete ve birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerini belirleyerek bir yandan onları kısıtlaması diğer yandan onlara yetki vermesidir. Üçüncüsü, modern devletin teknoloji sayesinde giderek artan ve karmaşıklaşan bir biçimde yurttaşlarını denetlemesidir (Guibernau, 1997:106). Yeni bir egemenlik biçimine ve iktidar yapısına sahip olan ulus-devlet, yurttaşlar üzerindeki denetimi sağlayabilmek için, uygulamalarını meşru kılacak bazı kurumsal ve kavramsal mekanizmalara gereksinim duymaktadır. Ulus-devletin bir bütün olarak kendisini meşrulaştırmada kullandığı kavram “ulus”tur. Bir başka ifadeyle ulus-devlet, erkini ulus adına kullandığı iddiasında olan ve yarattığı zorlamayı bu gerekçeyle haklı gösteren bir iktidar türünün hem kavramsal hem de aygıtsal görünümüdür (Karakaş, 2000:45’den akt. Şen, 2004: 51,52).

Ulus-devletin oluşum sürecini ekonomik bir bakış açısıyla değerlendiren yazarların başında Gellner gelmektedir. Gellner, sanayileşme olgusunun ulus-devletin ve ulusçuluğun gelişim sürecine ne denli önemli katkılar yaptığını sıkça vurgulamaktadır. Gellner, bu bakımdan tarım toplumunun örgütlenme biçiminin milliyetçi ilkeye dolayısıyla ulus-devlete uygun olmadığını belirterek sanayileşme sürecinin ulus-devlet, ulus, milliyetçilik gibi olgulara olan hayati katkısını vurgulamaktadır (Gellner, 2008:117). Habermas da ulus-devletin gelişimini ekonomik bir bakış açısıyla ele almıştır. Ulus-devleti, işlevi itibarıyla bir yürütme devleti olarak ihtisaslaşmış bir yapı olarak gören Habermas, özellikle pazar ekonomisinin büyümesi ile uluslaşma ve ulus-devletin gelişimi arasında bir paralellik kurmaktadır. Modern ulus-devletin gelişim süreci içerisinde bir vergi devleti olarak kapitalist ekonomi ile karşılıklı bir bağımlılık içine girdiğini belirten Habermas, ulus-devletin 19.yüzyıldan itibaren sosyal devlete dönüştüğünü son dönemde ise artan küreselleşme baskısı ile kendini yeniden konumlandırma çabası içerisinde olduğunu belirtmektedir (Habermas, 2008: 64).

Ulus-devleti açıklamaya yönelik kuramlardan birisi de “Tarihsel Yaklaşımdır”. Tilly, Rokkan, Hroch, Hobsbawn gibi yazarlar ulus-devletin oluşum ve gelişim sürecini tarihsel bir perspektiften ele alırlar. “Gelişimci tarih yaklaşımıcısı” Tilly, ulus-devlet modelinin ilk ortaya çıktığı dönem olan 16. yüzyılın başlarında gözlenen ortak özellikleri şu şekilde sıralamaktadır: İlk bulgu tüm Batı Avrupa geneline yayılan kültürel türdeşliktir. İkinci olarak kırsal köken ağırlıklı bir nüfus yapısında şehirlerin birer ticaret merkezi olarak hızla sivrilmeleridir. Tilly son olarak adem-i merkezi de olsa her bölgede aynı özellikleri taşıyan siyasi yapının varlığını vurgulayarak ulus-devletin ortaya çıkış koşullarını irdelemektedir. Aralarında Hobsbawn’ın da bulunduğu “Toplumsal tarih yaklaşımıcıları” ise, ulus-devleti ulusçuluk akımının ortaya çıkardığı bir olgu olarak görmekte ve buna bağlı olarak da bu siyasi birimin tarihini ulusçuluğun ortaya çıkışından itibaren incelemektedir. Ayrıca bu yaklaşım, ulus-devleti toplumsal hareketlenmeler ve sınıf ilişkileri çerçevesinde açıklama eğilimindedir (Erözden, 2008:20,24).

3.8. Ulus-Devletin Temel Unsurları

3.8.1. Ulusal Kimlik

Modern zamanlarda ulus, bireyin hayatını sürdürürken yaşlanabileceği bir toplumsal dünya sunmaktadır. Bu bir cemaattir (gemeinschaft), bu cemaate aidiyet, bireyin kendisini bu cemaatle tanımlamasıdır. Bu ise ulusal kimliktir. Ulusal kimlik, bireyin mensup olduğu cemaate göre kendini tanımlaması ise, bu tanımlamanın iki unsuru vardır: Biz ve onlar. “Onlar” bu tanımlamanın en asli unsurudur, belirleyici olanıdır. Ulusal kimlik başkalarıyla kendini ifade eder, başkası olmamakla anlam kazanır. Hatta başkasına karşı olmaktan kuvvet alır. Milliyetçiliğin bu noktada kitle psikolojisi açısından önemlidir. Cemaat duygusunun geleneksel ve modern biçimleri de büyük ölçüde “başkasına” göre oluşmaktadır. Ulusu ilk defa keşfeden Fransızların milliyetçilikleri, endüstrileşmede kendilerine fark atan İngiliz düşmanlığından ilham alır. Bu unsur her milliyetçilikte az veya çok vardır (Türküne, 2003:47).

Bir ulusu diğerlerinden ayıran ana tema, ulusal kimlik ve kültürdür. Ayrıca kimliğin farkına varılması ve güçlendirilmesi yönündeki politikalar, ulus olmanın devamlı yenilenmesi, gelişmesi olarak görülmekte ve önemsenmektedir. Tüm bunlardan ötürü, ulusal kimlik ögesi ulus-devlet modelinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ulus-devletlerde tarih ve dil çalışmalarına verilen önem ve bunların milli eğitim politikalarına yansması bu önemin göstergeleridir. Ayrıca ulus-devletlerin kurulduktan sonra da bir ulusal kültür hareketi olarak devam etmeye mecbur oluşu artık kültürel kimliğin antropolojinin yanı sıra siyasi bir anlam kazandığını da göstermektedir (Kösoğlu, 2001:43; Şahin, 2007:145).

Ulusal kimliğin siyaseten en belirgin işlevlerinden birisi, millete özgü kişilik ve değerleri tanımlayan ve halkın kadim gelenek ve adetlerini yansıtan, ortak yasal hakların ve yasal kurumların meşrulaştırıcısı olmasıdır. Ulusal kimlik, bugün toplumsal düzen ve dayanışmanın meşruiyeti bakımından temel müracaat noktası haline gelmiştir. Ulusal kimlikler, topluluk içindeki bireyler için daha samimi, içsel işlevler de yerine getirmektedirler. Bunlardan en bariz olan fertlerin ‘uyruklar ve yurttaşlar’ olarak toplumsallaştırılmalarıdır. Bugün bu durum, çoğu rejimin milliyetçi kültürel sahiçilik ve birlik ideallerinin etkisi altında büyük bir gayretkeşlikle takipçisi oldukları, bu sayede devlet otoritelerinin milli hars ile ayırt edici, türdeş bir kültürü aşlamayı umdukları zorunlu, standart kamu eğitim sistemiyle sağlanmaktadır. Müşterek değer, sembol ve geleneklerden bir repertuar oluşturmak suretiyle bireylerle sınıflar arasında toplumsal bir bağ kurmak için de yine ulusa müracaat edilir. Bayrak, para, marş, üniforma, anıt ve kutlama gibi sembollerle topluluk fertlerine ortak mirasları, kültürel yakınlıklarını hatırlatır, ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirilir. Ulus, engelleri aşmaya, meşakkatleri göğüslemeye muktedir “iman-teknesi” bir grup haline gelir. Bu anlatılanlar çerçevesinde ulusal kimliğin, yarattığı duygu ve kolektif kişilik prizması ile bireylere ve uluslara dünya üzerinde bir yer biçen güçlü bir araç olduğu söylenebilir. Ulusal kimliğin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: (Smith, 1994:32-35)

- Tarihi bir toprak/ülke, ya da yurt,
- Ortak mitler ve tarihi bellek,
- Ortak bir kitlesel kamu kültürü,
- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler,
- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi.

3.8.2. Ulusal Egemenlik

Ulusal egemenliğin ulus-devletin en fazla vurgu yapılan niteliği olduğu söylenebilir. Ulus-devletin temel unsuru olarak kabul edilen ulusal egemenlik anlayışının temelleri 16.yüzyıl Avrupa'sında atılmıştır. Kilise, kral ve feodal beyler arasındaki güç mücadelesi yapısal değişime yol açmış; merkezi kurumsallaşmaya geçilmesi güçlü bir egemenlik anlayışı sayesinde olmuştur (Şahin, 2007:141). Modern anlamda ulusal egemenlik ilkesinin ortaya çıkışı ve tüm dünyaya yayılışının, Fransız devrimi ile birlikte gerçekleştiği genel bir kabuldür. Devrim, krallık rejimine karşı yapıldığı için tek adam iktidarına son verilmiş, onun yerine burjuvazinin önderliğinde bir ulusal yapının ülkede kendi kendini yönetmesi istenmiştir. Kentlerde örgütlü ve zengin burjuvazi tek adam iktidarına karşı çıkarken, kendisi yalnızca tek başına bir siyasi varlık olarak devlet yönetimine el koymaktan çekinmiştir, ama ulusun bütünü temsil eden bir ulusal egemenlik düzeninin kurulmasına giden yolu açmıştır. Tek adam iktidarından çok adam iktidarı olan ulusal egemenlik düzenine geçilirken ulus-devlet modeli bu temel üzerine oturtulmuştur (Çeçen, 2007:31).

Modern devletin kuramsal meşruiyet kalıbı egemenliktir. Egemenlik köken olarak Latince'de "en üstte, diğerlerinin üstünde" anlamına gelen "superanus" sözcüğünden gelir. Kavramı bütünsel bir kuramla tanımlayan ilk düşünür olarak kabul edilen Bodin'e göre egemenlik, herhangi bir üstün güçle sınırlı olmaksızın yasa yapma ve bu yasaları değiştirebilme ya da kaldırabilme erkidir. Bu üstün erk, onun ölümlü, yani geçici uygulayıcılarından farklı olarak süreklilik arz eder. Bodin, egemenlik ile yönetici hükümdarı açık bir biçimde birbirinden ayırır. Bodin'e göre yöneticiler geçici, egemen (ve dolayısıyla egemenlik) ise süreklidir (Erözden, 2008:139).

Egemenlik kuramcılarında Rousseau'ya göre siyasi bütünü ya da devletin var olabilmesi, egemenlikle bezenmiş olmasına bağlıdır: "Siyasal yaşamın ilkesi egemen güçtedir. Bir devlette mutlak üstün bir gücün, her şeyin ona bağlı olduğu bir merkezin, her şeyin ondan kaynaklandığı bir ilkenin olması gerekir"; diyen Rousseau, egemenliği kayıtsız şartsız halka verir. Rousseau egemenliğin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: "Egemenlik bölünemez; egemenlik devredilemez, egemenlik bir başkası tarafından temsil edilemez, egemenlik mutlaktır" (Ağaoğulları, 2006: 99-105).

Ulus-devlet egemenliğinin iki esas üzerinde yükseldiği söylenebilir. Bunlardan ilki, siyasi otoritenin kendi yetkilerini ve temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilme hak ve yeteneğidir. İkincisi ise, egemenliğin kaynağı olarak ulusun kabul edilmesiyle devletin halk egemenliği esasına dayandırılmasıdır. Ulus-devlet modeliyle birlikte, teokratik veya aristokratik unsurlar siyasi anlamda meşruiyet zemini olma vasfını tamamen kaybetmiş; siyasi iktidarın kaynağı olarak ulus, en yüce egemenlik olarak da ulusal egemenlik ilkesi benimsenmiştir. Devlet biçimleri içinde sadece ulus-devlete özgü olan ulusal egemenlik ilkesi, aynı zamanda ulus-devletle özdeşleşen vasfını da ortaya koymaktadır. Nitekim günümüzde bir devletin ulusal egemenlik ilkesine dayanması, ulus-devlet olarak nitelendirilmesi için yeterli görülmektedir. (Şahin, 2007:141,142)

Ulusal egemenlik anlayışı ile temsili rejim arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Eğer egemenlik, belli bir anda belli bir ülkede yaşayan insanların toplamı anlamına gelen "halk" kavramından farklı olarak, geçmiş ve geleceği de içine alan bir ulus tüzel kişiliğine aitse, ulusun egemenliğini doğrudan doğruya değil, ancak seçilmiş organları veya temsilcileri aracılığıyla kullanacağı açıktır. Bu ise, doğrudan doğruya veya yarı doğrudan demokrasi yerine temsili rejimi zorunlu kılmaktadır (Özbudun, 2004:83,84). Bu itibarla günümüzde temsili rejimin bir uygulayıcı aracı olarak parlamentolar

anayasalarca en üst kurum olarak kabul edilmekte ve demokratik işleyişte farklılıklar olsa da, siyasi sistem ulusal egemenlik ilkesine göre yapılandırılmaktadır (Erözden, 2008:77). Ulusal egemenlik ilkesinin genellikle parlamentolar aracılığıyla demokratik bir tarzda işleyişi günümüz siyasi sistemleri hakkında fikir vermektedir. Gerçekten bugünün siyasi sistemleri, büyük ölçüde genel - eşit oya dayalı, serbest ve yarışmacı seçim sistemleri kurarak, yurttaşlarının yönetsel süreçlere tam katılımını sağlamaya çalışmıştır (Özbudun, 2004:83).

3.8.3. Teritoryal Yapı

Ulus-devletler, sınırları belirli olan bir toprak parçasının siyasi ifadesi olan ülkeler üzerine kurulurlar. Bir başka ifadeyle ülke, bir devletin egemenliğine tabi kılınmış olan yeryüzünün belirli bir kesimini, bir başka deyişle devlet egemenliğinin sınırlarını ifade etmektedir (Nalbant, 1997:26,27). Ulus-devlet modelinde ülke, oldukça değer yüklü bir kavram olan “vatan” ile eşanlamlıdır. Geleneksel dönemde, vergi toplama uygulamasıyla topraklara bir siyasi değer yüklenmiş, izleyen dönemlerde söz konusu topraklar insanların uğruna canını feda ettikleri bir “vatan” haline dönüşmüştür (Erözden, 2008:49). Hobbes, “Leviathan da dahil hiçbir devletin yapamayacağı tek şeyin, insanları ölmeye ve öldürmeye razı etmek” olduğunu, ne var ki modern devletin bunu başardığını ifade etmektedir (Hobsbawm, 2007: 43).

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, sınır kavramının içeriğinde bir değişiklik meydana gelmiştir. Özellikle Fransız Devrimiyle birlikte, lineer sınır anlayışı tek geçerli sınır anlayışı haline gelmiştir. Bu kavramsal değişiklik, ulus-devlet olarak adlandırılan yeni siyasi yapılanma biçiminin idari aygıtına ilişkin yeni bir düzenleme olmanın ötesinde, siyasi bir içerik de taşımaktadır. Bu yeni sınır anlayışı ile birlikte, sınırların çevrelediği toprak parçasının türdeş bir bütün oluşturduğu düşüncesi de yerleşmiştir. Öte yandan, sınır kavramı kutsal bir içerik edinen vatan kavramıyla bütünleşerek, ulus-devlet çerçevesinde özel bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Ulus-devlet modeli içinde ulus ile ülke ve vatan arasında ideolojik bir ilişki yaratılmakta ve vatan kavramı modelin bir parçası olarak bütünün içine yerleştirilmektedir. “Sınırlar” da bütünün içinde yer alan vatani çevreleyen çizgiler olarak dokunulmazlık ve kutsallık kazanmaktadır. Örneğin, yakın tarihimiz açısından Kurtuluş Savaşı verilirken belirlenen “Misak-ı Milli”, bir ulusal sınır olarak belirlenmiş ve ulusal devletin kuruluşunda ideolojik bir içeriğe bürünmüştür. (Erözden, 2008:118,119)

3.8.4. Merkezileşme

Ulus-devletlerin kuruluş ve gelişim sürecinde devletin hızla merkezileştiği görülmektedir. Mutlakıyetçi imparatorluklarla başlayan merkezileşme eğilimi, ulus-devletler sistemiyle ivme kazanmıştır. Ulus-devlet modeliyle feodal yapının ürünleri olan kurumlar tasfiye edilmiş, iç gümrükler kaldırılmış, tüm ülke tek pazar haline gelmiş ve siyasi erkin tekliği ilkesi benimsenerek iktidar güçlendirilmiştir. 18.yüzyılın sonuna gelindiğinde, artık pek çok ulus-devletin, sınırları belirli bir bölgede, merkezileşmiş yasal ve idari örgütler geliştirebilme olanağına sahip hale geldiği görülmektedir. Bu dönemde, devlet topraklarının bütünlüğü söz konusudur. Devletin tek bir para birimi ve maliyesi vardır. Genellikle, tek bir “ulusal dil” vardır; ayrıca söz konusu dilin yerel lehçe ve ağızlara üstünlüğü söz konusudur. Yine bu dönemin merkezileşen ulus-devletlerinin temel özelliklerinden birisi de tek bir hukuk ve eğitim sistemine sahip olmalarıdır. “Ölüm iktidarının” (idam)merkezileşmesi gibi önemli

birtakım hukuksal adımların yanı sıra, bireylerin gündelik hayatlarını tanzim eden çeşitli hukuk kurallarının tek bir hukuk sistemi çatısı altında kodifiye edildiği görülmektedir. Aynı zamanda bu yıllarda yaygın eğitimin arttığı, zorunlu eğitim uygulamalarıyla eğitimin kitleselleştiği söylenebilir.(Poggi, 2005: 114)

19. yüzyıla gelindiğinde, modern ulus-devlet toplum hayatında öylesine kök salmıştı ki, devletle ve onun temsilcileriyle (postacı, polis, jandarma, öğretmen gibi) düzenli bir ilişki kurmak istemeyen bir aile, kimsenin uğramadığı bir yerde yaşamak zorunda kalmıştır. Devlet, düzenli periyodik nüfus sayımları, zorunlu ilköğretim ve askerlik uygulamalarıyla yurttaşlarını büyük ölçüde kontrol etmiştir. İlk kez nüfus sayımının yapıldığı bu dönemde, yeterli bürokratik kurumlara sahip olan devlet, doğum, evlilik ve ölüm gibi bir takım güncellemelerle yurttaşlarını kontrol altında tutmaya başlamıştır. Devlet ile yurttaş, kaçınılmaz olarak daha önce rastlanılmayan gündelik bağlarla birbirleriyle bağlanmıştır. 19.yüzyıl'da tipik örnekleri demiryolu ve telgrafta görülen ulaşım ve iletişim devrimleri sayesinde, ulus-devlet, merkezi otorite ile onun en uzak kontrol noktaları arasındaki bağı sıkılaştırıp rutinleştirmiştir (Hobsbawm, 2006: 103,104).

20.yüzyılda devletin rol ve görevlerindeki artışlar ve devlete biçilen yeni roller, ulus-devletin merkezileşme eğilimini artırmıştır. Özellikle “Sosyal Devlet” ve “Refah Devleti” gibi birtakım yeni anlayışların devletlerin gündemine ciddi bir şekilde girmesi, sosyal güvenlik sistemi gibi bazı yeni hizmetlerin devlet tarafından verilmesi sonucunu doğurmuştur. Bugün en liberal ülkelerde dahi kamu harcamalarının toplam milli hasıla içindeki rolünün her geçen gün arttığı görülmektedir. Ulus-devletlerin sunduğu bazı eğitim, ulaştırma gibi hizmetleri özel girişimcilere devretmesi, devletin bu alanlar üzerindeki denetim ve regülasyon yetkilerini kaldırmamıştır. Küreselleşme, yerelleşme, özelleştirme gibi olguların yoğun bir biçimde tartışıldığı bu çağda, iletişim teknolojilerindeki muazzam gelişmelerin de etkisiyle ulus-devletin hala toplumu büyük ölçüde kontrol etme kapasitesine sahip büyük bir güç olmaya devam ettiği söylenebilir.

3.8.5. Türdeşleştirme

Ulus-devlet modeline yansıyan bütüncül yaklaşım, milliyetçiliğe ve ulus-devletin, ülkedeki etnik, coğrafi ayrılıkların, oluşmuş ve oluşmaya müsait ekonomik veya tarihi kaynaklı bölgeselleşmeleri ortadan kaldırma, homojenize etmek amacının bir sonucudur. Hedeflenen coğrafi, kültürel ve siyasi anlamda türdeş bir yapı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, çekirdek etninin kültürel değerlerinin uluslaşma sürecinde ön plana çıkararak tüm topluma ve ülkeye ortak bir kimlik kazandırma amacı büyük önem kazanmaktadır. Zira amaçlanan homojenliğin başarısı, toplumdaki bireylerin kendisini ulusun parçası olarak görmeye başlamasıyla doğru orantılıdır. Bu durum, yani toplumun mümkün merteye homojenize etme çabası modelin yapısal unsurlarının oluşumuna da etki etmektedir: Mesela, modelin önemli bir yapısal özelliği olan; merkezi yönetime dayalı, imkan, kapasite ve etki alanı geniş idari yapılanma tarzının (idari bütünlük) dahil temelinde bu ihtiyaç yatmaktadır (Şahin, 2007:134).

Rokkan'ın modeli esas alındığında, ulus-devletin gelişim süreciyle birlikte kitlelerin giderek artan oranda sisteme dahil olması söz konusu olduğu görülmektedir. Bunda asker ocağının, okulun, yeni kitle iletişiminin, merkezin seçkinleri ile kenar arasında teması sağlayan kanallar etkin rolü olmuştur. Bir diğer önemli faktör, aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimlik, kiliseler, mezhepler ve yerel seçkinler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girerek galip gelmiştir (Sağ, Aslan, 2001:178). Ulusu türdeş bir bütün haline getirme

sürecinde devlet, daha önceden görülmemiş ölçekte ulusal eğitim sistemleri kurmaya, standart ulusal diller dayatmaya, ulusal kültür üretimini gerçekleştirmek amacıyla ulusal bayraklar, marşlar, semboller, törenler ve gelenekler icat etmeye girişmiştir. Tüm bunlarla yerel kimliklerin üzerinde homojen bir ulus kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte egemen sınıfın ve kültür ve kurumlarının belirleyici bir rolü söz konusu olmuştur. Hobsbawn gibi kimi yazarlar bu noktada seçkinlerin toplumu dönüştürmedeki kritik önemini vurgulamışlardır. (Şen, 2004:37)

Bir türdeşleştirme gayreti olarak uluslaştırma, temel olarak üç araçla gerçekleştirilmiştir. Bunlar eğitim, ordu ve siyasal katılımdır. Eğitimin en genel ve kısa olarak “toplumun genç üyelerinin yetişkin üyelerce, var olan kültüre bilinçli, amaçlı ve düzenli bir biçimde hazırlama süreci” olarak tanımlandığına göre, uluslaştırmanın gerçekleştirilmesinde ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Sağ, Aslan, 2001:180). Ordu da ulusu türdeş bir bütün haline getirmede önemli bir rol oynamıştır. Genelleştirilen ve zorunlu kılınan askerlik hizmetiyle, bireylerde öncelikle “vatan” kavramı ulusal bir içeriğe büründürülmüştür. Öte yandan ordu, aynı zamanda bir “yurttaşlık okulu” işlevi de görmüştür (Erözden, 2008:127). Ulusal, kamusal kararlara katılmanın aracı olarak siyasal katılım ve siyasal katılımın en önemli aracı olan seçim olgusu da, bireyi ulusal bütünün bir parçası olduğu bilincine ulaştırma noktasında uluslaştırma için önemli bir araç olmuştur (Sağ, Aslan, 2001:180). Siyasal katılım aracılığıyla birey, “ulusal” alana dahil edilmekte ve bireylerde ortak bir siyasal kültür oluşmasını sağlamaktadır (Erözden, 2008:128).

Ulus inşası olarak da nitelendirilebilecek bu tarz türdeşleştirici politikalarından hareketle, ulusun kendiliğinden bir gelişim süreci içerisinde değil, yapay bir ürün (keşfedilmemiş ama sosyo-kültürel olarak “icat edilmiş”) olarak tasarlandığı söylenebilir. Milliyetçiliğin tarihsel işlevi, bir üst kimlik (ulusal kimlik) inşa ederek; aile, cemaat, aşiret gibi tüm alt kimliklerin devletin bütünselliğini engelleyici unsurlarını törpülemektir. Bu nedenle milliyetçiliğin “politika ile kültürel evliliği” simgelediği ifade edilmektedir (Şen, 2004: 38).

4. ULUS DEVLETE YÖNELİK TEHDİTLER

4.1. Genel Olarak Küreselleşme Kavramı

Yaşadığımız dünya son dönemlerde ciddi değişim ve dönüşümlere tanıklık etmektedir. Gerek uluslararası ilişkilerde, gerekse günlük yaşantımızda dünyanın geçirdiği değişimlerin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Ulaşım, iletişim ve bilgi ve işletim teknolojilerindeki baş döndürücü iyileşmelerin tetiklediği gelişmeler sayesinde dünya gerçekten de küçülmüş, küçük bir köye dönüşmüş durumdadır. Dünya ekonomileri, finans piyasaları, üretim ve pazarlama süreçleri birbiriyle hiç olmadığı kadar bütünleşmiş, iç-içe geçmiş durumdadır. Doğuda Tokyo ve Şanghay borsaları kapanmadan daha batıda Bahreyn ve İstanbul, ardından Frankfurt ve Londra borsaları açılmakta, onlar kapanmadan Atlantik Okyanusu'nun öte yakasında New York borsası açılmakta, o kapanırken bu defa Pasifik Okyanusu'nun öte yakasında Tokyo borsası yeniden açılmaktadır. Böylece yerküre üzerinde finans piyasaları yirmidört saat açık kalmaya devam etmektedir. Öte yandan Mc Donald's ve Pepsi gibi ürünler dünyanın her ülkesinde müşteriye ulaşmakta, gençliğin zevkleri, beğenileri ve renklerin giderek bir birine daha çok benzediği dikkat çekmektedir. Bu arada ülkelerin izlediği ekonomik politikalar IMF ve Dünya Bankası, siyasi politikalara da BM, NATO, AİHM gibi uluslararası üst kuruluşların daha yoğun müdahale etmeye başladıkları gözden kaçmamaktadır. Ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarıyla karşımıza çıkan tüm bu olguları açıklamada başvurulabilecek en kilit kavram, küreselleşmedir (Acar, 2009: 5,6).

Bugün bilgi teknolojileri ve diğer sahalardaki gelişmeler hayatımızın içine o kadar geniş bir şekilde girmişler ve organize olmuşlardır ki; ulaşım ağları, teknolojiler, organizasyonlar, yayınlar ve aktörler vasıtasıyla birçok şey birçok kanaldan hemen her yere ulaşabilmektedir. Buna en iyi örnek dünya üzerindeki hava alanları ağıdır. Her yıl 500 milyonun üzerinde insanlar havaalanları vasıtası ile dünya üzerinde seyahat etmektedir. Bu yolla sadece insanlar değil aynı zamanda imajlar, bilgi, para, teknolojiler ve ülkelerin tek başlarına kontrol edemedikleri ya da etmek istemedikleri zararlı ve suç unsuru şeyler de dünya üzerinde dolaşmaktadır (Urry, 2001:90). Havaalanı örneğinde görüldüğü üzere dünya giderek daha küçük bir küre haline gelmekte, yani küreselleşme süreci hızlı ve etkili bir şekilde mesafeleri kısaltmaya devam etmektedir.

Dünyanın küçülmesi ve küreselliği bir bütün olarak algılama bilincinin yükselmesi önce Mc Luhan'ın "küresel köy" kavramlaştırması ile ifade edilmiştir. Luhan'a göre iletişim ve hızlı ulaşımın yarattığı etki küresel yüzeyde hissedilen bir "iç patlama"dır. Bununla uzakta yaşanan çeşitli deneyimlerin yakında tek bir noktada toplanması, çok uzakta olan olaylardan haberdar olunması kastedilmektedir. Bir kabileden yaşamış gibi birbirinden haberdar olan insanlar dünyayı bir bütün olarak algılayacaktır. Günümüz dünyasında bir realite olarak küreselleşmenin etkisinden kaçınmak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Hayatımızı çeşitli yollarla çepeçevre kuşatmış olan küreselleşme olgusunun gündelik hayatımızda ne kadar önemli bir yer işgal ettiğini tasvir eden Raymond Williams'ın şu kurgusu bu noktada küreselleşmenin etki alanını açıkça ortaya koymaktadır (Aslanoğlu, 2000:143):

Merkezi Amerika'da bulunan uluslararası bir şirketin Londra'daki bürosunda çalışan genç İngiliz işi bitince Japon yapımı arabasına binerek eve döndü. Alman mutfak gereçleri ithal eden bir firmada çalışan eşi eve ondan önce gelmiş; çünkü küçük İtalyan arabasıyla trafikte daha kolay ilerleyebiliyordu. Yeni Zelanda pirzolası, Kaliforniya havucu, Meksika balı, Fransız peyniri İspanyol şarabından oluşan

yemeklerini yedikten sonra, Fin yapımı televizyonlarında İngilizlerin Falkland Adalarını alışına dair bir program seyrettiler. Program sonrasında ne kadar İngiliz olduklarını hissederek mutlu oldular

Küreselleşmeye ilişkin yapılan tartışmalarda, küreselleşme kavramının net bir tanımı üzerinde henüz bir uzlaşmaya varılamamıştır. Küreselleşme olgusunun disiplinler arası niteliği, kapsamının, boyutlarının genişliği ve muğlaklığı, konuya eğilen yazarların adeta bir körün filii tarif etmesi gibi konuyu kendi perspektiflerinden yorumlamaları sonucunu doğurmuştur. Küreselleşme olgusunun sayısız bakış açısı tarafından değerlendirme eğilimi, söz konusu kavrama bir yandan bir muhteva zenginliği katarken, öte yandan küreselleşme olgusunun sınırlarının kayda değer bir oranda zenginleşmesine yol açmıştır. Ayrıca küreselleşmenin henüz tamamlanmamış, devam etmekte olan bir süreç niteliği taşıması, kavramın akademik ve entelektüel çevrelerde hararetle tartışmalara zemin hazırlayacak bir olgu olarak önemini artırmıştır.

Küreselleşme, Latince bir sözcük olan globus kelimesinde gelmektedir. Latince’de “Globus” sözcüğü yuvarlak, toparlak, küre anlamına gelmektedir. İngilizce de ise “Global” sözcüğü toplu, topyekûn, bütünü kapsayan, hepsini içeren, blok halinde anlamlarına gelmektedir.”Globalisation” kelimesi İngilizce’de “Dünya çapında” anlamına gelmektedir ve küreselleşme teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Küreselleşme sözcüğü, günümüzde artık içerdiği ve içermediği anlamların ve kavramların çok ötesine geçmiştir (Yusufoğlu, 2005: 31).

Küreselleşme, birçok insana farklı anlamlar ifade etmektedir. İktisatçılar küreselleşmeyi, bütünüyle bütünselleşmiş bir dünya piyasası yolunda bir adım olarak kabul etmektedirler. Bazı siyaset bilimcilerine göre küreselleşme, geleneksel olarak tanımlanmış, toprak bütünlüğüne dayalı egemenliği olan devlet kavramından bir uzaklaşma ve dünya düzeninde hükümet dışı iktidar oyuncularının ortaya çıkışı olarak değerlendirilmektedir. İşletme okulu akademisyenleri ve danışmanları ise küreselleşmeye, bir “sınırsız dünya” anlamı atfetmektedir. Diğer yazarlara göre ise küreselleşme, devletlerce değil yalnızca özel sektör firmaları tarafından yönlendirilen bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Farazmand, 1999:249).

Küreselleşme kavramının herkesin üzerinde fikir birliğine vardığı kesin bir tanım bulunmamakla beraber, genel olarak küreselleşme; teknolojik ilerlemeler sayesinde dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle eklemlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve bilgi çağına geçilmesi, bu süreci etkileyen faktörler arasındadır. Teknolojik gelişmeler ile bilginin dünya çapında serbestçe dolaşması; ulusal ekonomilerin, kültürel ve sosyal değerlerin birbirine benzemesine yol açtığı düşünülmektedir. Ulusal bilgi ve teknoloji alanındaki gelişmeler küreselleşmenin maddi temelini oluştururken; tek bir küresel kültür, tek bir küresel anlayışı ise küreselleşmenin pratiksel hedeflerini oluşturduğu ifade edilmektedir (Şeniğne, 2007:5).

Küreselleşme, kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Bu günden bakıldığında kavramın açılımları içinde yer alabilecek süreç ve eylemlerin birkaç yüzyıldır devam ettiği görülmektedir. Küreselleşme bu bağlamda, bir yoğunlaşma ve sıkışma duygusunu anlatmaktadır. Ekonomik-siyasal ve kültürel alanda süren küreselleşme, mekanla etkileşim içinde yayılmaktadır (Aslanoğlu, 2000:145).

Küreselleşmeyi çok boyutlu bir biçimde ele alan ve küreselleşmeye kapsamlı bir tanım getiren Held’e göre küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamak mümkündür. Küreselleşme, kıtalararası veya bölgelerarası akımlar ve faaliyet ağları, etkileşimler ve güç kullanımı üreten genişleme, yoğunluk, hız ve etkileri açısından bu ilişkilerin

değerlendirildiği toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin uzamsal organizasyonlarındaki dönüşümünü içinde barındıran süreç veya süreçler bütünüdür. Castells'in de vurguladığı gibi bu manada, akımlar, boşluk ve zaman arasında fiziksel insan yapımı şeylerin, insanların, sembollerin işaretlerin ve bilginin hareketlerine gönderme söz konusudur.(Held, Mc Grew, Goldblatt, Perraton, 2009: 147,148)

Küreselleşme, hızla yükselen rekabet sonucunda ucuz emeğin bir rekabet faktörü haline gelmesi, ucuz emeğe yönelişin gelişmiş ülkelerde ücretleri düşürmesi, teknolojik ilerlemeler (bilgisayar destekli üretim, robot kullanımı sanal tasarım imkanları) sayesinde emeğe olan talebin azalması, sendikacılığın kan kaybetmesi olarak tanımlanabilir. Bütün dünyada sermaye dolaşımının serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesi küresel çağın göstergelerinden biridir. Küreselleşme, sermayenin üretimden ziyade spekülasyon amaçlarla kullanılması, finansın küreselleşmesi, finans sisteminin yüksek riskli çok karmaşık bir yapı oluşturması olarak görülebilir (Aktel, 2003:10).

Küreselleşmeyi, uluslararası mal ve hizmet ticareti ile uluslararası sermaye hareketlerinin hızla artması, ulus ötesi işlemlerin bilgi, iletişim ve ulaştırma teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yoluyla üretimi küresel düzeyde gerçekleştirmesi sonucu, ulusal ekonomilerin birbiriyle eklemlenme süreci olarak tanımlamak mümkündür (Temiz, 2004:7). Ulagay'a göre küreselleşme, teknolojideki atılımların her geçen gün yeni boyutlar kazanması, iletişim teknolojisi- bilgisayar ve internetin "yeni ekonomi" nin azalan getiri gibi ekonomi biliminin temel kavramları değiştirmesi, "network"lerin, ilişki ağlarının öne çıkmasıdır. Aktel ise küreselleşme sürecini, üretimin küreselleşmesi ve şirket birleşmelerinin gündeme gelmesi, uluslararası mal ve hizmet hareketlerinin küresel pazara yönelişin hızlanması bağlamında değerlendirmektedir (Aktel, 2003:10).

Küreselleşme sürecini ekonomik merkezli bir bakış açısıyla değerlendirmek yazarlar arasında sıkça rastlanan bir olgudur. Yeldan küreselleşmenin salt ekonomik bir boyuta indirgenemeyeceğinden hareketle bu noktada şu şekilde bir küreselleşme tanımlaması yapmaktadır: "Geniş bir ifade ile küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbiriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Bu tanıma göre, mal ticaretinin ve finansal sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar anlamıyla iktisadi süreçlerini sunmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme kavramı aynı zamanda siyasi, iktisadi ve sosyal tüm alanları kapsayan bir öneriler reçetesi olarak değerlendirilmelidir (Yeldan, 2003: 428).

Küreselleşme, yaygın bir anlayışa göre temelde iyi ve kaçınılmaz bir süreç, kimilerine göre emperyalizmin son görünümü ve dünyanın batılılaşması, kimi bazı yazarlara göre ise, herkesin hakkında konuşmayı sevdiği masalsi bir aldatmacadır. Küreselleşme, ulus-devletin etki alanının daralması, çok uluslu şirketlerin hâkimiyet alanlarını genişletmeleri, iletişim teknolojilerinde gündeme gelen yeniliklerdir. Küreselleşmeyi bazı yazarlar, uluslar üstü örgütlenmelerin evrensel meşruiyet zeminleri olarak ortaya çıkması ve giderek homojenleşen bir kültürün varlığı gibi toplumsal ve toplumlararası gerçeklikleri nitelemek, bu gerçekliklerle birlikte seyreden süreçleri açıklamak için ortaya atılmış bir kavram olarak görmektedir. Bazı yazarlara göre ise küreselleşme, yeryüzündeki bölgelerarası ve sınıflar arası eşitsizliklerin nedenini oluşturmaktadır. Yani küreselleşme, varlıklıkların yararına yoksulların daha da yoksullaşmasına yol açmaktadır. Daha derinlikli analiz yapanlarsa, küreselleşebilen küçük bir varlıklıklar grubunun ve onların kültürel üretimlerinin coğrafyalar üstü bir kimlik ve hareketlilik kazandığını, ama küreselleşemeyen çoğunluğun bu süreç içinde

yerelleşmesinin kaçınılmaz kılındığını ileri sürmektedirler (Altun, 2001:88,89; Aktel, 2003:7).

Keyman'ın küreselleşmeye ilişkin yaklaşımı şu şekildedir: “ Küreselleşme, içeridışarı, ulusal-uluslararası, Batı-Doğu, Birinci Dünya-Üçüncü Dünya, Modern-Geleneksel, kimlik (özdeşlik)-fark, benlik -öteki arasında çizilmiş zamansal ve mekansal ayrımların giderek ortadan kalktığı, dünyanın giderek küresel bir topluma dönüştüğü, küresel bir kültürün şekillendiği süreci ifade etmek üzere kullanılan bir kavram haline gelmiştir” (Keyman, Sarıbay, 2000:24). Keyman'ın tanımından da anlaşılacağı üzere, kimi yazarlar küreselleşmeyi yarattığı kültür ve dünya değerleri arasındaki ilişki süreci olarak görmek eğilimindedir.

Giddens'a göre küreselleşme, yerel olayların uzakta gerçekleşen olaylarla biçimlendirilmesi yoluyla dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır. Waters küreselleşmeyi, fiziki coğrafyanın sosyal ve kültürel ilişkiler üzerindeki sınırlayıcı etkilerin azalması olarak tanımlamaktadır. Robertson'a göre ise küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapan bir kavramdır (Okutan, 2007:1). Küreselleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların, ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve bu boyutta kabul görerek ilgi alanları da tüm dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir. Ünlü yatırımcı ve spekülâtör Soros'a göre küreselleşme, sermayenin serbest dolaşımına ve ulusal ekonomilerin giderek küresel finans piyasaları ve çok uluslu şirketler tarafından güdümlenmesi olgusuna işaret etmektedir (Acar, 2009:5,6).

Küreselleşme olgusunu farklı bakış açılarıyla ele alıp kategorize eden Farazmand, küreselleşmenin değişik tezahürlerine dayalı kavramsal sınıflandırmasını aşağıdaki verilen tanımlamalar çerçevesinde yapmıştır: (Farazmand, 1999:249-252)

-Sınır açıklığı olarak küreselleşme: Bu yaklaşım, devletin düzenleyici engellerini ve korumacı araçlarını terk edip, hızlı finansal işlemleri, iletişimi, ticareti ve kültürel ilişkileri güçlendirerek, sınırların geniş ölçekte açılmasını ifade etmektedir. Böylesi bir sınırsız dünya birleşmiş, küresel bir ekonomi, küresel hükümet, türdeş küresel kültür ve bunların etkisinin ürünü olarak küresel kamu yönetimi sistemi ile karakterize edilmektedir. İnternet ve diğer bilişim teknolojisi araçları, küreselleşme olgusuna ve sınır açıklığı kavramına önemli katkılar yapmıştır.

-Uluslararasılaşma olarak küreselleşme: Bu çıkarım küreselleşmeyi, dar anlamda örgütler arasındaki sınır ötesi ilişkilerde, yani ulusal yetki sınırlarının ötesine uzanan kimlikler ve topluluklardaki ilişkilerde artış olarak ele almaktadır.

-Bir süreç olarak küreselleşme. Politik ekonomi bir bakış açısını kullanarak küreselleşmeyi bir olgu değil bir süreç olarak ele almak gerektiğini savunan bir tanımlamadır. Bu yaklaşımda küreselleşme, modern kapitalizmde yüzyıllardır devam eden sermaye birikiminin doğal uzantısı olan bir süreç olarak görülmektedir. Yalnızca son zamanlarda modern teknolojinin olanakları sayesinde daha hızlı gelişmiştir. Bundan dolayı da bu durum yeni değildir. Bir başka ifadeyle, küreselleşme sürecinin başlangıcı erken (rekabetçi) kapitalizmden geç (tekelci) kapitalizme geçildiği 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk dönemlerine kadar götürülebilir.

-İdeoloji olarak küreselleşme. Batılı kapitalist demokrasinin ideolojik temel taşları, Amerika ve Batı Avrupa liberal demokrasilerinin küreselleşmesinin ardındaki itici güç olarak hareket etmiştir. Bilginin medya, basın, bilgisayar ve uydu iletişim sistemleri tarafından tüm dünyaya propagandayı da içerecek şekilde yayılması, diğer ülkelerin taklit edeceği ideal bir politik sistem imajı sunmaktadır. Özgürlük, bireycilik, serbest

girişim ve çoğulcu demokrasi gibi anahtar kelimeler küreselleşmenin bu ideolojik gücünü karakterize etmektedir.

Farazmand'ın küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlarını toparlayarak şu şekilde bir küreselleşme tanımı yapmak mümkündür: “Küreselleşme, devletlerin düzenleyici engellerini kaldırdığı, iletişim, ticaret ve kültürel ilişkileri güçlendirerek dünyayla entegre hale geldiği, sınır ötesi ilişkilerin ulusal yetki ve kimlikleri aştığı, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yaşanan muazzam gelişmelerin dünya toplumlarını hiç olmadığı kadar yakınlaştırdığı, demokrasi, özgürlük, bireycilik, serbest piyasa gibi Batılı değerlerin sürece hakim olduğu bir olgudur”; denilebilir.

4.2. Küreselleşmenin Tarihçesi

Küreselleşme sürecinin tam olarak ne zaman başladığını belirlemek oldukça zordur. Bazı bilim adamlarına göre ilk insanların taştan yonttuğu baltalarını, bir başkasıyla takas etmeleriyle küreselleşme süreci başlamıştır. Öte yandan bazı bilim adamları ise, küreselleşmenin modern çağın başlangıcıyla ortaya çıktığını öne sürmektedirler. Diğer bir grup bilim adamı ise 1800'lü yılları, 1950'lerin sonlarını ya da 1970'li yılları küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul etmektedir (Şeniğne, 2007:6). Dünya tarihine geniş bir perspektiften bakıldığında, küreselleşme dalgalarının ilk kez 20. yüzyılda başlamadığını söylemek şüphesiz mümkündür. Bu anlamda küreselleşme yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca uzun zamandan beri yürürlükte olan bu sürecin başlangıcı İran, Yunan, Moğol, Çin ve diğerleri gibi geniş bölgelerde bir tür siyasal birleşme formu adı altında yeni düşünme ve teknoloji yöntemleri keşfetmiş erken dönem “evrensel” imparatorluklara kadar geri götürülebilir. İslam dünyası daima erken bir çağda yüksek bir küreselleşme biçimini temsil etmiştir (Acar, 2009:11). Küreselleşme sürecinin kapitalizmin gelişimi ile paralel bir olgu olduğu düşünülürse ve bu tarihsel süreç için beş yüz yıl öncesine götürülürse de, pek çok düşünür dünya tarihinin çok erken dönemlerinin küreselleşme olgusuna tanıklık ettiğini vurgulamaktadır (Şen, 2004:124,125). Robertson'a göre, ilkçağ ve ortaçağ imparatorluklarının daha önceden birbirinden yalıtılmış toprakları ve toplumsal oluşumları birleştirmesi “küçük küreselleşme” olarak görülebilir. Robertson'un, küreselleşmeyi bireyselci, hümanist ve ulusalcı düşünce ile ilintili görmemesi her ne kadar yerindeyse de, burada vurgulanması gereken iki nokta bulunmaktadır. Birincisi, küreselleşme olgusunun gerçek anlamda nesnellüğünün olmaması, yani onun öznesiz bir süreç olamaması, ikincisi küreselleşmenin Avrupa merkezli olmasıdır (Erkızan, 2002:62).

Acar'ın ifade ettiği gibi tarihin eski dönemlerinden bu yana imparatorluklara sahne olmuş bir dünyada siyasal birleşme formlarının yaşandığı, bir başka ifadeyle farklı bir biçimde de olsa bir siyasal entegrasyonun söz konusu olduğu açıktır. Ancak imparatorluklar aracılığıyla tesis edilen siyasal birleşme formlarının bugünkü anlamda bir küreselliği yansıtmadığını da belirtmek gerekir. Bir defa küreselleşme, modern zamanlara ait bir olgudur ve kapitalizmin gelişmesiyle doğru orantılı ilerleyen bir süreçtir. Ayrıca küreselleşmeyle kastedilen şey ulus-devletler çağına geçişten sonra gelişen sınır kavramının önemini yitirmesidir. Bu veya buna benzer faktörler her şeyden önce, küreselleşme olgusunun kavramsal olarak ilintili olduğu süreçlerin modern zamanların bir ürünü olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu noktada Erkızan'ın küreselleşmeyi diğer imparatorluklardaki dönemden ziyade Avrupa merkezli bir yere oturtması daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Ancak Amerika faktörünü göz ardı eden

Erkızan'ın bu bakış açısını, küreselleşme genel anlamda Batı kaynaklı oluşan ve gelişen bir süreçtir; şeklinde düzeltmek kanaatimizce daha doğru olacaktır.

Küreselleşmenin başlangıcı konusunda yazarlar arasında genel bir fikir birliği olmasa da, yaygın görüş küreselleşmenin gelişim sürecinin üç ayrı döneme yayıldığı yönündedir. Küreselleşme sürecini Birinci Küreselleşme Dalgası, İkinci Küreselleşme Dalgası ve Üçüncü Küreselleşme Dalgası başlıkları altında incelemek mümkündür.

Birinci küreselleşme dalgası, Batı Avrupa'da kapalı tarım ekonomisinden (feodalizm) ticari kapitalizme geçiş sürecini ifade etmektedir. Avrupa'da 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, birkaç Avrupa ülkesi tarafından deniz ticaretinin geliştirilmesiyle birlikte ticaret coğrafi olarak yayılmaya başlamıştır. Böylece ticaret gibi hem tarım dışı sektörler gelişmiş hem de coğrafyanın yeni keşiflerle genişlemesiyle birlikte dünya pazarı büyümüştür. Bu durum, kapitalizmin küreselleşme sürecine paralel bir biçimde gelişmesine yol açmıştır. Birinci küreselleşme dalgasının siyasal boyutuna bakıldığında, feodal beyliklerin yerini daha büyük ölçekli bir birime, ulus-devlete bıraktığını görülmektedir. Gelişen ticaret, kent devletlerinin ve feodal beyliklerin üzerinde daha geniş ve güvenli bir pazar gerektirmiştir. Ulus-devlet işte tam da bu ihtiyacı karşılamıştır. Yeni siyasal birim, ülke üzerinde tek tip yasaların çıkartılması, bölgelere göre değişmeyen vergi politikalarının yürütülmesi ve hukuk güvenliğinin sağlanması gibi fonksiyonları üstlenerek, ticaret burjuvazisinin ulusal pazar ölçeğinde faaliyet göstermesini güvence altına almıştır(Kara, 2007:7).

Birinci küreselleşme dalgasının birçok yönden günümüzde yaşadığımız küreselleşme sürecinin andırıldığını söylenebilir. Uluslararası ticaret, sermaye ve işgücü akımı hacimleri dikkate alındığında, birinci küreselleşme dalgası ve günümüzde yaşadığımız küreselleşme sürecinin benzerlik gösterdiği ve ayrıca birinci küreselleşme döneminde de aynı bugünkü gibi uluslararası piyasaların birbiriyle etkileşim halinde, iç içe geçmiş ve birbirlerinden etkilenen bir görünüme sahip olduğu iddia edilmektedir (Friedman, 2002:15,16). Fakat birinci küreselleşme döneminde uluslararası finans piyasaları bugünküne oranla daha küçük çaplı ve Avrupa merkezli bir görünüm arz etmektedir (Aslan, 2005:8). Ayrıca günümüz dünyasıyla kıyaslandığında o dönemin ekonomik kalkınma modellerinin üzerine oturduğu temel yapının sömürgecilik olduğu görülmektedir. Sömürgecilik olgusu özellikle İkinci Dünya savaşından sonra son sömürge ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla önemini kaybetmiştir.

İkinci küreselleşme dalgasının itici gücü sanayileşme olmuştur. Bu dönemde, sanayi üretiminin uluslararası ticaretin genişlediği ve üretimde yapısal değişikliklere yol açtığı gözlemlenmiştir. Artan sanayi üretimi sonucunda, ulusal pazarlar yetersiz kalmış ve daha geniş ve yeni pazarlar bulma ihtiyacı doğmuştur. Birinci küreselleşme dalgasında ortaya çıkan sömürgecilik, yerini bu dönemde emperyalizme bırakmıştır. Sanayi devrimi sonrası gelişen uluslararası ticaret, XX. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki Dünya savaşı ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, yerini aşırı korumacılık, rekabetçi devalüasyonlar, tarifeler ve komşuyu yoksullaştırma politikalarına bırakmış ve uluslararası ticaret minimum seviyelere inerek refah aracı olma özelliğini kaybetmiştir. Bu durum, dünyaya küreselleşme hareketlerinin hızının azalması sonucunu doğurmuştur. Yaşanan iki dünya savaşından olumsuz etkilenen küreselleşme süreci, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında ABD'nin öncülüğünde kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), GATT ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşların da etkisiyle yeniden hız kazanmıştır (Şeniğne, 2007:8).

Ulaşım, bilişim teknolojileri ve telekomünikasyon sahalarında kaydedilen olağanüstü gelişmelerle birlikte üçüncü küreselleşme dalgası başlamıştır. 1990'lı

yıllarda hızla tüm dünyaya yayılmaya başlayan ve bugün neredeyse dünyanın tamamını küçük bir elektronik iletim ağı sayesinde birbirine bağlayan internet, şüphesiz üçüncü küreselleşme dalgasında yukarıda sayılan teknik gelişmeler içersinde en çarpıcı olanıdır. Ayrıca bu dönemde dünya ekonomi ve finans çevrelerinin birbirine daha fazla eklemelendiğini görülmektedir. Söz konusu eklemelene salt piyasalar arasında olmaktan çıkmış, bugün Avrupa Birliği gibi yapılanmalar bir siyasal irade ortaya koyarak ortak ekonomi politikaları uygulayarak hale gelmiştir. İçinde yaşadığımız üçüncü küresel dönemin karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Siyasal alanda bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimleri, ekonomik alanda neo-liberal politikaların hakimiyeti, batı merkezli dominant yapının standart bir küresel kültür empoze etmesinin yanı sıra, dünyanın hızla gelişen diğer bölgelerinin (Çin, Hindistan gibi) de kültürel zenginlikleriyle bu duruma katkı sunmaları.

1970'lerde ortaya çıkan son küreselleşme dalgası, henüz temel ekonomik kararların tamamen dünya piyasa güçleri ve ulus ötesi şirketler tarafından alındığı küresel bir ekonomi yaratamamıştır. Bu bağlamda, şimdilik gerçek bir küresel ekonomiden çok, büyük ölçüde uluslararası bir ekonomik düzenden söz edilebilir. Nitekim dünya ekonomisine yön veren şirketlerin çoğunluğu uluslararasılaşmış bir yönetimi bulunan, özel bir ulusal kimliği olmayan ulus ötesi şirketler değil, hala ulusal politikaların etkisi altında bulunan, birden fazla ulusal nüfuz sahalarında şubeleri olan çok uluslu şirketler niteliği arz etmektedir. (Kara, 2007: 8)

Sonuç itibariyle, günümüz küreselleşme dalgası birdenbire ortaya çıkmamış, ekonomik eksenli ve kapitalizmle iç içe olan süreçlerin oluşturduğu zemin üzerinde yükselmiştir. Bilgi devriminin yanı sıra kapitalizmin bir açılımı olarak ifade edilebilecek olan neo-liberal uygulamalar ve Doğu Bloğunun yıkılması gibi önemli gelişmelerin üst üste gelmesi, küreselleşmenin günümüzde birden bire karşılaşılan ani ve benzersiz bir olgu olarak algılanmasında etkili olmuştur. Yoksa sınır ve mesafelerin aşılması toplumsal ilişki ve etkileşimlerin gerçekleşmesi her zaman karşılaşılan olgulardır ve özellikle sömürgecilik döneminde zirveye ulaşmıştır. Bugünkü küreselleşmeyi geçmişten ayıran temel farkın; bu ilişki ve etkileşimlerin her zamankinden hızlı ve yoğun olması, var olan ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılanmaları önemli ölçüde değişikliğe zorlayacak etkileri olduğu söylenebilir. (Şahin, 2007:33; Öymen, 2000:27) Küreselleşmenin henüz tamamlanmamış bir süreç olması ve oldukça dinamik bir biçimde etki alanının genişlemesi, küreselleşmenin yakın gelecekte dünyayı değiştirme, dönüştürme işlevinde büyük bir ivme yaratacağı beklentisini artırmaktadır.

4.3. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme çok boyutlu ve geniş kapsamlı bir süreçtir. Bu süreç ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin gelişip yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması ve ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi ilk bakışta farklı görünen, ancak birbiriyle bağlantılı olguları içermektedir (DPT:1995'den akt. Acar, 2009:7). Bu çerçevede küreselleşme olgusu, tek bir boyuta indirgenemeyecek derecede karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Bu nedenle küreselleşme süreci sadece ekonomik bir düzleme hapsedilmeyecek derecede geniş bir bakış açısıyla ele alınmaya muhtaçtır. Küreselleşme olgusunun başka boyutları da olmakla birlikte çalışmamızın bu bölümünde, küreselleşmenin değişik görünümleri ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlar başlıkları altında incelenecektir.

4.3.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Ekonomik açıdan bakıldığında küreselleşmeyi, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisiyle serbestlik temelinde bütünleşmesi olarak ele almak mümkündür. Daha geniş bir açılımla ifade edilecek olursa; küreselleşmeyi, ekonomik ilişkileri etkileyerek bunlara yön veren kuralların uluslararası harmonizasyonu veya mal ve sermayenin uluslararası düzeyde serbest bir şekilde dolaşımı, ya da piyasalarda faaliyette bulunmasını engelleyecek faktörlerin kaldırılması olarak tarif etmek mümkündür. Buna göre dünya ekonomisinin sorunları ulusal ekonomilerin yapısal özelliklerinden, ekonomiler arası ilişkilerden veya bunların değişik bileşimlerinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme olgusu, bu sorunların uluslararası alana aktarılması ve çözümlerin tüm ulusal ekonomilerle birlikte sağlanması olarak yorumlanmaktadır (Aktel, 2003:58).

Dünya ekonomisinin doğası, 1950’li yıllardan itibaren dramatik bir biçimde değişmiştir. Milli sınırlar üretim süreçleri için artık “su sızdırmayan” kaplardan ziyade yoğun sızmaların vuku bulduğu “elekler” haline gelmiştir. Dolayısıyla bu durum yeni bir “küresel işgücü bölümünün” ortaya çıkmasını zorunlu hale getirmiştir (Dicken, 2009:55,56). Çağdaş ekonomik küreselleşmenin başlangıcı İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru toplanan Bretton Woods konferansı ve burada alınan kararların oluşturduğu yeni ekonomik düzene kadar uzanmaktadır. Bretton Woods düzeni, üç yeni uluslararası ekonomik kuruluşun oluşturulmasının temellerini atmıştır. Bunlardan Uluslararası Para Fonu (IMF), uluslararası ekonomik sistemin yönetimi için kurulması öngörülmüştür. Daha sonra Dünya Bankası olarak bilinen Uluslararası Yeniden İnşa ve Gelişme Bankası, başlangıçta Avrupa’nın savaş sonrası yeniden inşası için kredi vermek sağlamak üzere tasarlanmıştır. Son olarak 1947 yılında çok taraflı ticaret anlaşmalarını yapmak ve uygulamakla görevli küresel bir ticaret örgütü olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kurulmuş; 1995’de GATT’ın yerine geçmek üzere Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur (Steger, 2006:62,63). Burada sayılan küresel nitelikteki uluslararası kuruluşların, ekonomik anlamda küresel entegrasyonun sağlanmasında, ticari ve finansal bağlamda dünya genelinde oyunun kurallarının konması ve bunların uygulanması suretiyle küresel ekonominin gelişmesinde hayati bir rol oynadıkları görülmüştür.

Ekonomik açıdan küreselleşmeyi, “üretimin küreselleşmesi” ve “finansal faaliyetlerin küreselleşmesi” olarak iki alt başlıkta incelemek mümkündür. Üretimin küreselleşmesi, üretim sürecinin yeryüzü ölçeği baz alınarak yapılmasıdır. Küresel üretim, maliyet avantajları, üretim faktörlerinin bolluğu ve fırsat maliyetleri dikkate alınarak bir mal veya hizmet üretiminin değişik aşamalarının dünyanın farklı bölgelerinde ve ülkelerinde gerçekleştirilmesi biçiminde ortaya çıkan bir sistemdir (Acar, 2009: 32). Örneğin, tasarımı Almanya’da yapılan, Kore ve Tayvan’da parçaları üretilen, Malezya’da montajı yapılarak Avrupa ve Amerika’da pazarlanan ve Tokyo borsalarında piyasa değeri üzerinden hisse senetleri tüm dünyaya arz edilen bir mal, artık günümüzde sıkça rastladığımız bir üretim modelini yansıtmaktadır. Bu durum, üretimin coğrafya ve sınırlar ötesi bir nitelik taşıyarak, küresel işbölümü, uzmanlaşma ve pazarlama ağlarının ihtiyaçları doğrultusunda, tüm dünyayı kendisine faaliyet sahası olarak gördüğü gerçeğini yansıtmaktadır.

Küreselleşme süreci, üretim organizasyonundaki yapılanmayı da ciddi bir biçimde değiştirmiştir. Kitleli üretime dayalı, katı iş disiplininin ve sert bir hiyerarşik düzenin egemen olduğu Fordist üretim modeli yerine, günümüzde esnek üretim modelini öngören Post-fordist bir üretim yapılanmasına geçildiği görülmektedir. Söz konusu yeni yapılanma, karar alma süreci de dahil olmak üzere, çalışana söz hakkı

tanıyan, takım çalışmasına dayalı, gevşek bir hiyerarşik yapıyı öngören, yaratıcılığa ve inisiyatif kullanmaya açık bir üretim modelidir. Sorunların üst yönetime taşınmadan yerinde çözümünü öngören esnek üretim modeli, yarı-zamanlı çalışma, hatta bilgisayar başında işini evden yönetmek gibi zaman ve mekan unsurlarını esnetildiği, sonuç odaklı bir üretim anlayışının söz konusu olduğu bir yapıyı ifade etmektedir.

Küreselleşmenin en yaygın ve en yoğun olarak yaşandığı finansal faaliyetlerin küreselleşmesi ise sermayenin, daha düşük risk ve daha yüksek kazanç sağlamak amacıyla herhangi bir coğrafi kısıtlamaya maruz kalmadan sınır-ötesi alanlara yayılmasıdır. Özellikle 1980’li yıllar ve sonrası dönemde, finansal faaliyetlerin küreselleşmesinin hızlı bir gelişme göstermesi ile uluslararası finansal piyasaları birbirinden ayıran sınırlar hemen hemen ortadan kalkmıştır. Bu süreç, uluslararası sermaye hareketlerinin kaynağının, kanallarının ve hacminin değişmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin temelinde, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası finansal faaliyetleri kendi ülkelerine çekmek için uygulamaya koydukları deregülasyon politikaları, esnek kur rejiminin benimsenmesi, finansal araç türlerindeki hızlı artış, telekomünikasyon araçları gibi siyasal, kurumsal ve teknik faktörler bulunmaktadır. Finansal faaliyetlerin küreselleşme araçlarından en önemlisi “finansal serbestleştirmedir”. Finansal serbestleştirme, finansal kuruluşların faaliyetlerini düzenlemek için, devlet tarafından saptanmış olan kuralların artan oranda kaldırılması anlamına gelmektedir. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi sürecini sağlayan diğer araçlar, “para sisteminin aracısızlığı ve “ulusal pazarların bölünmezliği” ilkeleridir. (Aras). Bu araçlar sayesinde uluslararası sermayenin ve finans çevrelerinin önlerindeki yerel ve ulusal engeller kaldırılmakta, söz konusu küresel kaynaklara geniş hareket alanları tanınmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ekonomik boyutu incelendiğinde, karşımıza çıkan bir başka önemli olgu çok uluslu işletmelerdir. Çokuluslu işletme, üretim ve pazarlama faaliyetlerini, yatırımın ilave karlılığı açısından farklı ülkelerde gerçekleştiren organizasyon şeklinde tanımlanabilir. Yazarlar arasında varılan genel kabul, çokuluslu şirketlerin toplam satışlarının, varlıklarının veya işgücünün en az % 20’sinin ana ülke dışında olduğu yönündedir. Günümüzde küreselleşme sürecine paralel olarak, dünyadaki çokuluslu işletmelerin sayısı 37.000’e yükselmiştir. Çokuluslu işletmelerin dünyanın çeşitli ülkelerindeki şube veya temsilcilik sayısı ise 450,000’ulaşmıştır. Küreselleşme sürecinin çokuluslu şirketlerin sayılarını her geçen gün dünya ölçeğinde artırmasının, bir başka ifadeyle küresel coğrafyanın çok uluslu işletmeler açısından giderek cazip hale gelmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir: “Ülkeler ve bölgeler arasındaki talep özelliklerin benzeşmesi, Ar-ge maliyetlerindeki artış, artan ölçek ekonomisi ve maliyet baskısı, hükümet politikalarının rolü, yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkışı taşıma, iletişim ve depolama maliyetlerindeki azalış.” (Tağraf, 2002:38-45). Günümüzde uluslararası şirketlerin, ulus-devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları bakımından kritik bir eşiğe geldikleri söylenebilir. Hızlı küreselleşme süreci içerisinde, ulusal bağlılığını yitiren sermaye, ekonomik avantajlar nerdeyse oraya yerleşir duruma gelmiştir. Ayrıca, çok uluslu şirketlerin buldukları yerlerde MIA gibi birtakım hukuksal mekanizmalarla da çıkarlarının korunması, bu şirketlere küresel düzeyde faaliyet gösterme cesaretini aşılacaktır (Uygun, 22.05.2009, www.uiportal.net).

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun ya da bir başka ifadeyle iktisadi küreselleşmenin “küresel entegrasyon” ile gerçekleşebileceğini savunan Aktan’a göre, küresel entegrasyon hedefi temel olarak üç ana unsur hareketi ile mümkündür:

Uluslararası mal hareketleri: Küresel ekonomik entegrasyonun en önemli boyutunu uluslararası ticaret oluşturmaktadır. Uluslararası ticaret hacmi ise ihracat ve ithalatın ayrı ayrı ve/veya birlikte GSYİH'ya oranlanması suretiyle ölçülmektedir. Aşağıdaki çizelgede merkez ve çevre ülkelerin uluslararası ticaretteki payları gösterilmiştir.

Çizelge 4.1. (Merkez'in ve Çevre'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri (1990 ve 2000)
(Dünya Toplamında Payı %) Kazgan, 2005:61).

	GSYİH (%)		Nüfus (%)		İhracat *		Gayrisafi UA Rezervler	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000	1990	2000
ABD	24.2	31.1	4.7	4.6	11.7	12.4	15.0	2.8
Japonya	13.2	13.0	2.3	2.0	8.4	7.4	7.6	17.7
AB(15)	27.4	25.9	6.9	6.9	54.8	35.3	38.0	14.7
Diğer Dünya	36.2	30.0	86.1	86.5	25.1	44.9	39.4	64.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Sanayi Ülkeleri	73.2	80.6	15.5	15.6	80.2	67.8	76.6	42.2
Diğer Dünya	26.8	19.4	84.5	84.4	19.8	32.2	22.4	57.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Report ve World Development Indicators 1998 ve 2002'den aktaran Kazgan.
(*): Yalnız mal ihracatını kapsar.
UA: Uluslararası

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere merkez ülke olarak nitelendirilen gelişmiş ekonomilerin dünya ekonomisi içinde ciddi bir paya sahip olduğu; dünyanın geri kalan ülkelerinin ise dünya toplam ticaret pastasından görece olarak çok daha az pay aldıkları görülmektedir.

Uluslararası sermaye hareketleri: Uluslararası sermaye hareketleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan oluşmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir firmanın yabancı bir ülkede doğrudan veya iştirak halinde yatırım yapması ve yatırımın yönetimine katılması demektir. Buna karşın portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin ya da yatırımcının bir kazanç elde etmek için uluslararası sermaye piyasalarından menkul kıymetler satın almaları şeklinde yaptıkları yatırımlardır. Diğer yatırımlar ise, hazine bonosu ve tahvil alım satımıyla oluşan kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleridir. Özetle, küresel ekonomik entegrasyonun bir diğer boyutu olan uluslararası sermaye hareketlerinin büyüklüğünü, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile diğer ülke borsalarında yapılan hisse senedi ve tahvil alım satımı hacmi ile ölçmek mümkündür.

Uluslararası işgücü hareketleri: Küreselleşme, sadece mal ve sermaye için değil işgücü için de geçerlidir. Dünya ekonomisinde işgücünün giderek daha yaygın bir akışkanlığı söz konusudur. Bununla birlikte, birçok ülkede işsizlik sorununun ciddi boyutlarda olması dolayısıyla, işgücünün serbest dolaşımı gelişmiş ülkelere ağır yük getirebilmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler, vize ve diğer tedbirlerle işgücünün serbest dolaşımını engellemektedirler. (Aktan, 30.05.2009, www.canaktan.org). Ekonomik küreselleşme sürecinde uluslararası işgücünün bazen sürekli işgücüne ihtiyaç duyması nedeniyle işsiz insanlar iş bulabilmek umuduyla doğup büyüdüğü ülkeyi terk etmekte, bu da günümüzde artık küresel bir sorun haline gelen "uluslararası göç" sorununa yol açmaktadır.

Çizelge 4.2. Ülkeden Ülkeye Göçün Avantajları ve Dezavantajları (Zengingönül, 2004:62).

	Potansiyel Avantajlar	Potansiyel Dezavantajlar	Potansiyel Avantajlar	Potansiyel Dezavantajlar
Göçmenler veya Göç Alan Ülkedeki Bireyler İçin	İstihdam Daha fazla gelir Mesleki veya Örgün Eğitim Yeni küresel tecrübeler Yeni insanlarla tanışmak	Kötü Çalışma Koşulları Daha uzun çalışma saatleri İrkçılık veya ayrımcılık Aileden ayrı kalmak	Kadınların işgücüne katılımını serbestleştirecek hizmetler Daha ucuz mal ve hizmetleri Daha üst statülü işlere sıçrama fırsatı Daha zengin bir kültürel hayat Diğer ülkeler hakkında bilgi sahibi olmak	İş bulmak için artan rekabet Daha düşük yerel ücretler Değişik diller ve gelenekler Göçmen gecekondulaşması
Girişimciler İçin	Geriye dönen göçmenlerin vasıflarından yararlanmak İletişim veya seyahat firmaları için ekstra iş yaratma olanağı	Vasıflı işgücü kaybı İşgücü kaybının getirdiği ücretlerdeki atma baskısı	İşgücü eksikliğini kapatabilmek Daha ucuz ve esnek işgücü Daha büyük ölçekli ve pazarlı bir ekonomi	Dilbilgisi veya başka tür bir eğitim vermek durumu Bazı işlerde yabancı işgücüne bağlı kalmak
Toplum İçin	Daha düşük işsizlik Geri dönenlerden edinilen bilgi ve vasıf kazanımı Uluslararası bir toplum yaratma İşçi döviz girdisi Nüfus artışı baskısının azalması	Ani dönüşlerle başa çıkma baskısı Beyin göçü ve daha iyi işçilerin kaybı Göç vermeden kaynaklanan kültürel kayıp Genç birey kaybı	Daha düşük kapatabilmek Önceden eğitilmiş işgücü kazanımı Daha ayrılmış ve dinamik bir nüfus Göçmen yatırımcılardan gelen sermaye Genç göçmenlerden alınan vergi geliri Gençleşen nüfus	Teknolojik yeniliklerde yavaşlama Dilbilgisi veya başka türlü eğitim için artan maliyetlere katlanma Sosyal düzensizlik olasılığı İşçi döviz çıkışı ile yaşanan ödemeler dengesi bozuklukları Sosyal hizmetlerin artan maliyeti

Yukarıdaki çizelgede göçün, göçmenler, girişimciler ve toplum açısından avantaj ve dezavantajları ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmiştir. Çizelgeden de anlaşılacağı üzere günümüz küreselleşmesinin sağladığı mobilizasyonun bir sonucu olarak göç olgusu, göçmenleri ve göçün yapıldığı ülkelerin sosyo-ekonomik yapısını ciddi bir biçimde etkilemektedir.

4.3.2. Küreselleşmenin Siyasal Boyutu

Küreselleşmenin siyasal boyutu, bir yandan ülkeler arası siyasi sınırların aşınması, egemenlik ve bağımsızlık gibi bazı temel kavramların içerik değiştirmesi, ulus-devletin eski dönemini yitirmesi ile öte yandan, insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti söyleminin öne çıkmasıyla ilgilidir. Başka bir deyişle, küreselleşen dünyada ulusal sınırlar aşılmakta, ulus-devleti var eden ve vazgeçilmez kılan dinamikler zayıflamakta, tam bağımsızlık fikri yerini karşılıklı bağımlılığa bırakmaktadır. Ulus-devletin kendi sınırları içinde ortak kabul etmez egemenlik yerine ulus üstü kurumların şemsiyesi altında paylaşılan egemenlik söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda siyasal küreselleşme, bir devletin belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik gücünü yitirmesi, yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması, demokrasi, insan hakları ve özgürlük temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması olarak değerlendirilebilir (Acar, 2009: 47).

Siyasal alanda küreselleşmenin doğurduğu en önemli sonuç, klasik egemenlik esaslarında görülen aşınma ile buna bağlı olarak egemenlik anlayışında meydana gelen değişimdir. Ulus-devlet egemenlik yapılanması, westfalyan egemenlik çerçevesinde ulusal egemenlik anlayışı ile tesis edilen bir devlet modelidir. Gerek westfalyan gerekse ulusal egemenlik esasları, iç hukukta bağımsız olma (dış otoritelerin dışarıda tutulması) amacına yönelik oluşturulmuşlardır. Westfalyan egemenliğin başlıca ilkeleri; iç işlerine karışmama ve dış otoritelerin dışarıda tutulması ilkeleridir. Ulus-devlet modeline şekil veren “ulusal egemenlik” ilkesi ise, devlet egemenliğini, herhangi bir üst otoriteye bağlı olmaksızın kurallar koyabilme, kararlar alabilme ve bunları uygulayabilme gücü şeklinde dizayn etmektedir (Gürsel, 2002:34; Şahin, 2007: 93). Oysa günümüzün değişen egemenlik anlayışı çerçevesinde, ulus-devletlerin egemenliği tekeline bulunduran yegâne aktör olmadıkları görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde, politik toplumun sınırlandırılması ve sivil toplumun güçlendirilmesi talepleri, insan hakları, temel hak ve özgürlükler, hukuk devleti, demokrasi gibi tüm toplumların hassasiyet gösterdikleri konular, ulusal egemenliğin alanından çıkıp, uluslararası örgütlenmelerin konusu haline gelmiştir. Ekonomik alanda çok uluslu şirketlerin önem kazanması gibi, siyasal alanda da uluslararası ve uluslar üstü örgütler ve organizasyonlar giderek etkin hale gelmişlerdir (Dursun, 1998:159). İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde vücut bulmuş olan DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar ile BM, uluslararası meşruiyet, insan hakları evrensel beyanname, Helsinki yurtttaşları bildirgesi, hukuk devleti, AİHM, Avrupa Adalet Divanı, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, işkencenin ve kötü muamelenin önlenmesi, dünyanın ticaretinin serbestleştirilmesi, çok-terafli ticaret ve yatırım anlaşmaları gibi kavramlara, kurumlara veya uluslararası anlaşmalara dayanarak ulus-devletlerin iç işlerine, kendi sınırları dahilinde uyguladıkları politikalara daha fazla müdahale eder, denetler, gereğinde yaptırım uygulamaya hale gelmişlerdir (Acar, 2009:48).

Küreselleşmeye demokrasi noktasında; halk egemenliğinin hukuk devleti ve bireysel insan haklarının gölgesinde kaldığı, halk egemenliğinin tecellisine yönelik demokrasinin ruhuna zarar verecek risklerin pek gündeme getirilmediği gibi eleştiriler yöneltilmektedir. Küreselleşmeyle görülen ve demokrasi açıkları olarak ifade edilebilecek gelişmeleri, küreselleşmenin doğası gereği ortaya çıkan ve çözüm aranan somut açıklar ile küreselleşmenin getirdiği imkanların uluslararası güç mücadelelerine araç kılınarak reel egemenliği artırmak için kullanılmasıyla ortaya çıkan açıklar şeklinde almak mümkündür. Küreselleşmenin tabiatı gereği görülen zafiyetin başında, ulus-üstü kurumlara yapılan egemenlik devirleri sonucunda ortaya çıkan meşruiyet

açıkları gelmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte, ulus-üstü kurumların başta ekonomi hususunda olmak üzere milli kararları yönlendirme güç ve yetkisindeki artış, en önemlisi de bu tarz kuruluşlarda çoğu zaman ülkelere danışılmadan, geniş halk kitlelerinin bilgisi dışında karar alınması, nihayetinde bir temsil ve hesap verme eksikliğini ortaya çıkarmakta ve giderek milli egemenliği içi boş bir kavram haline getirmektedir (Şahin, 2007:101; Yılmaz, 2004:395-398; Coşkun, 2004: 244,245).

Ekonomik ve siyasi anlamda ulus-üstü aktörlere yapılan egemenlik devirleri ulus-devletlerin iktidarındaki erimenin önemli bir dinamiğidir. İktidar gücünde erime yaratan asıl gelişmelerin ise, neo-liberalizmin kamu gücünü asgariye indirme prensibinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu kapsamdaki; devleti küçültme, yerel yönetimlere yetki aktarımı, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının da yer alması (yönetişim) ve devletin bireysel alana müdahalesinin mümkün mertebe azaltılması gibi politikalar, iktidar gücünün hem paylaşılması hem de sınırlanması sonucunu doğurmaktadır (Güler, 2002:19; Erdoğan, 2002:32).

Dünya genelinde özellikle İngiltere’de Thatcher ve Amerika’da Reagan’ın iktidara gelişiyle birlikte uygulanmaya başlanan ve adına yeni sağ, neo-liberal politikalar gibi adlar verilen eko-politik yaklaşım, 1980’ler ve sonrasında etkisi küresel düzeyde görülmeye başlanan bir uygulama haline dönüşmüştür. Bu politikalar, genel olarak minimal devlet anlayışını; özelleştirme, tam serbest piyasa anlayışının benimsenmesi gibi araçlarla gerçekleştirmeyi öngören bir nitelik taşımaktadır. Örneğin, dönemin Amerikan Başkanı Clinton’un yardımcısı Al Gore tarafından hazırlanan ve Al Gore raporu olarak bilinen belge, söz konusu neo-liberal politikaları hayata geçirme hedefiyle hazırlanarak, kamuda bir reorganizasyonun zorunluluğunun altını çizmiş; küçük ama daha etkin bir kamu yönetimi yaratma yolunda çeşitli öneriler sunmuştur. Ancak yukarıda uygulamaları sunulan yeni sağ politikaların tam da tek geçerli yöntem olarak görüldüğü bir dönemde, Asya’da patlak veren ekonomik kriz ve son yıllarda Amerikan finans sisteminin ciddi anlamda yara almasıyla küresel düzeyde başlayan ve etkileri hala birçok ülkede sürmekte olan ekonomik buhran, “müdahaleci devlet”, “sosyal devlet” gibi modası geçmiş gibi görülen anlayışların tekrar gündeme gelmesine yol açmıştır. Örneğin Amerikan kaynaklı son küresel finansal krizde, Amerika başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin piyasaya olan müdahalesi ve devlet kaynaklı yaptıkları sübvansiyon tarihte hiç görülmediği kadar büyük ölçekte olmuştur. Dolayısıyla günümüzde paradoksal olarak bir yandan işlevlerinin azaltılmaya çalışıldığı, öte yandan ekonomik ve sosyal konjonktürün etkisiyle daha fazla inisiyatif alma ve müdahale etme eğiliminde olan bir ulus-devlet modeli ile karşı karşıya bulunduğumuz geçiğini vurgulamak gerekmektedir.

4.3.3. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Kültürel küreselleşme, dünya üzerindeki kültürel akışların artmasını ve yayılmasını ifade etmektedir. “Kültür”ün çok geniş bir kavram olduğu açıktır; genellikle insan deneyiminin bütünü anlatmak için kullanılmaktadır. ‘Kültürel’ olandan söz ettiğimizde anlamın simgesel olarak inşası, ifade edilmesi ve yayılması söz konusu olmaktadır. Dil, müzik ve görüntülerin simgesel ifadenin başlıca biçimlerini oluşturduğu göz önünü alındığında, bunlar kültür alanında özel bir öneme sahip olmaktadır. Son yıllarda kültürel karşılıklı ilişkiler ve bağımlılıklar arasındaki hızlı gelişmeler üzerine, bazı yorumcular, çağdaş küreselleşmenin temelinde kültürel uygulamaların olduğunu ileri sürmüştür. Ancak kültürel küreselleşme Rack’n Roll’un,

Coca-Cola'nın ve futbolun dünya üzerinde yayılmasıyla ortaya çıkmamıştır. Uygarlığa ilişkin mübadelelerdeki yaygınlaşma, modernlikten çok daha eskilere dayanmaktadır. Yine de çağdaş dönemde kültürel aktarımın hacmi ve kapsamı önceki dönemlerdekini çok aşmıştır. İnternet ve diğer yeni teknolojilerin sağladığı olanaklar sayesinde, bireycilik, tüketicilik ve çeşitli dini ifade tarzları, daha önce görülmemiş bir serbestlilikle ve yaygınlıkla dünyayı dolaşır hale gelmişlerdir (Steger, 2006:100).

Küreselleşmenin kültürel etkileri, öncelikle 1980'lerden itibaren kültür kavramının taşıdığı anlamın değişmesiyle ilgilidir. Bu döneme kadar, kültür-dışı kavramlarla birlikte açıklanan ve ikincil bir konuma indirgenen kültüre, bu dönemden sonra, toplumsalın anlaşılmasında bağımsız bir yer verilmiştir. Bu durum, "küresel kültür" kavramıyla ilişkilidir. "Küresel kültür", imgeler ve enformasyonun medyayı da içeren teknolojiler aracılığıyla küreselleştiği, kültürler arası akışa neden olduğu ve ortaya küresel toplumun kültürü olarak ortaya çıktığı durumu anlatmaktadır (Erken, 27.05.2009, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr)

Kültürel bir olgu olarak küreselleşme, hem bir benimseme hem de bir reddiyeyi içermektedir. Benimsemeyi, küreselleşmede öncü Batı toplumlarının kültür kodlarının (giyim tarzında, dilde, günlük davranışta yansımalarıyla) Batı-dışı toplumlarca maddi bir tüketimde bulunur gibi tüketilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Öte yandan, küreselleşmenin kültürel farklılığı ön plana çıkartarak, Batı-dışı toplumları kültürel yaratıcılığa yöneltme olasılığı da söz konusudur. Çünkü küreselleşme, yerel kültür öğelerini öncü toplumların kültür kodlarıyla etkileşime sokarak, son tahlilde yeni kültürel pratiklerin ve anlayışların oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Yazarlar arasındaki genel kabul, küreselleşmenin Batı kaynaklı kültürel empoze gücünün daha etkili olduğu noktasındadır. Bu çerçevede, kültürel bir olgu olarak küreselleşmeyi türdeşleştirici bir süreç olarak görenler, giyimden beslenme tarzına, televizyon dizilerinden bilgisayar programlarına, kadın haklarından eşcinsellerin özgürlüklerine kadar, dünya ölçeğinde tek tip bir kültürün dayatıldığını, dayatılan bu kültürün esasen Batı kaynaklı olduğunu ileri sürmektedirler (Sarıbay, 2004: 40-42).

Küreselleşme sürecinde, ekonomik ve kültürel açıdan dominant batı kültürünün, markalar aracılığıyla tüm dünyayı önemli ölçüde yönlendirdiği söylenebilir. Bu durumu Baricco şu şekilde tasvir etmektedir: "Eğer siz küreselleşme karşıtı bir militan değilseniz, Nike ya da Adidas marka ayakkabılara sahip olma, Marlboro ya da Philip Morris sigaralarından içme, çocuklarınızı Walt Disney filmlerine götürme, Mc Donald's a gitme ve bu sırada Calvin Klein giyinme şansınız vardır. Daha açık bir ifadeyle, muhtemeldir ki, birçoğumuz büyük markalarla kuşatılmış halde bulunan dünyayı hiçbir zaman gayri insani bir yer olarak görmemişizdir, aksine belli bir anlamda yaşayan bir dünya ve kısacası yaşanacak bir dünya olarak görmüşüzdür. Büyük markalardan oluşan bu dünya, oldukça normal olan ve esas itibarıyla özgür bir dünya olarak görünmüştü bize; istediğimiz zaman bindiğimiz, istediğimiz zaman indiğimiz bir tür atlıkarınca gibi görünmüştür: "fani" diyerek biniyoruz ve "tekrar geleceğim" diyerek inanıyoruz. (Baricco, 2002: 24)

Kültürün küreselleşmesinin ivmesi, teknolojik gelişmeler ve ekonomi kaynaklıdır. Teknolojik gelişmeler geniş kapsamlı zaman-mekan deneyimlerini küresel olarak mümkün hale getirmektedir. Ekonomik küreselleşmeye örnek olarak ise hazır yiyecek alanında öne çıkan Mc Donalds işletmesi verilebilir. Bu noktada son yıllarda adından sıkça söz edilen Mc Danoldlaşma kavramı ön plana çıkmaktadır. Mc Donaldlaşma, Ritzer'e göre hazır yiyecek alanında geliştirilen standartların toplumun diğer kesimlerine yayılmasını ifade etmektedir. Mc Donaldlaşmanın , Ritzer'in üzerinde kapsamlı olarak durmadığı bir boyutu daha vardır.Bu doğrultuda, hamburgerin

sadece fiziksel bir nesne olarak tüketilmediğini, eş anlı olarak kültürel bir görüntü ve günlük hayatın belli bir biçiminin ikonu olduğunu belirtmek gerekir. Hamburger tamamen Amerikandır ve Amerikan türü yaşantının etkilerini yansıtmaktadır. Hamburger uzun süre tek merkez olarak kalan bir yerin (Amerika'nın) ürünüdür. Dolayısıyla çevrede yaşananlar için merkezde güçlü olan ile özdeşim kurmanın psikolojisini de kültürel mesajın içinde taşımaktadır. Marlboro, Coca Cola, Hollywood, Susam Sokağı, rock müzik, Amerikan türü yaşamın diğer ikonlarıdır. Bunlarla birlikte gençlik-dirilik-refah-romantizm-özgürlük iddiasıyla dolu kavramlar da diğer merkezden çevreye taşınmaktadır (Aslanoğlu, 2000:166,167; Steger, 2006:102).

Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını, tarihin ilk imparatorluklarından bu yana imparatorluklar ve onların hinterlandındaki bölgelere yaydığı ve hakim kıldığı dilin (lingua franca) kültürel açıdan küreselleşme yolunda büyük bir işleve sahip olduğunu belirten Kılıçbay, bu savını eski Yunan uygarlığı örneğiyle perçinlemiştir. “Eski Yunan ekümenyasını askeri yollardan kurmak mümkün olmamıştır. Hasım bir coğrafyanın içinde nadir düzlüklere sıkışmış ve sahillere sıkışmış olması yüzünden polislin ezeli ve ebedi denkliği, Ege dünyasının askeri ve siyasal olarak birleşmesini her zaman engellemiştir. Ancak Eski Yunancanın önce bu dar coğrafyanın tek dili sonra da kolonizasyon süreci içinde tüm Akdeniz coğrafyasının lingua franca'sı olması sonucu, bir Eski Yunan küreselleşmesi mümkün olabilmıştır.” (Kılıçbay, 2002:117). Daha sonraki çağlardaki iki büyük imparatorluk olan Roma ve Osmanlı uygarlıkları örneklerinde de, söz konusu medeniyetlerin dil unsuru aracılığıyla bir kültürel küreselleşmeyi, ya da o dönemlerin koşulları açısından en azından bölgeselleşmeyi hayata geçirdikleri görülmektedir. Ulus-devletler çağına girildiğinde ise, Büyük Britanya'nın bilhassa kolonizasyon sürecinde İngilizceyi önemli ölçüde dünyanın büyük bir bölümüne yaydığı görülmektedir. Bu dönemim en karakteristik özelliği emperyal devletlerin kolonileri üzerinde dil faktörü aracılığıyla bir kültürel hegomanya kurmalarıdır. Dil olgusunun kültürel açıdan küreselleşme sürecine yaptığı en büyük katkı kuşkusuz son yüzyılda gerçekleşmiştir. Gerçekten de son dönemlerin başat kültürünün (Amerika) dili olan İngilizce, iletişim olanaklarının fevkalade ölçüde gelişmesinin de etkisiyle, etkisini ve gücünü dünyanın en ücra bölgelerine taşımaya başlamıştır. İletişim araç ve imkanlarının hangi ölçülerde bir lingua franca yarattıklarını kanıtlayan en tipik örnek, özellikle 1990'lardan itibaren dünya çapında hızla yayılan internettir. Bugün dünya internet kullanıcılarının milyarlarca ulaştığı ve bu kişilerin % 70'nin internette İngilizceyi tercih ettikleri göz önüne alındığında, dilin bu çağda kültürel hegomanya ve küreselleşmeye yaptığı hizmet daha net bir biçimde anlaşılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin seyri çerçevesinde bazı kaygılar da ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinin sosyo-kültürel boyutuyla ilgili olarak öne çıkan bir endişe, yerel kültürlerin akıbetinin ne olacağı ile ilgilidir. Kimileri, küreselleşmenin yerel kültürleri yaralayacağı ve hatta onları ortadan kaldıracacağı endişesini taşımaktadır. Küreselleşme çağında yerel kültürleri bekleyen tehlikeler veya fırsatlar konusundaki görüşlerin, homojenleşme, kutuplaşma ve melezleşme olmak üzere üç başlık altında toplanması mümkündür. Homojenleşme savunucularına göre egemen Batı kültürü yerel kültürleri yok ederek, evrensel düzeyde homojen bir kültür yaratacaktır. Batı kültürü içinde günümüzde daha baskın olan kanadı Amerikan kültürü olduğu için de, küreselleşme süreci Amerikan kültürünü bütün yerkürenin kültürü haline getirecektir. Kutuplaşma görüşü farklı medeniyet anlayışları ve yaşam biçimleri arasında bir çatışmanın kaçınılmaz olacağına vurgu yapmaktadır. Hungtinton'ın ünlü tezi “medeniyetler çatışması”nın küreselleşme çerçevesinde yeniden ifade edilmiş biçimi olan kutuplaşma

görüşü, “Cihad McWorld’a karşı,” Brezilyalaşma, Balkanlaşma gibi provoke edici nitelikle dile getirilmektedir. Küreselleşmenin yerel kültürleri nasıl etkileyeceğine dair ileri sürülen üçüncü görüş melezleşme olarak adlandırılmaktadır. Melezleşme, çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk, entegrasyon, evrenselcilik, heterojenleşme ve kozmopolitanizm gibi kavramlarla birlikte anılmaktadır (Acar, 2009:56,57). Bu durumu, Robertson’un yerelin küreselleşmesi, globalin yerelleşmesi kavramsallaştırmasına dayalı olarak, küresel ile yerelin birbirlerini karşılıklı olarak etkilemesini anlatan “glokalizasyon”(küre-yerelleşme) olarak adlandıran kavram temsil etmektedir (Erken, 27.05.2009, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr). Buna göre küreselleşme süreci tek boyutlu baskın bir kültür yaratmayacak, farklı kültürleri bir arada yaşatabilme olanağı tanıyacaktır; sonuçta küresel bir kültürden söz edilebilirse de, bu kültür bir tek yerelin kültürü değil, karşılıklı etkileşimin ve paylaşımın ifadesi olan melez bir kültür olacaktır.

Küreselleşme sürecinde kültürler değişime zorlanırken, birbiriyle tezat oluşturacak bir şekilde, önce yerel farklılıklar ortaya çıkarılıp eski kültürler parçalanarak yeni biçimlere sokulmakta, daha sonra insanlar tek kültüre, küresel kültüre yönlendirilmek istenmektedir. Başka bir ifadeyle, bireysel özgürlükler ve çok sesliliğin fazilet adına toplumdaki en küçük kültürel farklılıkların bile elektronik medya aracılığıyla tüm dünya kamuoyuna sunulması olağan hale gelmiştir. Yerel farklılıkların ortaya çıkarılması, sonuçta mikro milliyetçilik / etnik milliyetçilik akımlarının giderek yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan kültürel küreselleşme, benzerliklerle farklılıkların, evrenselleşmeyle birlikte yerelleşmenin, modernleşmeyle birlikte gelenekselleşmenin eş zamanlı yaşandığı bir süreç başlatmıştır. Netice itibarıyla, kültürel küreselleşmeye ivme kazandıran önemli etkenlerden biri olan iletişim araçlarındaki gelişmelerle birlikte, medyanın ulusal sınırları aşarak küreselleşmesi ana hatlarıyla aşağıdaki sonuçları doğurmuştur: (Mahiroğulları, 20.05.2009, www.iibf.kocaeli.edu.tr)

- Tüketim ve kitle kültürünün yayılması
- Hayat tarzlarının giderek tekdüze haline gelmesi
- Küresel sorunlardan haberdar olunması
- Ulusal kültür ve kimliklerin zayıflaması

4.4. Küreselleşmenin Dinamikleri

Küreselleşmeyle ortaya çıkan çok yönlü değişim dinamikleri, tüm dünya ülkelerini etkilemekte, bu gelişmelerin düşüncelerde, inançlarda, geleneklerde, değer yargılarında ve kurumsal oluşumlarda yol açtığı devrimler, toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarında köklü değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. Bu çerçevede yer alan çok yönlü gelişmeler şu şekilde sıralanabilir: Yeni pazarların oluşumu ve uluslararası rekabetin sertleşmesi, uluslararası ve bölgesel bütünleşmelere gidilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, yeni teknolojik buluşlar, bilgisayar sistemlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması, insan hakları ve demokrasi konusunda kaydedilen gelişmeler, örgütlerde insan unsurunun öneminin anlaşılması (Saran, 2004:13).

Küreselleşmenin bir nicel birde nitel yönünden söz edilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artış ifade etmektedir. Bu olgu, bazen transnasyonalizm (ulus-ötecilik) veya karşılıklı bağımlılık olarak da anılmaktadır. Nitel yönden küreselleşme ise, siyasal, iktisadi ve sosyal süreçleri anlatmaktadır. Küreselleşmenin

yangınlaşmasıyla teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar, üretim, ticaret ve finans alanlarında ulus-ötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece “sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi” ortaya çıkmaktadır. İki kutuplu dünyanın ayrışmasından sonra, iktisadi duvarların önemli ölçüde ortadan kalktığı, dinamik, yeni ve değişken bir küresel çevre ortaya çıkmıştır. Bu durum “yeni ekonomi” ye vücut vermiş, bu ortamda anahtar unsur olan bilginin sınır tanımaması nedeniyle, ister yerel, ister ulusal, ister bölgesel alanda faaliyet gösterebilirler, örgütler için artık sadece bir tek dünya ekonomisi geçerli hale gelmiştir. (Acar, 2009:5,6)

Küreselleşmenin dinamikleri, sürecin temel karakteristiklerini, belirleyicilerini, esaslarını ve söz konusu sürece yön veren gelişmeleri ifade etmektedir. Küreselleşmenin dinamiklerini şu başlıklar altında incelemek mümkündür: “Ticaretin ve finansın serbestleştirilmesi, bilgi devrimi ve teknolojik gelişmeler, değerler ve norm sisteminde meydana gelen değişimler, uluslararası alanda ortaya çıkan (devlet dışı) yeni aktörler, küresel bir toplumun ortaya çıkması, küresel nitelikte sorunların artması”.

4.4.1. Ticaretin ve Finansın Serbestleştirilmesi

19. yüzyıla serbest piyasa anlayışı ile damgasını vuran liberal politikalar, geçen yüzyılın başlarında yaşanan 1929 ekonomik bunalımı nedeniyle gözden düşmüş, liberal politikaların yerini Keynezyen politikalar almıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde, Keynezyen politikalara dayalı refah devleti uygulamaları terk edilerek, neo-liberal politikalar benimsenmiştir. Bu durum, ticaret ve finans alanlarında serbestleşmenin gerçekleştirilmesi anlamında günümüz küreselleşmesinin önemli nitelikleri arasında yer almaktadır.

Ticaretin ve finansmanın küreselleşmesi (serbestleşmesi), sınırların açılması ve aşılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu sayede, ülkelerin önündeki duvarlar kalkmakta ve küresel nitelikte bir akışkanlık sağlanmaktadır. 1970’lerden itibaren yaşanan belli başlı üç gelişme, finansal ve ticari küreselleşmenin önünü açmıştır. Bunlardan ilki, 1973-1974’de yaşanan petrol krizidir. Bu krizin ardından, küresel ölçekte finansman akışkanlığı artmış, yeni yatırım çeşitleri ve finansman yönetim araçları ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, Amerika ve İngiltere başta olmak üzere, batılı ülkelerin milli finans piyasaları ve sermaye hareketlerini düzenlemesine ilişkin 1970’lerde başlayan ve sonrasında hızlanan değişimlerdir. Son olarak, teknolojik gelişmeler, finansal ve ticari küreselleşmeyi teşvik edici bir rol oynamıştır. (Türköne, 2008:679)

4.4.2. Bilgi Devrimi ve Teknolojik Gelişmeler

Küreselleşmenin yirminci yüzyılın son çeyreğinde hızlanmasına yol açan başlıca gelişmelerden biri, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen baş döndürücü gelişmelerdir. Çağdaş uygarlığın ulaştığı bilgi düzeyi konusunda tam bir görüş birliği bulunmasa da, son yüzyılda bilim ve teknoloji alanlarında görülen olağanüstü ilerlemeler, sürekli öğrenme ve bilgilenme yoluyla değişme ve gelişmenin kaçınılmaz hale geldiği yeni toplumsal ve ekonomik örgütlenme dönemini işaret etmektedir. Bilgi çağı, öğrenmeyi herkes için olanaklı kılan yeni teknolojilerin gelişmesine yol açtığı için Sanayi Devriminden sonra insanlığın bugüne dek tanık olduğu en önemli olay olarak nitelendirilmektedir. Toffler’in “üçüncü dalga” olarak betimlediği aşamanın “bilgi çağı”, bu dönemin öngördüğü toplumun da bilgi toplumu olarak adlandırılması uygun görülmektedir (Balay, 2004:66).

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, toplumsal yapıdaki dönüşümün yanı sıra küreselleşmenin bu çapta hızlı seyretmesinde de önemli pay sahibidir. İletişim ve ulaşım teknolojilerinde son yirmi yılda sağlanan hız, yaygınlık ve ucuzluğun, dünyayı küçülterek, çoğu alanda mesafe mefhumunu ortadan kaldırdığı görülmektedir. Son elli yıl içinde, deniz nakliye bedelleri %50, hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve uluslararası telefon görüşme bedelleri de %99 oranında gerilemiştir. Bugün, daha önce bakır kablolarla göre bakım ve döşeme maliyetleri çok daha ucuz olan fiber optik sistemleri sayesinde, bir saç telinden daha ince tek bir kablo ile 30 bin telefon görüşmesi aynı anda yapılabilir. Teknolojinin korunması, pahalılığı ve dev fiziki yapısı sebebiyle, uzun yıllar sadece savunma ve eğitim sahalarında kullanılabilen bilgisayarların, seksenli yıllarla birlikte küçültülmesi, buna paralel olarak toplumsal hayatta yaygın olarak kullanılmaya başlanması ve son olarak da internet teknolojisinin ortaya çıkması, tek kelimeyle bir iletişim devrimi yaratmıştır. Üstelik internet ve televizyon yayınlarının tüm dünyadan seyredilebilir hale gelmesi sayesinde, eski devirlere kıyasla, teknolojik gelişmelerin sosyal hayata etkisi çok daha hızlı ve derin olmaya başlamıştır (Öymen, 2000:21-29; Şahin, 2007: 40,41).

4.4.3. Değerler ve Norm Sisteminin Değişmesi

Bir kavram ve süreç olarak küreselleşme, insan hakları, çoğulcu ve katılımcı demokrasi, hukuk devleti gibi değerleri bütün dünyaya “ileten” bir işlev görmektedir. İnsan hakları demokrasi ve hukuk devleti düşüncesi, küresel aktörler, dinamikler ve süreçlerle sıkı sıkıya ilintilidir. Küreselleşmenin etkilerinden biri olarak artık demokrasi ve insan hakları taleplerinden kaçmak mümkün değildir. Bu talepler bir taraftan ulusal düzeyde dile getirilirken, diğer taraftan da küresel dinamikler tarafından desteklenmektedir. İnsan hakları, demokrasi ve hukuk devleti taleplerine direnmeye çalışan ulusal yönetimlerin, hem ulusal, hem de küresel düzeyde karşılaştıkları baskılara uzun süre karşı koymaları mümkün gözükmemektedir. İnsan haklarına dayalı demokratik bir yönetim, hem ulusal hem de uluslararası meşruiyetin bir temeli olarak büyük önem taşımaktadır (Aktel, 2003:78).

Küreselleşmeyle birlikte insan hakları konusunun, siyasal alan ve gündemine daha fazla girdiği söylenebilir. İnsan hakları meselesinin arka planında, ulusal otoritelerin vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini yeterince güvence altına alamadıkları, hak ve özgürlüklerin yaşanmasını ve geliştirilmesini sağlamada gerekli hassasiyeti göstermedikleri vurgusu yatmaktadır. Mevcut küresel gelişmeler, uluslar üstü mekanizma ve süreçlerin de katkısıyla, az gelişmiş ülkeler dahil olmak üzere, bireylere çağdaş insan hakları normlarına uygun bir yaşam standardı sunmaktadır. Özellikle hükümet dışı örgütlerin ve uluslararası nitelikte dernek ve sivil toplum örgütlerinin, insan hakları sorununu ulus üstü düzeydeki platformlara taşıma güç ve yeteneği küreselleşme sürecinin hız kazandığı günümüz dünyasına ait bir olgudur.

Hukuk devleti ilkesi de, kuşkusuz geçen yüzyıla damgasını vurmuş ve küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte önemini artırmış olan evrensel nitelikteki temel hukuk normlarından. Devletin hukuk kurallarıyla bağlı sayılmadığı “polis devleti” kavramının karşıtı olarak kullanılan hukuk devleti prensibi, günümüz küreselleşme sürecinde en azından kağıt üzerinde de olsa, hemen hemen tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmiş bir ilkedir. Hukuk devletini gerçekleştirme yolundaki temel araçlar şu şekilde sıralanabilir: “Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, yargı bağımsızlığı ilkesi, kanuni hakim güvencesi, idarenin eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması, hukukun genel ve evrensel ilkelerine bağlılık

(Özbudun, 2004:113,114). Değerler ve norm sistemlerinde, bilhassa hukuk alanında bir standardizasyona gidildiği, bu sürecin uluslararası kıstaslara bağlanarak yürütüldüğü bir dönemde, hukuk devleti ilkesi kuşkusuz temel bir ilke olarak küresel ölçekte önemini korumayı sürdürecektir.

4.4.4. Uluslararası Alanda Ortaya Çıkan Yeni Aktörler

Uluslararası sistemin sadece devletlerden oluşan görünümünü kaybetmeye başlaması günümüz küreselleşmesine has bir durumdur. Daha çok yakın bir zamana kadar uluslararası temas ve ilişkiler bu sahanın yegane aktörü konumunda olan ulusal hükümetler aracılığıyla yürütülmekteydi. Küreselleşmeyle birlikte, uluslararası örgütlerin de sistemin etkili aktörleri haline geldikleri görülmektedir. Siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel sahlarda uluslararası örgütlerin sayı ve etkinlikleri her geçen gün artmakta, yetki alanları ulus-devletler aleyhine hızla genişlemektedir. Bu bağlamda daha da önemli olan gelişme ise, sosyal, politik, ekonomik kararların alınmasında etkili olabilen büyük şirket ve sivil toplum örgütlerinin de yeni aktörler olarak uluslararası ilişkiler sahnesinde boy göstermeye başlamalarıdır. Ayrıca sermaye ve yatırım potansiyelleriyle ulus ötesi şirketlerin de siyasi otoriteler karşısında güç kazandıkları söylenebilir. Son elli yılda bu tarz şirketlerin sayısında büyük artış meydana gelmiş, özellikle küresel boyuta ulaşan şirketler uluslararası ilişkilerde ve yerel politikada etkili hale gelmişlerdir (Şahin, 2007: 25).

4.4.5. Küresel Bir Toplumun Ortaya Çıkması

Son zamanlarda küresel toplum, uluslararası kamuoyu gibi bazı kavramlar gündelik hayatımıza girmiştir. Bu kavramlarla anlatılmak istenen, birbiriyle ulaşım ve iletişim olanakları sayesinde entegre olmuş, küresel düzeyde ortak sorunlarla uğraşan, belli ortak gündemleri olan, dünyanın çeşitli bölgelerinde olup bitenlerle ilgilenme ihtiyacı hisseden bir toplum modelidir. Ulus üstü birtakım yapılanmaların ve özellikle Greenpeace gibi dünya çapında faaliyet gösteren sivil temelli oluşumların bir küresel toplum inşa etmede ve geliştirmedeki rolü büyüktür.

Küresel toplum, insan ilişkilerinin iletişim temelinde enformasyon ve iletişim teknolojileri gibi kalın millerle düğümleri atılmış, Castelles'in tanımladığı gibi esas itibariyle bir "ağ toplumdur". Esnek ve uyarılma kapasitesine ve programlanmış yapılara tabi mali piyasa ve işlemlerin, örgütlenmelerin, küresel/yerel düzeydeki kültürel faaliyetlerin elektronik iletişimle yapıldığı; kurumsal kararlardan, toplumsal hareketlerden internet aracılığıyla haberdar olduğumuz ve bunlarla temasa geçme olanağını yine aynı vasıtayla bize sağlayan bir toplumdur. Castells' göre böyle bir toplumun kalbi, kapitalist ekonomidir. Birkaç istisna (Küba, Kuzey Kore gibi) dışında, yaşadığımız gezegenin tümüyle kapitalist hale geldiğini savunan Castells, küresel nitelikte bir ağ toplumunun bu şekilde inşa edildiğini belirtmektedir (Sarıbay, 2004:3).

4.4.6. Küresel Nitelikte Sorunların Artması

Küreselleşme olgusunun en önemli dinamiklerinden birisi, önceki dönemlerde ulus-devletleri teker teker ilgilendiren konuların küreselleşme süreci ile birlikte, tüm dünya genelinde görülmeye başlanması veya sorunların çözümünün uluslararası boyutta ele alınmayı gerektirecek kadar ulus ötesi bir ortak küresel akıl gerektirmesidir. Bireylerin ve toplumların sorunları ve ilgileri her geçen gün küreselleşmektedir. Bu

sorunların ulus-üstü özellikler taşıma nitelik ve potansiyeli, söz konusu sorunların çözümü noktasından, küresel düzeyde örgütlenmiş kuruluşların varlığını zorunlu hale getirmiştir. B.M, Dünya Bankası gibi kuruluşlar, bu noktada sorunların çözümüne küresel çapta katkıda bulunan ulus ötesi örgütlenmelerdir. Son dönemlerde görülen küresel nitelikteki temel sorunlar aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

4.4.6.1. Nüfus Artışı, Göç ve Kentleşme

Nüfus artışı, göç ve kentleşme olguları devletlerin müdahale etmek zorunda kaldıkları küresel sorunların başında yer almaktadır. Modern tıptaki gelişmeler, özellikle bebek ölümlerinin azalması, beslenme koşullarının iyileşmesi, nüfus artış oranını yükseltmiş ve sonuç olarak dünyamız nüfus patlamasıyla karşı karşıya kalmıştır (Aktel, 2003:114). Nüfus artış sorununu küreselleştiren en önemli etmenlerden biri, artan nüfusun çevre üzerinde yaptığı büyük baskı olmuştur. Özellikle, dünya enerji tüketimindeki artışın büyük bir bölümü nüfus artışından kaynaklanmış ve doğal kaynakların aşırı kullanımı mevcut dengeyi bozmuştur.

Demografik yapıdaki değişiklikler, devletlerin büyümesine de etki etmiş, genel nüfusun artması, kompozisyonun değişmesi ve belirli yaş gruplarının ihtiyaçları, devletin görevlerini artıran önemli bir faktör haline gelmiş, gençlerin eğitimi, çalışanların ve yaşlıların sosyal güvenliklerinin sağlanması, yeni iş alanlarının oluşturulması, devletten beklenir hale gelmiştir. (Eryılmaz, 2000:52)

Nüfus artışı sonrası, kırsal alandan kentsel alana doğru yaşanan göç ve getirdiği kentleşme olgusu da önemli bir küresel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 19. yüzyılının başlarından itibaren tüm dünya genelinde görülen büyük iç göç dalgaları, altyapısı henüz müsait olmayan kentlerde çarpık kentleşme olgusuna yol açmış, bilhassa cazibe merkezleri olan ve sürekli göç alan Büyükşehirler, bu tarz sorunların en çok görüldüğü başlıca yerler olmuşlardır. Kentleşme olgusu, aynı zamanda kamu hizmetleri için yeni talepler meydana getirmiş, kentleşme oranı arttıkça, sorunların çeşidinde ve miktarında da bir büyüme gerçekleşmiştir. Örneğin kent yöneticileri artık sadece temel altyapı hizmetlerinin yürütümünden sorumlu olmamakta, çevre kirliliğinden, eğlence sektörünün denetimine, fuar, konser gibi organizasyonların gerçekleştirilmesinden, toplumun dezavantajlı kesimlerinin desteklediği sosyal içerikli projelere kadar birçok yeni alanda da yetki ve sorumluluklarla donatılmışlardır.

4.4.6.2. Yoksulluk ve Gelir Dağılımındaki Bozukluklar

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki bozukluklar, günümüzde hem küresel hem de bölgesel bir sorun olarak ön plana çıkmıştır. Ülkeler arasındaki gelir farkları yanında, bölgeler arasında gelir uçurumunun artması, birçok Afrika ülkesi örneğinde görüldüğü üzere insanların en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar yoksul oluşları, küresel nitelikte kuruluşların ve kamuoyunun dikkatlerini çekmektedir. Genel itibarıyla küreselleşme olgusunun bir artı değer olarak dünya toplumlarına bir zenginlik sunduğu, ancak bunun her ülkeye aynı oranda yansımadağı, öte yandan bazı ülkelerin ekonomik durumlarında bir değişikliğin olmadığı, diğer birçok ülkenin artan nüfuslarının da etkisiyle daha da yoksullaştıkları söylenebilir.

20.yüzyılın ikinci yarısında, dünya geliri yedi kat artarken, kişi başına düşen gelir ortalama üçe katlanmıştır. Ancak 1960 ve 1995 yılları arasında dünya nüfusunun %20'sini oluşturan en zengin kesimin hemen hemen tamamı kuzey ülkelerinde yaşarken, bu kesimin gelirlere aldıkları pay %70'den %86'ya çıkmış; en yoksul

%20'lik kesimin payı ise %2,3'ten %1,3'e düşmüştür. Küresel olarak dünya toplumu 21.yüzyılın başında 1960'lara kıyasla iki kez daha eşitsiz hale gelmiştir. Nitekim 1960'da dünya nüfusunun %20 oranındaki en zengin insanların elde ettikleri gelir, en yoksul bir milyar kişinin gelirinden yaklaşık otuz kat fazlayken 1990'ların sonunda bu oran 1'e 60 olmuş ve zengin ülkeler dünya gelirinin beşte dördünü elde eder hale gelmişlerdir (Bessis:2001'den akt. Aktel, 2003:121,122). Sonuç olarak, dünyanın geçmiş dönemlere kıyasla daha zengin hale geldiği, fakat bundan yararlanamayan ülkelerin var olduğu bir ortamda, yoksulluk olgusu ile bölgeler arasında bir gelir ve refah dağılımı uçurumunun olduğu görülmektedir.

Yazarlar arasında, teorik planda dünyada yaşanan yoksulluğun ve gelişmiş ülkeler ile üçüncü dünya arasındaki derin ekonomik makasın nedenleri açısından değişik görüşler bulunmaktadır. Meseleye anti-emperyalist bir bakış açısıyla yaklaşan Wallerstein ve Samin gibi yazarlar, merkez-çevre ilişkileri üzerine kurulu olan ve adına "Dünya Sistemi" analizi adı verilen yaklaşımda, gelişmiş kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkeleri bilhassa teknolojik donanıma sahip olmadıkları için acımasızca sömürdükleri ve fakirleştirdiklerini iddia etmektedirler. Konuya liberal bir açıdan bakanlar ise, bu süreçte küreselleşmenin dünyadaki yoksulluğa ve gelir dağılımındaki bozukluğuna neden olan bir günah keçisi, fordist üretim tarzının da bu kötü tablonun oluşmasında rol oynayan bir aktör olarak sunulamayacağını savunmaktadırlar. Liberal perspektif, dünyada var olan yoksulluk olgusunun eksik rekabet şartlarının yarattığı tekelleşme ve iyi çalışmayan bir serbest piyasa olduğunu iddia etmektedir (Görmez, 2005:193-202). Dünyada yaşanan yoksulluk ile gelir dağılımında ülkeler ve bölgeler arasında gözlemlenen bozuklukların kaynağı konusunda ortaya atılan çeşitli görüşler, kendi durdukları yerden meseleyi tahlil etmeye çalışmakta ve aralarında derin görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ancak bu konuda birleştikleri nokta söz konusu küresel problemlerin bir realite olarak her geçen gün derinleşmeye devam ettiğidir.

4.4.6.3. Çevre Sorunlarının Artması

Günümüzde yerküre üzerinde 6 milyarı aşkın insanın yaşadığı, bu nüfusun limitleri ve kapasitesi sınırlı olan bir dünyada bulunduğu göz önüne alındığında, çevre sorunlarının hangi boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Dünya toplam nüfusunun %90'nının az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı bilinmektedir. Hızla kentleşen ve batı yaşam standartlarını kabullenen bu insanların yerküreye verdiği/vereceği zarar açıkça görülmektedir. Küreselleşen kapitalist bir ekonomik sistemin beraberinde getirdiği dışlama ve değerlendirme mekanizmaları, her şeyi piyasadaki değişim değeri ölçütünde ele aldığından, doğal kaynak kullanımını da fazlasıyla teşvik etmektedir. Dahası günümüzde, etkileri lokal kalabilen bir çevre sorunundan bahsetmek olanaksız hale gelmiştir. Örneğin toprak ve göl kirlenmesinde olduğu gibi, çevre sorunları sadece belli yerlerle sınırlı iken, bazıları Ren nehrinde gözlemlendiği gibi bölgesel düzeye ulaşabilmekte, sera etkisi oluşturan gaz emisyonlarında ise tamamıyla küresel bir boyuta varabilmektedir (Marin, Yıldırım, 2004:2).

Çevre sorunlarının küreselleşmesi, bu sorunların çözümünde bir küresel inisiyatif zorunlu kılmıştır. Bu amaçla, 1972 yılında ilk defa Stockholm'de çevre sorunlarını konu edinen bir konferans düzenlenmiş, bu organizasyonu Rio Konferansı, Yerel Gündem 21, Habitat toplantıları gibi pek çok uluslararası toplantı takip etmiştir. Yine bu doğrultuda, İklim değişikliği sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik sözleşmesi gibi birtakım protokollere imza atılarak, taraf ülkelere sözleşmeden doğan birtakım

sorumluluklar yüklenmiştir. Özet olarak bu toplantılar sonucunda, bir yandan ekonomik büyümenin çevreyle uyumlu halde gitmesini öneren “Sürdürülebilir Kalkınma” modeli gibi yapılar benimsenmiş; yoksulluğun kaldırılması, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi gibi diğer birçok ekonomik içerikli meseleye ilişkin küresel ölçekte tedbirler alınması benimsenmiştir. Öte yandan biyolojik çeşitlilikteki kayıpların önlenmesinden, kimyasal ve zehirli atıkların olumsuz etkilerinin bertarafına, küresel ısınmadan, içme suyu kaynaklarının korunmasına kadar, geniş bir yelpazede çevre sorunlarını çözmeyi amaçlayan karar ve tedbirler alınarak hayata geçirilmiştir (Marin, Yıldırım, 2004: 409–424, Aktel, 2003:143).

4.4.6.4. Güvenlik Sorunu

Küreselleşen dünyada ülke sınırları hızla fiziksel varlık ve önemlerini kaybederken, moda, kültür, imaj ve sermayenin yanı sıra, suç ve terör gibi temel güvenliği tehdit eden unsurlar da ulus-devlet ötesi bir hız ve akışkanlığa kavuşmuştur. Bugününün dünyasında dış etkilere oldukça açık hale gelen ulusal güvenlik konusu, ulus-devletlerce bir kolektif işbirliği çerçevesinde aşılmaya çalışılmaktadır.

Amerika’ya yönelik olarak gerçekleştirilen 11 Eylül (2001) terörist saldırısı sonrasında, tüm dünyada o güne kadar tartışılan güvenlik-özgürlük dengesinde ibre güvenlik lehine değişmiştir. İnsanlığın gördüğü, en büyük terörist saldırılardan biri olan ve dünyanın süper gücünün en korunaklı ve merkezi alanlarından birine yönelik yapılan bu saldırı, dünyada aslında hiç kimsenin güvende olmadığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Amerika başta olmak üzere, gelişmiş ülkelerin maruz kaldıkları bu tür saldırılar, 11 Eylül sonrası dönemde söz konusu ülkelerin ulusal güvenliklerini sağlama konusunda daha sert politikalara yöneltmiştir. Hatta Amerika örneğinde olduğu gibi, bu politik anlayış Afganistan’a müdahaleyi kendi ulusal güvenliğine yönelik terörist saldırıları kaynağında kurutma gibi oldukça geniş bir çerçevede yorumlama imkânını vermiştir.

Küreselleşme sürecinin sağladığı imkanlar, örgütlü suçların da küresel düzeye taşınması sonucunu doğurmuştur. Küreselleşme sürecinde geleneksel örgütlü suçlar olan uyuşturucu, kadın ticareti, yasadışı göç gibi suçlar işlenmeye artan oranda devam etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte gelen yenilik, “siber alanın” kullanımıyla işlenen suçların daha zor ortaya çıkarılması, birbirlerinden çok uzak bölgelerdeki suç örgütlerinin birbiriyle çok rahat işbirliğine girebilmeleri, suç örgütlerinde ya da bunların paravan kuruluşlarında yer alan kişilerin eğitim düzeyinin eskiye oranla daha yüksek olması gibi unsurlardır. Uluslararası suç örgütleriyle terörist örgütler arasında da özellikle küreselleşmeyle birlikte yakın bir ilişki kurulmuş, terör örgütleri, ya uluslararası suç örgütlerinin faaliyet alanlarına girerek ya da onlarla işbirliği yaparak kendilerine mali kaynak sağlama yoluna gitmişlerdir. Bu çerçevede sınır ötesi faaliyet gösteren örgütlere karşı sınır ötesi mücadele yöntemleri güçlendirilmeye çalışılmakta, İnterpol, Europol gibi örgütlerin daha etkin çalışabilmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Buna paralel olarak, özellikle “siber ortamın” denetlenmesine yönelik mekanizmaların geliştirilmesine de ağırlık verilmiştir.(Kara, 2007:80)

4.5. Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar

Küreselleşme, başlangıçta çağdaş toplumsal yaşamın tüm yönlerinde, kültürden suçlara, finansa dünya çapında bağımlılığın hızlanması, derinleşmesi ve genişlemesi olarak düşünülebilir. Hindistan’daki bilgisayar programcılarının Amerika ve

Avrupa'daki işverenlere reel zamanda hizmetler sunması, Burma'daki haşhaş ekimi ile Berlin veya Belfast'taki uyuşturucu kullanımı arasında bağlantı kurulabilmesi, çağdaş küreselleşmenin dünyanın bir bölgesindeki toplulukları başka bir kıtadaki gelişmelere bağlayabildiğinin göstergesidir. Ancak, küresel karşılıklı bağımlılığın algılanan veya gerçek yoğunluğunun genel kabul edilmişin ötesinde, küreselleşmenin en iyi nasıl kavramsallaştırılması gerektiği, kişinin nedensel dinamiklerini nasıl düşünmesi gerektiği gibi konularda ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu meseleler hakkında hararetli tartışma, aşırı küreselleşmeciler (radikaller), şüpheciler ve dönüşümcüler olarak adlandırılabilir üç geniş düşünce okulunu yaratmıştır. Bu üç okulun her birinin ana temasının, ayırt edici bir küreselleşmeyi-bu toplumsal fenomeni anlama ve açıklama girişimini- temsil etmek olduğu söylenebilir. (Held, Mc Grew, Goldblatt ve Perraton, 2009:132). Tezimizin bu alt bölümünde, küreselleşmeyi değişik açılardan okuyan yaklaşımlar olarak bilinen Radikaller, Şüpheciler ve Dönüşümcüler daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

4.5.1. Küreselleşmeci Bir Yaklaşım: Radikaller

“Radikaller” olarak da adlandırılan aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmeyi insanlık tarihinde yeni bir dönem olarak değerlendirmektedir. Bu yeni dönemde, küresel piyasanın iktisadi mantığının bir sonucu olarak ulus-devletin ayrıcalığı ve otoritesi giderek azalmakta, ekonomiler artık “ulusuzlaşmakta”dır (Bahçekapılı, 2009:10). Aşırı küreselleşmeciler, endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus-devletin, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirdiğini, artık küresel piyasanın, politikanın yerini aldığını; çünkü piyasa mekanizmasının hükümetlerden daha rasyonel çalıştığını ileri sürmektedirler. Bu bağlamda küresel piyasanın gelişimi, toplum içinde daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek tarzda bir güce sahip değillerdir. Özetle radikaller, dünya toplumunun, geleneksel ulus-devletlerin yerini almakta olduğu bir yeni toplumsal örgütlenme şeklinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler (Esgin, 2001:188,189).

Radikallerin kendi aralarında bir bütünlüğü bulunmamaktadır. Neo-liberaller ve neo-marksistler, küresel bir ekonominin varlığına ilişkin düşünceleri paylaşmalarına rağmen, neo-liberaller piyasanın ve bireyin başarısını memnuniyetle karşılamakta, diğer grup ise küreselleşmeyi kapitalizmin bir temsilcisi olarak değerlendirmektedir. Ancak her iki düşüncenin temsilcileri de, ulus-devletin aşılması ve küresel bir dünyanın doğmakta olduğu konusunda hemfikirdirler. Aşırı küreselleşmeciler tarihte ilk kez gerçek bir küresel uygarlık kurulduğu noktasında da büyük bir fikir birliği içindedirler. Buna göre, küreselleşme süreciyle birlikte dünya tek pazara doğru gitmekte, ulusal ekonomilerin yerini uluslararası üretim ağlarından oluşan küresel ekonomiler almaktadır. İletişim alanında yaşanan patlama bütün kültürleri birbirine yaklaştırmakta ve melez (hibrit) bir küresel kültürün oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Radikaller, bu süreçte kazanan ve kaybedenlerin var olacağını, yine sürecin içinde iniş ve çıkışların olabileceğini, ancak küreselleşme sürecinin durdurulmasının ya da geriye çevrilmesinin mümkün olmadığı görüşünü savunmaktadırlar (Aktel, 2003:13,14).

Ulus-Devlet-Küreselleşme etkileşimine ilişkin radikal grupta yer alan yazarların görüşleri aşağıda özetlenmiştir (Şahin, 2007:59,60).

Arjun Appadurai: Yaşananlar ulus-devlet için sonun başlangıcıdır. Ön plana çıkan sorun, talep ve aktörler ulus-devletin ötesinde toplumsal biçimlenmeye işaret etmektedir.

Barry Buzan ve Gerald Segal: Teknolojik ve ekonomik gelişmelere bakılarak Batı medeniyetinin alternatifsiz olarak dünyaya hakim olacağı söylenebilir. Tüm kültürlerin karışacağı ve medeniyetlerin tek bir medeniyet [Batı medeniyeti] altında buluşacağı bir süreç başlamıştır.

Peter Drucker: Dünya sistemi ulus-devlet sisteminden çoğulcu sisteme geçmekte, milli egemenlik alanı diye bir şey kalmamaktadır. Siyasal yapıdaki bu değişim “egemen devlet ötesi” çağa geçiş olarak ifade edilebilir. Transasyonallık, bölgecilik ve aşiretçilik ulus-devleti sıkıştırılmaktadır. Paranın transnasyonel hale gelişi ulusal ekonomiyi, enformasyonun transnasyonel oluşu da “ulusal” ve “kültürel” kimliği yok etme yolundadır. Tüm bunlara bakarak küresel medeniyetinin artık ütopya olmaktan çıktığı, ufukta görüldüğü söylenebilir.

Francis Fukuyama :Küresel gelişme farklı kültürlerin yok olmaması anlamına gelmemekle birlikte, kültürel piyasa Batı medeniyeti ekseninde tek bir küresel medeniyeti işaret etmektedir. Bu süreç ulusal kurum sürtüşmelerinin giderek önemi kaybedeceği bir süreçtir.

Eric Hobsbawm: İnsanlık, ulus-devletlerin rollerini uluslar üstü yapılara terk edeceği ulus ve milliyetçiliğin rolünün ise giderek minimalleşeceği bir sürece girmiştir.

Roland Robertson: Ulusa dayalı toplum tasarımının çökmekte olduğu bir dönem yaşanmaktadır.

4.5.2. Küreselleşme Olgusuna Mesafeli Duran Bir Yaklaşım: Şüpheliler

Aşırı küreselleşmecilerin tam karşısında yer alan bu grup, yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını savunmaktadır. Bu görüş, 19. yüzyıla bakarak o dönemde de önemli derecede mal ve para hareketinin görüldüğünü, dolayısıyla küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını iddia etmektedir. Küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu söyleyen bu yaklaşım, ulus-devletin gerilediği savına da karşı çıkmaktadır. Bu görüşe göre, devletlerin oluşumuna katkıda bulunmadıkları devletlerarası sisteme bağlı kalma mecburiyeti ve kendilerinden daha güçlü olan devletlerin yarattığı anlaşmalara riayet etmek zorunda kalışları, hiç de yeni bir olgu değildir. Wastphalia modeli, devletlerarası sistemin kurallarının, rıza ve fikir birliği yoluyla oluşacağını vurgulamış olsa da, gerçekte devletler hep bir güç hiyerarşisi içinde bulunmuşlardır. Kuşkusuz bu durum, resmi egemenlik ideolojisine aykırılık teşkil etmektedir ve mutlak özerklik biçiminde ele alındığında, kelimenin tam anlamıyla egemen devletten söz etmek mümkün değildir. Şüphelilere göre küreselleşmenin bugünkü aşamasındaki durum olsa, geçmiştekinin biraz daha ileri bir boyutuna işaret etmektedir (Okutan, 2007:137,138).

Şüpheli grubun bazı üyeleri, küreselleşmeyi kapitalizmin savaşı olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken, Chomsky gibi bazı ünlü düşünürler ise küreselleşmeyi, kar peşinde koşan dev işletmelerin, totaliter kurumların bir tiranlığı olarak nitelendirmişlerdir. Şüphelilere göre küreselleşme, beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç, aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline dönüştürülmüştür. Çünkü dünya ekonomisi, geçmişte şimdikinden daha fazla bütünleşme gereksinimi duymuştur. Dolayısıyla şüpheliler küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlarında radikallerin mübalağa dolu savlarını kabul etmenin mümkün olmadığı konusunda hemfikirdirler. Ayrıca şüpheli yaklaşımın savunucuları, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu eşitsizliğe dikkat çekmekte, söz konusu eşitsizliğin sonuçlarına ilişkin küreselleşme savunucularından oldukça farklı

düşünmektedirler. Şüpheciler, neo-liberallerin ifade ettiği gibi küresel ekonominin yapısının küresel bir uygarlığı doğurmayacağını, aksine köktendinciliğe veya saldırgan nitelikte bir milliyetçiliğe yol açacağını iddia etmektedirler. (Kara, 2007:12)

Ulus-Devlet-Küreselleşme etkileşimine ilişkin şüpheli grupta yer alan yazarların görüşleri aşağıda özetlenmiştir (Şahin, 2007:64, 65).

Samir Amin: Güney ülkelerinin taşeron haline getirildiği bir emperyalizm süreci yaşanmakta, kuzey ülkelerin tekeline geçen sahalar genişlemektedir. Bu tekellerin başında teknoloji tekeli, finans doğal kaynaklar tekeli gelmektedir. Eşitsizliğin derinleşmesi, kutuplaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Ulus-devletin de etkinliği aşınmaktadır; ama küreselleşmeye karşı ulusal tepkilerdeki artış ulusun ve ulus-devletin önemsizleşmediğinin göstergesidir. Ayrıca, ulus-devlete kapitalistlerin de ihtiyacı vardır.

Noam Chomsky: Küreselleşme büyük kapitalist güçlerin ekonomik çıkarları için yeni açılımlar kazandığı, eşitsizliğin derinleştiği, demokrasi ve özgürlüklerin krize girdiği bir emperyalizm sürecidir.

Samuel Huntington: Batı kültürünün ve medeniyetinin evrenselleşmesi hayaldir. Tersine dünya giderek daha az batılı olma yolundadır. Ulus-devlet en güçlü aktör olarak önemini ve varlığını muhafaza edecektir.

Immanuel Wallerstein: Merkez çevre çekişmesi şiddetlenmekte dünya muazzam bir düzensizlik ve kargaşa ortamına sürüklenmektedir. Büyük kapitalist ülkeler ve çevrelerce zekice yönlendirilen, belirsizliğin had safhada olduğu kaotik bir geçiş döneminden bahsedilebilir. Özgürlükler ve demokrasi tehlike altına girmiş durumdadır. Ulus-devlet düzeyinin artık sınırlı bir yarar sağlayacağı ortada olmakla birlikte, belirsizlik ortamında ulus-devlet önemini ve varlığını muhafaza edecek başlıca kurum görünümündedir

4.5.3. Küreselleşmeyi Dönüştürücü Bir Süreç Olarak Gören Yaklaşım: Dönüşümcüler

Giddens'in da dahil olduğu dönüşümcüler hakkında ilk ifade edilmesi gereken husus, küreselleşmeye soğukkanlı olarak artı ve eksileriyle yaklaşmak istemeleridir. Dönüşümcüler, sürecin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendirecek ölçüde, sosyal, siyasal ve ekonomik etkilere sahip olduğunu kabul etmektedirler. Ekonomik ilişkiler ve iletişim teknolojilerinin ulaştığı düzeye bakarak toplumlar arasında bilgi, finans ve ticari entegrasyonun durdurulamaz olduğu, dolayısıyla küreselleşmeden dönüş olmadığı fikrindedirler. Buna ilaveten; büyük sosyo-ekonomik çalkantıların kaçınılmazlığı, sıkıntı ve sorunların hiçbir ülkenin tek başına üstesinden gelemeyecek niteliğe ulaşması, en önemlisi de sürecin insanlık için önemli imkânları da içermesi, dönüşümcülere göre küreselleşmeye kontrollü ve soğukkanlı yaklaşmayı gerektiren hususlardır (Esgin, 2001:189; Şahin, 2007: 70).

Dönüşümcüler özünde, çağdaş küreselleşmenin ulusal devletlerin otoritelerini, fonksiyonlarını ve güçlerini yeniden yapılandırmakta veya yeniden kurmakta olduğuna inanmaktadırlar. Dönüşümcüler, devletlerin kendi toprakları içinde cereyan eden olaylar üzerindeki etkin üstünlüklerinde son sözü söyleme haklarını korudukları konusunda kavgaya tutuşmazken, bunun uluslararası hukukun yükümlülükleri ve kısıtlamalarının ve idari kurumların geçerlilik alanlarının genişlemesiyle, değişen ölçülerde bir sıralanma olduğu iddiasındadırlar. Hükümlerlik gücünün uluslararası, ulusal ve yerel otoriteler arasında bölünmesi, AB'de aynı zamanda DTÖ'nün işleyişinde belirgindir. Ancak hükümlerlik hala bozulmadan orada duruyor gözükse bile, devletler artık kendi

sınırları içinde olup bitenin tek komuta edeni değildir. Kompleks küresel sistem, ekolojiden finansa, bir yerdeki toplulukların kaderini dünyanın uzak bir köşesindeki toplulukların kaderiyle bağlantılı kılmaktadır. (Held, Mc Grew, Goldblatt, Perraton, 2009:139) Dolayısıyla artan küresel sorunların giriftliği ve değişen egemenlik anlayışı, ulus-devletleri yeniden yapılandırma sürecine itmektedir. Dönüşümcülere göre sözkonusu yapılandırma sürecini doğuran unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

- Egemenlik anlayışındaki değişim (mutlak egemenlik anlayışından kayıtlı egemenlik anlayışına geçiş)
- Eskisi kadar bağımsız ve etkili milli politikaların uygulanamaması
- Jeopolitikteki gelişmeler (mesela yoğun göç gibi) sebebiyle milli kimlik politikalarına yeni bir form kazandırılması gereği (Şahin, 2007:73)

Ulus-Devlet-Küreselleşme etkileşimine ilişkin dönüşümcü grupta yer alan yazarların görüşleri aşağıda özetlenmiştir. (Şahin, 2007:71)

Thomas Friedman: Küresel ölçekle bütünleşmiş serbest piyasanın faydalı olabilmesi için yeniden yapılanmayla “sosyal güvenlikçi” ulus-devletlerin varlığı ve tesisi gereklidir. Eğitim, finans ve siyaset sahalarında demokratikleşmiş devletlere daha çok ihtiyaç olacaktır. Kısacası ulus-devlet fonksiyonları değişmekle birlikte varlığını sürdüreceği yeni işlevler kazanmaktadır.

Anthony Giddens: Ulus-devlet, uluslararası sahnenin en önemli oyuncusu olmaya devam etmekle birlikte, bir yeniden şekillenme sürecini de yaşamaktadır. Küreselleşmeyle ulusal egemenlik ve ulusal kimliğin yeniden düşünülme zorunda bırakan, bu unsurları köklü bir şekilde yeniden şekillendiren şartlar oluşmuştur.

Jürgen Habermas: Ulus-devlet ötesi bir bütünleşme çok zor görünmektedir. Net olarak görülen ise küreselleşme sürecinin ulus-devleti dönüştürücü baskılarıdır.

Paul Hirst ve Grahame Thompson: Ulus-devletin başlıca siyasi aktör olarak varlığını devam ettireceği söylenebilir. Küreselleşmeye birlikte ulus-üstü ve ulus-altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarının tanımlanmasında ve meşruiyet kazanmalarındaki alternatifsizliği ulus-devletin önemini artırmaktadır. Uluslararası düzeyde yönetim uygulamalarında önemli role sahip olmaları da muhtemeldir. Hiçbir kuruluşun ulus-devlet ölçüsünde uluslararası bir meşruiyetin de sahibi olamayacağı göz ardı edilmemelidir.

Aşağıdaki çizelgede küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlar Held tarafından soru-cevap şeklinde değişik bir bakış açısıyla ele alınmış ve üç farklı eğilimin küreselleşmeyi yorumlamaları çizelgede sunulmuştur.

Çizelge 4.3.Küreselleşmeyi Kavramsallaştırma:Üç Eğilim(Held, McGrew, Goldblatt, Perraton,2009: 141).

	Hiper-Küreselleşmeciler	Şüpheciler	Dönüşümcüler
Yeni olan nedir?	Küresel Bir Çağ	Ticaret blokları, önceki dönemden daha zayıf coğrafi yönetim	Tarihsel olarak daha önce hiç duyulmamış küresel karşılıklı bağımlılık düzeyi
Baskın özellikler	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünya 1890'lardan daha az birbirine bağımlı	'Kalın' (yoğun ve kapsamlı) bir küreselleşme
Ulus devletlerin gücü	Azalan veya yok olan	Takviye olmuş veya genişletilmiş	Yeniden oluşturulmuş, yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin İtici Güçleri	Kapitalizm ve teknoloji	Devletler ve piyasalar	Modernizmin birleşik güçleri
Tabakalaşma Örnekleri	Eski hiyerarşilerin yok olması	Güney'in artan marjinalizasyonu	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Baskın Motif	Mcdonald's, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Politik topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsani eylemi çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaştırma ve bölgeselleştirme	Bölgeler arası ilişkilerin ve uzaktaki eylemlerin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel Yörünge	Küresel medeniyet	Bölgesel bloklar / medeniyetler çatışması	Belirsiz: Küresel entegrasyon ve parçalanma
Özel Argüman	Ulus-devletin sonu	Uluslararasılaşma devletlerin kabulüne ve desteğine bağlıdır.	Devlet gücünü ve siyasetini dönüştüren küreselleşme

4.6. Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Bölgeselleşme

Günümüzde bir taraftan küreselleşme eğilimleri hız kazanırken aynı zamanda bölgeselleşme akımlarının da yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Ülkelerin başta ekonomik olmak üzere pek çok alanda birbirleriyle ittifak eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Ülkelerin ya dünyayla bütünleşme yoluna gitmeyi ya da bölgesel bir blok içinde yer alma çabası içine girdiği görülmektedir. Bu iki sürecin dışında kalan ülkelerin ise, dünya ekonomisinde daha marjinal bir konuma sahip, içe dönük ekonomiler olarak kaldığı iddia edilmektedir (Aktan, 22.03.2009, www.canaktan.org).

Bölge kavramı, kentten daha kapsamlı siyasal, iktisadi, ve kültürel yapıya sahip, ancak ulus düzeyine göre bu özellikleri daha zayıf olan yönetsel, iktisadi ve siyasal yapıyı ifade etmektedir. Bölgeselleşme kavramı ise, sosyal bilimler literatüründe henüz yenidir (Solak, 22.05.2009, www.izto.org.tr). Türkçe'de bölgeselleşme kelimesi ile beraber birleşme, bütünleşme, entegrasyon kelimeleri de kullanılmaktadır. Latince *integratio* kelimesinden türemiş olan entegrasyon kelimesi, dilimizde parçaları, bir bütüne ulaşmak üzere birleştirmek anlamında kullanılmaktadır (Şeniğne, 2007:14). Genel olarak bölgeselleşme, bir taraftan ortak bir karar sistemi içerisinde ikili ya da daha çok ülke ile ortak davranış birliğinin oluşturulması sürecini ifade ederken, diğer taraftan bu kavram ile, tarafların özelliklerinin toplamından daha fazlasını ifade eden bir oluşum anlatılmak istenmektedir (Alagöz, Özel, 15.04.2009, www.gau.edu.tr).

Dünyada bir taraftan küreselleşme yönünde gelişmeler olurken, öte yandan ilk bakışta küreselleşme ile tezat oluşturan bölgeselleşme akımı yaygınlık kazanmaktadır.

Dünyada çeşitli ülkeler başta iktisadi alanda olmak üzere birçok alanda birbiriyle ittifak yapma eğilimi içersine girmektedirler. Sosyalizmin çöküşüyle birlikte askeri alanda ittifak konusu daha farklı bir boyut kazanırken, ekonomik alanda ise ülkeler arasındaki bölgesel entegrasyon hareketlerinin önemi her geçen gün daha fazla hissedilir olmuştur. Bugün üç ayrı kıtada bölgesel ticaret blokları oluşmuştur: Avrupa kıtasında Avrupa Birliği, Amerika kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticari Anlaşması (NAFTA), Asya kıtasında ise, Asya-Pasifik İşbirliği (APEC) bölgesel ekonomik entegrasyonlarına örnek oluşturmaktadırlar. Bir taraftan dünyada küreselleşme ile ticari sınırlar kalkarken diğer taraftan bölgeselleşme ile dünya coğrafyasında “ kutuplaşma” (polarization) oluşmaktadır (Aktan, 22.03.2009, www.canaktan.org).

Bölgeselleşme yeni bir olay değildir ve bölgeselleşmenin siyasal, sosyal ve ekonomik birçok nedeni vardır. Ancak, günümüzde artan rekabet, bölgesel ekonomik entegrasyonların önemini daha da artırmıştır. Bölgeselleşmeyi savunanlar; bölgeselleşmenin ticari engelleri kaldırma veya azaltma konusunda kapsamlı anlaşmaların yapılmasına olanak sağladığını ve bölgede var olan ulusal lobilerin etkinliğini azalttığını, böylece çok taraflı ticareti destekleyerek küreselleşme sürecini hızlandırdığını ileri sürmektedirler. Aksi görüşte olanlar ise, bölgesel blokların büyük pazar güçleriyle içe dönük bir yapılanmaya yöneldiklerini ve dolayısıyla ekonomik küreselleşmeyi geciktirdiklerini ifade etmektedirler. Günümüzde, gelişmiş ülkelerin oluşturdukları blokların, kendilerine önemli siyasi ve ekonomik güç sağladığı; bu ülkelerin, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaştıkları ölçüde içlerine kapandığı, koruma siyasetlerine ağırlık verdiği ve aralarında geliştirdikleri blok içindeki ilişkileri geliştirmeye öncelik tanıdıkları görülmektedir (Özkıvrak, Dileyici, 20.05.2009, www.canaktan.org).

Bölgesel bütünleşmeler konusunda ciddi gelişmeler, temelde İkinci Dünya Savaşından sonra başlamıştır. Bu tarihte birlikte, kimileri ekonomik amaçlı, dar kapsamlı kuruluşlar şeklinde; kimileri de Avrupa Topluluğunda olduğu gibi hem politik hem de sosyal ve ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan, geniş kapsamlı bütünleşmeler doğmaya başlamıştır. Bölgesel bütünleşme alanındaki bu gelişmeler temelde politik ve ekonomik amaçlıdır. Diğer bir ifadeyle bütünleşmenin bir “ekonomik teorisi” bir de “politik teorisi” olduğu söylenebilir (Alagöz, Özel, 15.04.2009, www.gau.edu.tr).

Ekonomik entegrasyon-kısaca entegrasyon- teriminin iktisat literatürüne girişi oldukça yenidir ve ilk olarak 1974 yılında kullanılmıştır. Entegrasyon kavramını birçok iktisatçı farklı şekilde tanımlamıştır. Jan Tinbergen’e göre ticarete konu olan malların kısa dönemden ziyade uzun dönem fiyat elastikiyetlerini uygulanan devalüasyon politikalarının etkinliği üzerinde durmuştur. Tinbergen modeli, ikili ticaret ilişkilerinin söz konusu ülkelerin Gayri Safi Milli Hâsıla’ları ile pozitif ilişkili, ülkeler arası coğrafi uzaklıkla negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Tinbergen uluslararası ekonomik entegrasyonları ticaret engelleri kaldırdığı (negatif entegrasyon) ve ulusal politikaların tek bir biçimde olmasını sağladığı ve uluslararası bir otoritenin oluşumunu teşvik etmesi, uluslararası bir otoritenin oluşturulması bağlamında (pozitif entegrasyon) olumlu bulmuştur. Tinbergen, ekonomik entegrasyonların özellikle üye ülkeler arasında askeri çatışmaları azaltma yönündeki etkisi üzerinde de durmuştur. Bela Balassaya ise entegrasyon kavramını şu şekilde tanımlamıştır: Balassa’ya göre entegrasyon bir süreçtir ve değişik ülkelerin ulusal ekonomilerinin ve ekonomik birimleri arasındaki ayrımcılığı kaldırmasıdır. En zayıfından en ileri safhasına kadar, ticaret engelleyici unsurların kaldırılması (ticaret entegrasyonu), ülkeler arasında faktör hareketlerinin serbestleştirilmesi (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomik politikaların uluslararası

ilişkilere göre uyumlaştırılması (politika entegrasyonu)ve bunların birleştirilmesi sonucu oluşan tam entegrasyon çeşitleridir.Tam entegrasyona ise bütün safhalardan başarıyla geçilmesi sonucunda ulaşılabilmektedir. Bölgesel ekonomik entegrasyon oluşumları çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir. Bu oluşumlar aşağıdaki şekilde, en dar kapsamından en geniş kapsamlısına kadar kısaca sınıflandırılabilir: (Şeniğne, 2007:15,16; Chacholiades, 1990:222-225)

-Tercihli Ticaret Anlaşmaları: Tercihli ticaret anlaşmaları en dar kapsamlı ekonomik entegrasyon örneğidir. Bu anlaşmaya göre üye olan ülkeler, belirli mallar üzerinden tek taraflı veya karşılıklı tarife ödümleri vermesiyle anlaşmayı hayata geçirmektedirler.

-Serbest Ticaret Alanı: Serbest ticaret anlaşmaları, birliği üye ülkeler arasındaki gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, birlik dışı ülkelere karşı ise her ülkenin kendi belirlediği tarifelerini sürdürdüğü bir oluşumdur. Bu durumda, aynı mal birliğe üye bir ülkeden ithal edildiğinde tarife ödenmektedir. Fakat aynı malın birlik-dışı üçüncü ülkelere ithal edilmesi durumunda ise, ulusal gümrük vergisi uygulanmaktadır.

-Gümrük Birliği: Birliğe üye ülkelerin hem kendi aralarında tarife ve kısıtlamaları hem de birlik-dışı ülkelere tek bir ortak tarifinin uygulandığı ekonomik entegrasyon çeşididir. Gümrük Birlikleri,serbest ticaret bölgelerine göre daha ileri bir ekonomik entegrasyon çeşididir.

-Ortak Pazar: Ortak pazar adı verilen ekonomik entegrasyonlar da, hem gümrük birliğinde olduğu gibi birliğe üye ülkeler kendi aralarında ticareti serbestleştirip, birlik-dışı üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uyguluyorlar, hem de buna ek olarak emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest dolaşımına imkan sağlamaktadır. Ortak Pazar, serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliklerinden daha ileri bir ekonomik entegrasyon çeşididir.

-Ekonomik Birlik: Ekonomik entegrasyon oluşumunun en ileri aşamasıdır. Ortak Pazar ekonomik entegrasyon çeşidinde olduğu gibi, birlik-içi ülkelerde mal, emek ve işgücünün bölge içinde serbestçe dolaşma imkanı verilmektedir. Aynı zamanda ortak pazarın özelliklerine ek olarak üye ülkeler ortak sosyo-ekonomik,mali ve para politikalar oluşturmaktadırlar.

Politik bütünleşmenin en basit şekli “Politik İşbirliği”dir. Bu, bütünleşmeden ziyade, bütünleşme yolunda bir adımdır. Bu tür bir bütünleşmenin kurumsal yapısı çok zayıf olup, basit bir sekreteryası olabilir. Politik bütünleşmenin biçimlerinden birisi “Konfederasyondur”. Konfederasyonlar “işbirliğine” göre daha kurumsallaşmış bütünleşme biçimleridir. Politik bütünleşmelerin en ileri aşaması ise “Federasyonlardır”. Federasyon biçiminde üye ülkeler iç politikaya ilişkin konularda bağımsızlıklarını korurken, dış politika ve savunma gibi konularda egemen bir güç olarak davranışta bulunamazlar. Uluslararası politik hukuk alanında bütünleşme, devlet birleşmeleriyle ilgilidir. Uluslararası hukuk, egemen devletlerin kurduğu birlikleri tanıy ve bu birlikler, devletlerin kendileri gibi uluslararası hukuk özneleri niteliğinden yararlanırlar. Bu bütünleşmelere “uluslararası örgütler” denilmektedir. Politik, ekonomik ve askeri alanlarda görülen bu tür işbirliği ve bütünleşme örgütleri, bütünleşme derecelerine göre “hükümetler arası işbirliği” ve uluslar-üstü birlikler” biçiminde ikiye ayrılmaktadır. (Alagöz, Özel, 15.04.2009, www.gau.edu.tr)

Günümüzde politik bütünleşmenin en gelişmiş örneği AB’dir. Henüz hangi derecede politik bir karaktere sahip olduğu tartışmalı olmakla birlikte, bugünün Avrupa’sının geçmişte kurulduğu biçimiyle salt ekonomik anlamıyla bir “ortak pazar” boyutlarının çok ötesine geçtiği söylenebilir. Ulus-devletler ilk olarak Avrupa’da

doğmuştur. Ancak günümüz Avrupa'sının ulus-devletlere karşı olduğu söylenebilir. Avrupa bütünleşmesinin mimarlarından Jean Monnet; "egemen uluslar ancak bugünün sorunların çözümünde bir çerçevedir, Avrupa Topluluğu ise yarının dünyasının örgütlenme biçimlerinin bir aşamasıdır" diyerek Avrupa bütünleşmesinin anlamını belirlemiştir. Günümüzde, Avrupa'nın egemen uluslarına karşı bir Avrupa ulusu var mıdır sorunu, Avrupa kamu hukukçularını uğraştıran temel bir sorundur. Çünkü, federalizm ile konfederalizm arasında bir aşama olan AB'nin meşruluk dayanağı ancak bir Avrupa ulusunun doğuşuyla mümkündür.(Nalbant, 1997:320) Klasik anlamda bir devlet sayılmayan ve en önemlisi kurucu unsuru (ulus) eksik olan bir yapılanma olan Avrupa Birliği'nin, yine de günümüz dünyasının ekonomik ve politik alandaki en köklü bölgeselleşme hareketi olduğu kabul edilmektedir.

Bölgeselleşme, sağladığı birtakım avantajlarla özendirici bir işleve sahiptir. Üye devletlerle arasında oluşturulan ortak pazarda söz konusu devletlerin ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Çünkü gümrük vergileri ve ithalatı kısıtlayıcı araçlar ortadan kalkmaktadır. Dolaysız sermaye yatırımları üye devletler arasında gerçekleştirilmekte; ihracatın önündeki engeller ortadan kalkmaktadır. Bu avantajlar oluşumun dışında kalanlar için rekabet gücünü azaltan etkenler olarak belirir. Bu etkenler üye devletlerin sermayelerinin kar hadlerindeki artışına neden olurken, bu sürecin dışında kalanlar için azaltıcı etkide bulunur. Bu noktada Somel de yabancı yatırımların, ağırlıklı olarak ABD, AB ve Japonya'nın kendi liderliklerinde oluşturdukları bölgelerde gerçekleştiğini belirtmektedir (Somel, 2002:8690; Şen, 2004:206). Diğer taraftan bu tür bölgesel oluşumlar, birtakım siyasal, hukuksal ve ticari düzenlemelerle tekil ulus-devletlere zarar da vermektedir. Held'in ifade ettiği örneği vermek gerekirse, Avrupa Topluluğunca artık devletlerin kendi yurttaşlarına uygun gördükleri gibi davranmakta özgür olamadıkları iddia edilmektedir. Ayrıca artık bireyler İnsan Hakları Mahkemesine doğrudan dilekçe ile bireysel başvuru hakkını da elde etmişlerdir (Şen, 2004:207). Bölgesel oluşumların ulus-devletlerin iktidarlarını kısıtladıkları, bazı alanlarda bu iktidarlara ortak oldukları açıktır. Bölgesel oluşumların bir parçası olan ülkeler açısından özellikle egemenliğin paylaşımı konusu son derece karmaşık bir hal almıştır. Özellikle AB gibi oldukça gelişmiş düzeydeki bölgesel yapılarda egemenliğin paylaşımı noktasındaki gerilim daha net bir görünüm arz etmektedir. Brüksel'de alınan kararlar, tüm üye ülkeler açısından bağlayıcı olmakta, Avrupa parlamentosunun yasama faaliyetleri sonucu çıkan kararlar taraflar açısından bağlayıcı hale gelerek bir iç hukuk normu olmaktadır. Bu durum, üye ülkelerin kendi yasama organlarının yetki sahasına bir darbe vurmakta ve belli konularda egemenliğin bir üst yapı olarak Brüksel'e devri söz konusu olmaktadır.

Küreselleşme ve bölgeselleşme süreçleri arasındaki ilişki hakkında şunlar söylenebilir. Gelişme düzeyleri ve coğrafi yakınlık özellikleri açısından birbirine yakın veya yakınlaşması mümkün olan Ülkelerin bölgeselleşme arzuları, küreselleşme sürecinden bir korunma veya karşı koyma güdüsü taşımamaktadır. Tersine, bölgeselleşme süreci, küreselleşme sürecine bir hazırlık, mevcut olan ticari ilişkilerin konsolidasyonu ve ilişkilerin daha fazla gelişmesini önleyen engellerin kaldırılması gibi konulara yönelik bir işlev üstlenmektedir. Bölgesel entegrasyon, genel olarak büyüme, ekonomik etkinlik, yatırım ve ticaretin gelişmesinde temel bir potansiyel kaynak olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca, artan küresel rekabetin de bölgeselleşme eğilimine katkı yaptığı söylenebilir. Bu tespitler, gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler için de geçerlidir. Avrupa Birliği'nin siyasal bir entegrasyon sürecine girmesi "Tek Pazar ve Tek Para" temelli ticari entegrasyon sürecinin doğal bir sonucu olup, küresel süreçte Avrupa'nın yerini sağlamlaştırmaya yönelik ileri aşamada bir bölgeselleşme projesidir.

1980'lerin başından beri Avrupa'nın birleşmesi, Amerika'ya ters düşerek değil, onunla rekabet edebilecek yapının yaratılmasına yönelmiştir. Üye devletler güçlerini birleştirerek küreselleşmeye cevap verebilmek için egemenliklerini birleştirerek hareket etmişlerdir (Öncü, 2006:142).

4.7.Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Yerelleşme

Küreselleşme sürecinin getirdiği bir potansiyel risklerden birisi, herkesin kendine ait olanı koruma refleksiyle hareket etmesi ve dolayısıyla evrensel olan tepkinin artması anlamında, “yerelciliğin yükselişi” olarak nitelendirilebilir. Küreselleşme bir yandan dış dünyadan izolasyon ve özgüllüğü azaltıp ekonomik, kültürel ve siyasal düzeyde homojenleşmeyi teşvik ederken, paradoksal olarak aynı zamanda lokalizm (yerellik ya da yerelcilik) ve özgünlüğe yönelme biçiminde kendi karşı tepkisini de ortaya koymaktadır. Yeni yüzyılın küreselleşme ve bölgeselleşme güçleri arasında artan bir gerilime tanıklık etmesi muhtemeldir. Her birimiz sadece “küresel vatandaşlar” olamayız; zira kültürel homojenleşme aidiyetin sıcak ve yumuşak duygularını kucaklamamaktadır. Kimliklerimiz güçlü uluslararası etkilere ne kadar maruz kalırsa, kendi yerel kültürümüzde, ana dilimizde, adetlerimizde, yiyeceklerimizde, giyeceklerimizde ve kimliğimizde rahatlık ve anlam arayışımız da o kadar fazla olmaktadır (Fuller, 2004; Acar, 2009: 122).

Ulus-devletin aşılmasında bir başka boyut yerel yönetimlerin güçlendirilerek, merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesidir. Yani son yıllarda yerel yönetimlerin giderek mali, idari ve ekonomik düzlemde özerkleşmesi, merkezi devlete bağlılığının azaltılması amaçlanmaktadır. Böylece, ulus-devlet erkini tepeden ve tabandan aşındırma yoluyla, sadece bir ara-örgüt haline dönüştürme süreci başlatılmıştır. Ohmae bu durumu şu örnekle desteklemektedir: “İnsanlar pratikte ülkelerde yaşayıp çalışmazlar... yaşam küresi yerel ya da küreseldir.” Kazgan'a göre, son yıllarda tüm dünya genelinde görülen yerel yönetimleri güçlendirilme çabasının amacı aslında oldukça açıktır: Mal, hizmet, her biçimiyle sermaye için dünya pazarı serbestleşme/özelleştirme yoluyla kurulurken, yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kuracak; ulusal pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi düzlemindeki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından ulus-devlet, erki en aza indirilmiş bir örgüte dönüşecektir. Geçmişte ulus-devletin ulusal pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme, ekonomiyi yerel ihtiyaçları karşılama yolunda güçlendirme gibi işlevleri sona erecektir. Uluslararası sermaye, ulus-devletten kaynaklanan hiçbir dirençle karşılaşmadan, küresel pazara ulaşacak ve istediği gibi at oynatabilecektir. Cüce boyuttaki yerel yönetimler, uluslararası sermayenin taleplerine veya baskılarına direnme gücüne sahip değildir. Ayrıca ekonomi kuramı gösteriyor ki, ekonomik birim ne kadar küçükse onun uluslararası pazarla serbest ticaret koşullarında ilişki kurmasında yarar ve korumacılık (gümrük vergisi koyma, ithal yasakları getirme, ihracata teşvik verme gibi) yapmada uğrayacağı zarar o kadar büyüktür. Böylece şirketler devleşirken cüce boyuttaki yerel yönetimler bunlara tam tabi olacaktır (Kazgan, 2005:16,17).

Küreselleşmeyi, “globalleşen ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlikle ilgili ortak sorunlar karşısında insanlığın paylaşabileceği kimi değerler üzerinde birleşmekte olması” olarak tanımlayan Eryılmaz, yerelleşme eğilimi için de, gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik, politik, kültürel ve güvenlik gibi gerekçelerle, hep merkezi devlet örgütlerini modernleştirmeye ve güçlendirmeye çalıştıklarını, söz konusu ülkelerin, merkezi devlet organları vasıtasıyla toplumu dönüştürmeye ve mobilize

etmeye çalıştıklarını, teknolojik gelişmeler ve sosyal devlet anlayışı gibi nedenlerin gelişmiş ülkelerde de belirli bir merkezîyetçiliği ortaya çıkardığını, ancak merkezîyetçi politikaların yerel ve bireysel inisiyatifleri zayıflattığını ve her şeyin çözümünü devletten bekleyen bir anlayışı ortaya çıkardığını, sonuç olarak şimdi toplumsal dinamizmin kaynağı olarak, ihmal edilen yerel ve sivil inisiyatiflerin ‘yapabilir’ kılınmasına yönelik bir politika değişikliği yaşandığını, bu sürecin kısaca, “desantralizasyon” ya da “yerinden yönetimleştirme” olarak tanımlanabileceğini, politika ve yönetimde bireyin, sivil toplum ve yerel yönetimlerin öne çıkmaya başladığı bir sürecin yaşanmakta olduğunu savunmaktadır (Eryılmaz, 1996; Aydın, 2004:76,77).

Yerelleşme, küreselleşme sürecinde kendi kültürünü ayakta tutabilmenin bir aracı olurken, diğer yandan da etnik temelli mikro milliyetçilik akımlarına yol açarak ulus-devlet anlayışını tehdit eder hale gelmiştir. Küreselleşme sürecinin paradoksal olarak doğurduğu parçalanma ve ufalanmanın ürünü olan etnik anlayışlar, kendilerini ve dünyayı yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. Kısaca ulus-devletler, ulus ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleriyle bir taraftan üstten baskıya maruz kalırlarken, öte yandan etnik akımlar tarafından da alttan sıkıştırılmaya başlanmışlardır (Görmez, 2005:15).

Sosyalist Blok’un ortadan kalkmasıyla ve özellikle Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte doruk noktasına ulaşan mikro-milliyetçilik akımı, bugüne kadar alışılmış olanın oldukça altında kalan boyutlarda devlet yapılanmaları hedefine yönelmiş bir siyasi akım olarak ortaya çıkmıştır. Yakın gelecekte de devletsiz ulusların milliyetçiliği ve diğer mikro-farkçılık lehine gelişen hareketler güç kazanmaya devam edecek ve bu gelişmeler ulus-devletin politikalarında da etkili olacaktır. Ancak görülen odur ki, mikro milliyetçilik lehine ortaya çıkan bu dalgalanmalar uluslar üstü bir istikamete yürüyen genel bir yönünü değiştirip kendi lehine çevirecek güce ve büyüklüğe sahip görünmemektedir (Şen, 2004: 222,223).

Günümüzün iki zıt gelişme trendi gibi görülen yerelleşme ve küreselleşme kavramlarının nasıl bağdaştırılabileceği sorunu, üzerinde sıkça durulan bir konudur. Bazı yazarlar, küreselleşme ve yerelleşme sürecin birbirine koşut olduğunu, ikisinin bir arada bulunamayacağını savunmaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşan Güler’in düşünceleri şu şekilde özetlenebilir: Yerelleşme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi düşüncesi bir “yeni sağ” söylemidir ve özünde yerel yönetim kurumlarının özünü boşaltma düşüncesi bulunmaktadır. Örneğin planlama yetkisinin yerel yönetime devredilmesi iki anlama gelmektedir: Birincisi kamuya ait toprakların özel mülkiyete geçirilme süreci hızlandırılmaktadır. İkincisi ise, özel mülkiyet elinde bulunan topraklardan elde edilen rant kent planlarının uygulama biçimine göre bölüştürülmüş olacaktır. Yerel yönetimlere devredilen kamu hizmetleri özelleştirilecek ve bu hizmetlerden yararlananlar maliyetine katlanmak zorunda kalacaktır. Yerel hizmetlerden yararlananlar maliyeti” kullanan öder” ilkesi gereğince yararlandıkları hizmet karşılığında ödemedede bulunacaktır. Söz konusu sistemde bu nedenle kamu sübvansiyonuna yer yoktur (Güler, 2005:268). Görüldüğü gibi, Güler yerelleşme olgusunu ulus-devleti zayıflatan, büyük küreselleşme yanlılarının amaçlarına uygun bir süreç olarak görmektedir.

Küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin, pekâla birbirlerine paralel bir biçimde yürüyebileceği de ifade edilmektedir. Küreselleşme ve yerelleşme olgularının birbirleriyle nasıl uyumlu süreçler olabildiğinin yanıtı, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi iyi bir şekilde kurmak ile bulunabilir. Bu da “küresel düşünmek ama yerel hizmet vermek gerekir” şeklinde belirtilebilir. Yani küresel özellikler ve ilkeler doğrultusunda, her yerde geçerli bir yönetim ve hizmet anlayışı geliştirmek, ancak yerel hizmet sunmak

gerekir. Diğer bir ifadeyle, yerel özellikler dikkate alınarak ya da yerel halkın beklenti ve gereksinimleri doğrutusunda hizmet sunulmalıdır. Dolayısıyla her yerde ve her alanda küreselleşmenin telaffuz edildiği bir çağda yerellikten söz etmek bir terslik arz etmiyor. İki eğilim birbiriyle uyuyor. Tersine, hantal merkezietçi yönetim sitemi ile küresel değişime ayak uydurmak mümkün değildir. Yönetimin yerelleşmesi ve hatta yeni kamu yönetimi anlayışı olarak, hükümet dışı kuruluşlara geçmesi trendine karşı merkezietçi yönetim geleneği giderek zayıflamaktadır (Aydın, 2004:77) Görmez de, yerelliğin küreselleşmenin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Görmez'e göre, dünyanın pek çok bakımdan küreselleşmesi nedeniyle insanlar kendilerini kendi anlayabilecekleri tarzda tanımlama ihtiyacı duymaktadırlar. Yerelleşme gerçekleştiği zaman, insanlar içinde yaşadıkları ortamdaki çıkmakta, onun bir parçası olmakta fakat aynı zamandan kendilerini farklı görmek istemektedirler. Yerelliğin esas nedeni, insanların küçülen dünyada kendi köklerine duyduğu ihtiyaçtır. Büyük olmanın artık pek avantaj sağlamaması yerelliği kışkırtmaktadır. Bu yüzden, dünya ne kadar küreselleşirse o kadar da yerelleşecektir (Görmez, 2005:15,16).

5. DİRENME YA DA DEĞİŞİM: ULUS-DEVLETİN YENİ GÖRÜNÜMÜ

Çalışmamızın ilk bölümünde, ulus ve ulus-devlet kavramları tüm yönleriyle ayrıntılı olarak ele alınmıştı. İkinci bölümde ise, ulus-devletin bekasına tehdit oluşturabilecek gelişmeler olarak; küreselleşme ve küreselleşme sürecinin birer sonucu olarak değerlendirilen bölgeselleşme ve yerelleşme konularına kapsamlı bir biçimde yer verilmişti. Üçüncü bölüm olan bu kısımda ise, ilk iki bölümde tanımlanan, sınırları çizilen ulus-devlet ve buna yönelik tehditler arasındaki ilişki incelenecektir. Bu kapsamda, küreselleşme ve bu sürece paralel bir seyir izleyen bölgeselleşme ve yerelleşme olgularının ulus-devleti hangi ölçülerde etkilediği; bu etkinin ulus-devletin yapısını ve işleyişini dönüştürücü mü yoksa yıkıma mı uğraticı sonuçlar üreteceği sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, üçüncü bölümün ana başlıkları altında, öncelikle küreselleşme sürecinin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarının ulus-devlet üzerinde yaptığı etkiler ele alınacaktır. Bir sonraki başlıkta, ulus-devletin değişen işlevleriyle, koruduğu ve kazandığı işlevler incelenecektir. Daha sonra, ulus-devletin temel ideolojisi olan milliyetçiliğin küreselleşme sürecindeki yeni görünümüne değinilecektir. Bu bölümde son olarak, ulus-devlete tehdit olma potansiyeli yüksek olan bölgeselleşme ve yerelleşme olgularının ulus-devlet üzerindeki etkilerine yer verilecektir.

5.1. Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devletin Yapısına ve İşleyişine Etkileri

Küreselleşme süreci, ulus-devletin yapısına ve işleyişine önemli etkileri olan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin çok boyutlu ve karmaşık yapısı, diğer kurumları olduğu gibi kuşkusuz ulus-devleti de büyük bir değişim ve dönüşüm süreci içersine sokmuştur. Her ne kadar küreselleşme ve ulus-devlet etkileşiminin kavranması çok daha kapsamlı bir analizi gerektirse de, ikinci bölüme paralel olarak, küreselleşmenin ulus-devlete olan söz konusu etkileri, küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları bağlamında ele alınacaktır.

5.1.1. Ekonomik Boyutuyla Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlete Etkileri

Küreselleşme sürecinin ekonomik boyutu, ulus-devletin değişim ve dönüşüm sürecini tayin etmede en etkili boyut olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşme olgusunun tüm dünya ülkeleri arasında yarattığı ekonomik entegrasyon süreci, uluslararası ekonomik kuruluşların ulus-devlet üzerinde artan etkileri, ulus ötesi şirketlerin daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar yaygın ve etkin bir hale gelmesi ve birçok sektörde ulus ötesi şirketlerin yarattığı monopoller, küresel düzeyde bir ekonomik düzenin varlığını ortaya koymaktadır. Ulus-devletler arasında gelir dağılımı (küresel bölüşüm) ve refah düzeyi başta olmak üzere birçok temel ekonomik parametrenin hızlanan küreselleşme süreciyle geldiği son nokta, son dönemlerde artan oranda küresel düzeyde yaşanan ekonomik krizler de bu bölümde ele alınacak konular arasındadır. Ayrıca sosyal devlet anlayışının küreselleşme süreciyle geldiği nokta, sorgulanan neo-liberal politikalar, günümüz ulus-devlet küreselleşme ilişkisinde ele alınması gerekli diğer konular olarak öne çıkmaktadır.

Sınır aşan ekonomik ilişkilerin dünya ekonomisini bir bütünleşmeye sürüklediği ortadadır. Teknolojinin ve neo-liberal politikaların altyapısını oluşturduğu bir ortamda, uluslararası ticari faaliyetler, finansal işlemler ve ulus ötesi şirket yatırımları giderek artmakta, uluslararası ticarete bir yoğunluk yaşanmaktadır. Asıl önemli olan ise,

ekonomik küreselleşmeyle toplumsal ve siyasi kurumlarda değişikliklerin yaşanmasıdır. Sınırların engel olmaktan çıktığı ekonomik düzen, toplumsal hayatı da derinden etkilemekte, klasik siyasi yapı ve kurumları değişikliğe zorlamaktadır. Sözgelimi, ekonomi sahasında etkili devlet kontrolü ve müdahalesi zayıflarken –radikal öngörülerini desteklercesine- piyasa esaslı bir yapı giderek egemen olmaktadır (Şahin, 2007:77,78).

Ulus ötesi şirketlerin hızla ilerleyen küreselleşme süreciyle birlikte artacağını söylemek mümkündür. İlk kez İkinci Dünya Savaşı sonrası yabancı ülkelerde yatırıma yönelen “Ford”, “ITT”, “ Good Year” gibi Amerikan firmalarıyla sahneye çıkan ulus ötesi şirketler, Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) kurulmasıyla birlikte Batı Avrupa’nın ekonomik anlamda bir cazibe merkezi haline gelmesiyle birlikte, hızla bu bölgeye doğru yatırım yapmaya başlamışlardır (Cicioğlu, 2001:32). Ulus ötesi şirketlerin sayısının asıl artışındaki temel faktör 1970’lerde yaşanan büyük ekonomik bunalımdır. Bu kriz esnasında gelişmiş ülkelerdeki sermaye için, iç piyasanın tıkanmasıyla girilen sıkıntılı durumdan çıkmanın en etkili yolu dışa açılma stratejisi olmuş, ulus ötesi şirketlerin sayısı hızla arttığı gibi bu şirketlerin daha gelişmiş bir formu olan “küresel şirketler” de sahneye çıkmıştır. Kar amacıyla, sermaye ve teknolojilerini dünya üzerinde en uygun gördükleri bölgelere aktaran bu firmalar, bugün dünyanın dört bir yanında faaliyet göstermekte ve giderek yaygınlaşmaktadır (Jameson, 2000:42; Şahin, 2007:76). Bu noktadan hareketle, ulus ötesi şirketlerin bundan sonraki süreçte de artan oranda yaygınlaşacağı ve küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin uyguladıkları ekonomi politikalarının merkezine oturacakları söylenebilir.

Ulus ötesi şirketler, giderek dev boyutlara ulaşmakta, bazılarının yıllık ciroları pek çok ulus-devletin GSMH’sini katlar hale gelmiştir. Son yıllarda artan şirket birleşmeleri, sermaye piyasalarındaki oyunlarla diğer şirketleri ele geçirme, şirketler arası anlaşmalar, özelleştirmenin yarattığı tekeller, ulus ötesi şirketlerin ölçeklerini giderek devleştirmeleri sonucu doğurmuştur. Finans, medya, kimya-ilaç, otomotiv gibi alanlarda özellikle son yıllarda yaşanan birleşmeler, başta DTÖ olmak üzere, uluslararası kurumlarda ulus ötesi şirketler lehine ulus-devletlerin ekonomi alanındaki yetki ve sorumluluklarını ortadan kaldıracı dayatmalara yol açmıştır. Bu durum, tıpkı Manchester Okulu’nun düşlediği ütopyanın gerçekleşmesi olabilir: Ulus-devlet etkinliğinin ekonomide en aza indirildiği, uluslararası şirketlerin ekonomide egemenliği ele geçirdiği bir dünya. Kazgan’a göre, bunun kaotik bir dünya olacağına kuşku yoktur (Kazgan, 2005:168). Ancak, kanaatimiz bu senaryonun öngördüğü kaotik yapının hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği, yani kamusal alanın hiçbir biçimde sıfır düzeyine inmeyeceği yönündedir.

Ulus ötesi şirketler hiç kuşkusuz, bugün dünya ticaretinin % 70’ne sahip bir temel aktör olarak giderek artan güçleri ile uluslararası ekonominin yapısını, işleyişini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dev şirketler ve bunların küresel stratejileri, dünyadaki ticaret akışının, sanayilerin yer seçiminin ve diğer ekonomik faaliyetlerinin önemli belirleyicileri durumuna gelmişlerdir. Bunun sonucunda ulus ötesi şirketler birçok ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal refahını etkileyen önemli oyuncular olmuşlardır. Ulus ötesi şirketlerin ulus-devletleri etkiledikleri en önemli nokta, yatırım yaptıkları ülke seçimi olmaktadır. Bunun ülkeler açısından anlamı, ulus ötesi şirketlerin öncelikle bir istihdam olanağını yaratmasıdır. Örneğin, Nike firması mal üretiminin % 100’nü fason üretim olarak Çin, Güney Kore, Malezya gibi ülkelerde yapmakta ve toplam 75.000 işçiye iş imkanı sağlamaktadır. Ancak, ulus-devletler, ulus ötesi şirketlerin istihdam sağlamalarının birtakım faturalarına katlanmaktadırlar. Öncelikle ulus ötesi şirketler, sendikal hakların ve işçi örgütlenmelerinin yoğun olduğu ülkeleri ya çok fazla

tercih etmemekte veyahut bu tür ülkelerden yatırım yapma karşılığında bu alanda bir esneklik talep etmektedir (Steger, 2006:76, 77).

Ulus-devletlerin güçlü ulus ötesi şirketler ve küresel sermaye karşısında bugün karşı karşıya olduğu sorunlardan birisi de, ulusal ekonomilerin bir parçası olan yerel firmaların konumuyla ilgilidir. Korumacılığın olmadığı, aksine küresel yatırımcıları çekmek için hükümetlerin çeşitli teşvikler uyguladıkları bir ortamda, yerel nitelikteki firmaların nasıl ayakta kalacağı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Türkiye örneğinde, özellikle 1996 yılında Gümrük Birliğine girişten sonra bu tartışmalar büyük bir yoğunlukla yaşanmıştır. Manisalı gibi kimi yazarlar Gümrük Birliği'nin Türk ulusal şirketleri aleyhine bir gelişme olduğunu savunmaktadır (Manisalı:2001,46). Genel olarak Türkiye'deki liberal çevreler ise, gümrük duvarlarının kalkmasıyla Türk şirketlerinin rekabet etme koşullarını öğrendiğini; bugün dünyaya açılan Türk firmalarının yaptığı atılımın Gümrük Birliği sonrası dönemin şirketler üzerinde yarattığı dinamizme bağlı bir gelişme olduğunu iddia etmektedir. Netice itibariyle, AB' ye girişi 1963 Ankara Antlaşmasından bu yana bir devlet politikası olarak sürdüren Türkiye'nin, liberal nitelikte attığı adımların başında yer alan Gümrük Birliği uygulamasının, yerli firmaları uluslararası rekabet ortamına çekmesi, buradan doğan rekabet sayesinde halkın ucuza daha kaliteli ürünleri tercih etmesinin mümkün olmaya başlaması gibi nedenlerle, yerinde bir adım olduğu söylenebilir.

Ulus ötesi şirketlerin oluşturduğu sosyo-politik etkiler de ulus-devletler açısından önemli değişimlere yol açmaktadır. İlk olarak, yabancı yatırım olarak açıklarını kapatmak isteyen ülkelerin liberal ekonomiye geçişlerinin siyasi anlamda da liberalleşmenin önünün açtığı, siyasi hayatın daha rekabetçi, şeffaf olmaya zorlandığı belirtilmelidir. Ulus ötesi şirketler, teknolojileri, enformatik altyapıları, küresel kitle kültürünün birer parçası olan serbest esaslı üretim ve tüketim kültürleriyle yatırım yaptıkları ülkelerde şeffaflığın ve rekabetin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu şirketlerin teknolojik gelişme, rekabet ve kalite artırımına odaklı örgütlenme tarzları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu etkiler, ekonomik sürecin, klasik egemenlik anlayışında yarattığı aşınma, küresel ekonomik kurumların yükselişi gibi gelişmelerle birleştirildiğinde, ekonomik küreselleşme için, değişmekte olan siyasi düzenin önemli bir faktörü değerlendirmesi yapılabilir (Robertson, 1999:27; Şahin, 2007: 78).

Küreselleşme sürecinde, büyük sermaye gruplarının dünya piyasasına büyük ölçüde hakim olmalarıyla birlikte bir "tekelleşme"nin gündeme geldiği görülmektedir. Birçok üretim dalında uluslararası şirketler dünya pazarını kontrol etmektedir. Bu şirketler, ulus-devlet yapılarını etkileyen politikalarıyla siyasi, ekonomik, sosyal konularda söz sahibi olabilmektedirler. Bu durum, denetlenmesi ulus-devletler açısından çok zor olan ciddi bir sorun niteliği taşımaktadır. Tekelleşme sadece ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalmayıp, bilgi tekeli, basın tekeli, gibi tekeller de söz konusu olmaktadır. Bugün dünya ticaretinin % 40'nin 350 tekel şirkette olduğu göz önüne alındığında ulus-devletlerin ve vatandaşlarının ekonomik konular başta olmak üzere uluslararası tekellerin baskısı altında olduğu söylenebilir.(Aydoğan, 1999: 585)

Günümüzde küreselleşme ile etkisini daha çok göstermeye başlayan ve ulus-devletlerin üzerinde durması ve tedbir alması gereken konu, basın ve yayın tekeli olarak göze çarpmaktadır. Yani radyo, televizyon, yazılı basın, haber ajansları, uydu ve bilgisayar teknolojilerini ulus-devletlerin kontrol etmesi gerekmektedir. Ulus-devletlerin üzerinde etkileri oldukça fazla olan basın yayın kuruluşları, ulus-devletlerin sosyal yapısını şekillendirebilmekte, kamuoyu oluşturabilmekte, ekonomiden kültüre pek çok alanı etkileyebilmektedir. Uluslararası şirketlerin de bu tür kuruluşlara reklam vererek karlılıklarını artırdıkları, hatta bazen bunları yönlendirmeye varabilecek birtakım

girişimlerin öncüsü oldukları görülmektedir. Sınırsız umut ve zenginlik düşlerinin pazarlandığı, batılı değer yargılarının pompalandığı Hollywood filmlerinin izlenme rekorları kırması, bu anlamda tesadüfî bir gelişme olarak nitelendirilmemelidir (Koçdemir, 1998: 56).

Ekonomik küreselleşmeden kaynaklanan başlıca siyasi gelişme olarak egemenlik anlayışında yaşanan değişimin hızlanması gösterilebilir. Serbestçe gerçekleştirilen sınır ötesi ekonomik faaliyetler, uluslararası mali ve ekonomik yetki alanlarının genişlemesi, uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığının artması, kurumların yanı sıra çok uluslu şirketlerin ve uluslararası piyasaların dikkate alınması gibi gelişmeler, siyasetin ulus ötesi boyutlarını ortaya çıkarması itibarıyla önemlidir. Ekonomik küreselleşmenin yol açtığı bir diğer siyasi gelişme, üretim süreçleri ve pazarlardaki bütünleşmenin ülkelerin siyasi bağımlılıklarını da görülmemiş bir düzeye ulaştırmasıdır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler için ekonomik olduğu kadar siyaseten de kazançlı bir sürecin yaşandığı ifade edilmelidir. Bu gelişme dünya sistemi açısından ise kuzey ülkelerinin zaten güçlü olan konumlarının daha da pekişmesini sağlamaktadır (Yılmaz, 2004:124-144; Şahin, 2007: 78,79).

Küreselleşme sürecinin ulus-devletlere olan önemli etkilerinden biri, uluslararası ekonomik kuruluşların artan rolüdür. Genellikle ekonomik küreselleşme bağlamında bu kuruluşlar, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'dür. Bu kuruluşların ulus-devletlerle olan ilişkileri çoğu zaman salt ekonomik içerikli olamamakta, siyasal sonuçlar da doğurabilmektedir. Örneğin IMF ve Dünya Bankası, gelişmekte olan kredi verdiği ülkelere "yapısal uyum programlarını" uygulamalarını talep etmektedir. "Washington Anlaşması" olarak ifade edilen bu programın ana amacı, borçlu ülkelerin aldıkları borçları geri ödemede daha iyi bir duruma gelmeleri için bu ülkelerin ekonomi mekanizmalarında reform yapılmasıdır. Yapısal uyum programlarının siyasal dönüşüm içeriği de taşıyan bazı ilkeleri şunlardır: (Steger, 2006: 79,80)

- Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve böylece etkin bir yönetime ulaşılması,
- Mali serbestleşme ve bunun yanı sıra faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi,
- Ticaretin serbestleşmesi ve gümrük vergilerinin azaltılması,
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi.

Bu ilkelerden de anlaşılacağı üzere, uluslararası kuruluşlar ulus-devletlere sadece kredi satmakla yetinmemekte, bunun yanı sıra bir neo-liberal politika anlayışını da onlara empoze etmektedir. Aslında burada söz konusu olan durum, program vasıtasıyla ulus-devletlerin çeşitli ekonomik reformlar yapmalarını sağlamak üzere bir nevi içişlerine müdahalede bulunmaktır. Burada amaçlanan şey, bu tür yapısal uyum programlarıyla ulus-devletlerin küresel ekonomik düzene intibaklarını gerçekleştirmektir. Zaten programın adına "Washington Anlaşması" denmesi de bir rastlantı değildir. Çünkü Amerika, küreselleşmenin ve bu sürecin yaydığı değerler bütününün temel savunucusu olarak, başından beri IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik üzerinde büyük söz sahibi olan bir ülke konumundadır.

Ekonomik küreselleşmeyle ilgili olarak gündemden düşmeyen bir eleştiri gerçek anlamda bir refah artışının sağlanamadığı şeklindedir. Radikaller, dünya çapında bir refah artışından bahsederken, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda gerçek anlamda bir refah artışının olmadığı ve yoksulluğun dünya genelinde arttığı yaygın bir görüştür. Bu görüşün kaynağında, gelir dağılımında küresel, bölgesel ve toplumsal düzeyde eşitsizliğin artmakta oluşunun yattığı söylenebilir (Özkan, 2004:67-72). Özellikle 1980 sonrasında dünyanın hızla küreselleşmesi sonucunda tüm dünyada gelir dağılımında bozulmalar meydana gelmiştir. Nitekim, Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya

Kalkınma Raporunda olsun, BM tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporunda (Human Development Report) olsun dünyadaki gelir dağılımının bozulduğu açıkça görülmektedir. Aşağıdaki çizelge 1960-1997 yılları arasında dünya gelirinin nasıl paylaşıldığını göstermektedir. (Hablemitoğlu: 2004-92; Öncü, 2006:66).

Çizelge 5.1. Dünya Gelirinden En Zenginler İle En Yoksulların Aldıkları Paylar(1960-1997) (Hablemitoğlu'ndan akt. Öncü, 2006:66)

Yıl	En Zengin %20(%)	En Yoksul%20(%)	Zengin/Yoksul Oranı
1960	70,2	2,3	30:1
1970	73,9	2,3	32:1
1980	76,3	1,7	45:1
1989	82,7	1,4	59:1
1997	90,0	1,0	74:1

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere, 1960'ta dünya nüfusunun en zengin % 20'si küresel gelirin % 70'ni, dünyanın en yoksul % 20'si gelirin % 2,3'ünü alırken, bu oranlar 1997'ye gelindiğinde en zengin % 20 için rakam % 90'a çıkarken en yoksul % 20 için % 1'e düşmüştür. 1960'ta en zenginler en fakirlerin 30 katı gelir elde ederken bu oran 1997'de 74 katına ulaşmıştır.

Rakamlar bir gelir adaletsizliği sorunu olduğunu, fakir ile zengin arasındaki uçurumu derinleştiren bir küreselleşme gerçeği yaşandığını göstermektedir. Yine küreselleşmeyle üretim, ticaret ve sermaye akışlarında artış gerçekleşmesine rağmen, işsizliğin tüm dünyanın önemli bir sorunu olmaya devam ettiği görülmektedir. ILO verilerine göre; dünyada çalışabilir nüfus 2.8 milyar kişidir (ILO 2004-2005) ve işsizlerin sayısı bir önceki yıla göre 2.2 milyon artarak 191.8 milyona yükselmiştir. (ILO 2006) Çalışan nüfusun da yaklaşık 1.4 milyar kadarı (yani yaklaşık yarısı) yoksulluk sınırı altında yani kendi kendine geçinemez bir şekilde yaşarken, 520 milyon çalışan ise aşırı yoksulluk sınırı altında (günde 1 doların altında kazanç) hayatını sürdürmektedir (ILO, 2004, 2005, 2006'den akt. Şahin, 2007: 81,82).

Küreselleşme sürecinin, ulus-devletlerin sosyal güvenlik sistemlerini olumsuz bir şekilde etkilediği ifade edilmektedir. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır: Bir kere sosyal refah devleti, halkın güvenini, bağlılığını güçlendirdiği ölçüde ulus-devletin merkezi bir güç olma niteliği pekişmiş olmaktadır. Bu da uluslararası şirketlere karşı en güçlü direnç kaynağının ayakta kalması anlamına gelmektedir. Öte yandan sosyal güvenlik kurumlarına ödenen primler, ulus ötesi şirketlerin karlarının törpülenmesi sonucuna yol açmaktadır. Ayrıca işçinin (özellikle işsizlik sigortası müessesesiyle) bu kurumlar karşısında gücü artar ve yüksek ücret taleplerini gündeme getirmeyi talep edebilir.(Kara, 2007:68) Bu veya buna benzer nedenlerle büyük sermaye grupları ve özellikle ulus ötesi faaliyet gösteren şirketler, güçlü örgütlenme yapısına sahip işçi sendikalarını istememektedirler. Bu tablo karşısında gelişmekte olan ülkelerinki başta olmak üzere, hükümetler zor bir tercihle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir yandan büyük ölçekli yatırımları ülkelere çekmek isteyen hükümetler, öte yandan ücretlilerin sosyal haklarını korumaya/geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Ulus-devletin bugün karşı karşıya kaldığı en önemli zorluklardan birisi de ekonomik krizlerdir. Günümüzde, ulus-devletlerin kendi iç ekonomik dinamiklerinin neden olduğu krizlerin yanı sıra dış kaynaklı (küresel nitelikte) ekonomik krizlere de maruz kaldıkları, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından bu durumun büyük ekonomik tahribatlarla sonuçlandığı görülmektedir. 1970'lerde önce petrol fiyatlarının başlattığı ve daha sonra genişleyen arz yönlü ekonomik kriz, 1990'lı

yılların sonunda Uzakdoğu Asya’da başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz ve yine Amerikan bankacılık ve finans sisteminde meydana gelen büyük çöküşün yarattığı, kısa bir zaman içinde tüm küreye yayılan ekonomik kriz, bu türden küresel çaplı ekonomik krizlere örnek olarak gösterilebilir. Ekonomik krizin büyüklüğüne ve derinliğine göre, çoğu zaman ağır faturaları ortaya çıkabilmekte, krizler acı ekonomik reçetelere dayalı ekonomik tedbirlerden tutun hükümetlerin devrilmesine kadar bir dizi ekonomik ve siyasal sonuçlara yol açabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kriz süreçlerinde IMF gibi uluslararası kredi kuruluşlarına başvurarak krizin yakıcı etkilerini geçici bir süre de olsa ertelemeye çalışmaktadırlar. Sonuç itibarıyla, küresel kaynaklı ekonomik krizlere küresel nitelikli örgütler aracılığıyla çare bulma yolu benimsendiği, yani ulus-devletlerin IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla olan bağımlı zorunlu olarak güçlendiği görülmektedir.

Ulus-devletlerin iç veya dış dinamikli olsun, ekonomik krizlerle olan savaşımı büyük maliyetlerle sonuçlanmaktadır. Öncelikle duraksayan veya gerileyen ekonomik parametreler, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Krizler büyük bir kesimi yoksullaştırmakta, batan KOBİ’ler, hızla düşen ücretlerden dolayı tarım üreticileri, ülkedeki işsizliği artırmakta bu durum büyük sosyal huzursuzlukları da beraberinde getirmektedir. Öte yandan kriz dönemlerinde küçük bir azınlık, yükselen faiz oranlarını fırsata dönüştürerek büyük kazançlar elde etmekte, fiyatları dibe vuran taşınmazları, şirketleri, bankaları çok ucuza alarak servetlerine servet katmaktadırlar. Bu durum, ulus-devletlerin maliye ve para politikaları araçlarını krizin üstesinden gelmek ve krizin neden olduğu söz konusu derin sosyal eşitsizliğin yaralarını sarmak için kullanması gereğini ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle, ulus-devletlerin son yıllarda ekonomideki rolünün ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalarda birçok yazarın neo-liberal bir bakış açısıyla ulus-devletlerin tamamıyla ekonomi dışı bir alana çekilmesi tezi çürümekte; yani sosyal devlete, daha da önemlisi devlete olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (Kazgan, 2005:210,211).

Ulus-devletlerin bağımsız ekonomik politikaları geliştirmelerinde para ve maliye politikaları büyük önem taşımaktadır. Ancak, küreselleşme süreciyle birlikte, ulus-devletlerin para ve maliye politikalarını bağımsız bir biçimde belirleme ve uygulama olanaklarını büyük ölçüde yitirdikleri açıktır. Ulus-devletlerin temel egemenlik haklarından birisi olarak kabul edilen para basma (seignorage) hakkı, günümüzde mali piyasaların serbestleşmesi nedeniyle aşınmaktadır. Dolarizasyon, yani para ikamesi olayı halk katında sürerken, sermaye giriş çıkışlarının döviz rezervleri ve bu yolla para arzına etkileri, hükümetlerin para politikaları üzerindeki egemenliğini iyice törpülemektedir. Böylece, faiz haddi ve döviz kuru ülkenin büyüme ve istikrar hedeflerine göre değil, sermayenin uluslararası kar beklentilerine göre ayarlanmaktadır. Ulus-devletlerin maliye politikası uygulamaları alanında da gücünün törpülediği görülmektedir. Mali araçlar içersinde en önemlisi olan vergi politikalarının büyük sermayenin beklentilerine göre oluşturulması, ulus-devletlerin büyük gelir kayıplarına uğramaları sonucunu doğurmaktadır. Şöyle ki, hükümetlerin kendi sermayesinin başka yerlere göç etmesini engellemek ve/veya yabancı yatırımları kendi topraklarına çekmek istemesi, sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, küreselleşmeyi hızlandıran faktörlerin başında gelen internetin yarattığı bir olgu olan e-ticaret (elektronik ticaret) ile yapılan alışverişlerin de, hükümetlerce kayıt altına alınarak vergilendirilmeleri zor gözükmektedir (Kazgan, 2005: 259-261). Ulus-devletlerin etkin bir para ve maliye politikası oluşturamamaları, bütçelerinin büyük bir kısmını iç ve dış borç ödemelere ayırmak zorunda kalmaları gibi nedenlerle, bağımsız ekonomi politikaları uygulamada zorlandıkları söylenebilir.

Yukarıda ekonomik anlamda ulus-devletlerin maruz kaldıkları en büyük sorunlar arasında sayılan gelir dağılımında görülen bozukluklar, işsizlik, ekonomik kriz gibi meseleler, bu noktada sosyal devlet olgusunu daha detaylı bir biçimde ele almamızı gerektirmektedir. Bilindiği gibi 1929 ekonomik buhranından sonra sahneye çıkan iktisatçı Keynes'in ünlü "istihdam kuramıyla" vücut verdiği; hükümetlerin talep genişletici, kamu yatırımlarını artırıcı politikalara yönelmesine dayalı bir dizi ekonomik politika enstrümanını salık veren süreç sosyal devlet kavramını ortaya çıkarmıştır. Ulus-devletler, Keynezyen politikaları söz konusu ekonomik krizi atlatmak adına geçici bir çözüm olarak görmemiş, devletin artan ekonomik ve sosyal işlevleri "sosyal devlet" anlayışının kurumsallaşmasını sağlamıştır. Ancak soğuk savaş yıllarının bittiği ve neo-liberal politikaların ülke ekonomilerini yönlendirmeye başladığı 1990'lı yılların başında, "sosyal refah devleti" anlayışının misyonunu tamamladığı/tamamlaması gerektiği yaklaşımı, yazarlarca ağırlıklı olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

Bu çerçevede, yeni sağ politikaların ve savunucularının "minimal devlet" "gece bekçisi devlet" gibi, devletin ekonomideki ağırlığını asgari düzeye indiren bir anlayışı öne sürmeleri sosyal refah devletini gerileten temel unsur olmuştur. Devletin 1970'lerde yaşadığı mali kriz ve küçülen devlet gibi terimlerle ifade edilen olgu, devletin rolü ve işlevleri alanında kapsamlı bir değişimi ortaya çıkarmıştır. Uygulamada refah devleti gerilerken, kapsamlı özelleştirme girişimleriyle devletin küçülmesi gündeme gelmiş ve başını gelişmiş kapitalist ülkelerin çektiği çoğu ülkede bu doğrultuda bir politika uygulanmıştır (Şaylan, 2003:122,123). Bu durum ise sosyal devlet anlayışının gerilemesine, eski önemini yitirmesine yol açmıştır.

Sosyal devlet anlayışının bitirilmesi yaklaşımı, küreselleşmenin fırsatlar yanında birçok eşitsizlik ürettiği, ulus-devletler arasında büyük gelişmişlik farklarının bulunduğu bir dünyada doğru bir tercih olarak görünmemektedir. Kaldı ki, küresel düzeyde ülkeler ve bölgeler arasında söz konusu olan gelişmişlik farkları bir yana, ulus-devletler kendi içlerinde de henüz sosyal ve ekonomik adaleti sağlayabilmiş gözükmemektedir. Sosyal devlet anlayışı, kuşkusuz toplumun en dezavantajlı kesimleri olan zayıf ekonomik gelir gruplarını daha çok ilgilendirmektedir; çünkü bu kesimler işsiz kalma olasılığı en yüksek olan sınıflardır. Ayrıca işsizlik sigortası herkesten çok onları ilgilendirmektedir. Yine eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi durumunda, sağlık ve eğitim harcamaları için yüksek ücretler ödeme kapasiteleri olmayan toplumun bu en düşük gelir gruplu kesimi, bu hizmetleri alamamak riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu veya buna benzer nedenlerle, yoksulluk olgusunun bir realite karşımızda durduğu, yoksulluk sorununun azaltılması bir yana toplumun belli bir bölümünün hızla yoksullaşmaya devam ettiği, gelir dağılımı bölüşümünde zengin-yoksul arasındaki makasın giderek açıldığı bir dönemde, şüphesiz sosyal devlet anlayışı bu sorunların üstesinden gelmede büyük bir işlev görebilecektir.

Öte yandan, sosyal devlet ilkesine karşı neo-liberal anlayışın küresel sorunların üstesinden gelmede hala rakipsiz olduğunu iddia eden birçok yazar bulunmaktadır. Acar, bu noktadaki fikirlerini dünyanın "düzleşmesi kavramını" etrafında şekillendirmektedir. Acar'a göre genelde dünyanın düzleşmesi, özelde oyun sahasının düzleşmesi, dünyanın öteki yakasından haberdar hale gelmek, daha eşit koşullar altında rekabet edebilmek demektir. Dünya düzleştikçe, önde gidenlerle geriden gelenler arasında eşitsizlik yaratan, haksız rekabete sebep olan engellerin ortadan kalkması, dolayısıyla oyun sahasının düzleşmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda, oyun kurallarının herkes için aynı anlamı ifade ettiği bir vasatı anlatmaktadır (Acar, 2009: 77).

Dünyanın düzleştirilmesiyle, serbest ticaret tarifelerin, kotaların, sınır korumaların ortadan kaldırılması ima edilmektedir. Tarifelerin ve tarife dışı engellerin olmadığı veya düşük olduğu, doğal avantajların, yeteneklerin ve çok çalışmanın meyvelerini toplamak daha fazla imkan dahiline girmektedir. İklim, coğrafya, toprak, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, yaratıcılık yenilikçilik gibi, bir kısmı tanrı vergisi bir kısmı sonradan kazanılma avantajların değerlendirilmesi, tarifeler, kotalar, ithalat yasakları gibi yapay engellerin olmadığı bir dünyada çok daha iyi değerlendirilecektir. Böyle bir dünyada bilgiye erişim daha hızlı ve kolay gerçekleşecektir. Acar, dünyanın düzleşmesini aynı zamanda özgürleştirici bir süreç olarak değerlendirmektedir (Acar, 2009:78). Acar'ın çizdiği tabloda ulus-devlete olan ihtiyaç asgari düzeyde olmakta, devletin özellikle ekonomiye müdahaledeki rolünün sıfır olması gerektiği tavsiye edilmektedir.

Neo-liberal yaklaşımın tipik örneklerinden birini yansıtan Acar'ın değerlendirmelerine mutlak anlamda katılmak mümkün değildir. Acar'ın, küreselleşmenin adeta bütün insanlık için bir cennet vadeden bu tasvirini, her şeyden önce gerçekçi bulmaya imkan yoktur. Kuşkusuz küreselleşmenin yukarıda sayılan yönleri, bireylerin hayatlarını önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Bilim ve teknikteki gelişmelerin, küresel bir köy haline gelen dünyanın her yanına ulaşması ve insanların bundan istifade etmesi, kuşkusuz küreselleşmenin olumlu yanlarını yansıtmaktadır. Sözgelimi, penisilin bulunması sadece Batılı ülkelerde yaşayan hastalar için değil Uganda'dan Kongo'ya tüm insanlık için faydalı bir gelişme olmuştur. Ancak gelinen noktada, küreselleşmenin tüm sonuçlarının insanlığın tamamının hayrına olan gelişmeler olmadığı da bilinmektedir. Özellikle ekonomik konularda büyük eşitsizlikler üretme kapasitesi olan küreselleşmenin, dünyanın her yanına aynı ölçüde refah ve özgürlük taşıyamadığı bir gerçektir. Bu nedenle Acar'dan hareketle, pür liberal nitelikteki yaklaşımların küreselleşmeyi salt bir fırsatlar bütünü olarak görmesinin, tek boyutlu bir yaklaşımı yansıttığını belirtmek gerekir.

5.1.2. Siyasal Boyutuyla Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlete Etkileri

Küreselleşme siyasal sonuçları itibariyle ulus-devlet üzerinde etkileri olan bir süreçtir. Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, ulus-devletin egemenliğinin tartışma konusu haline gelmesi, egemenlik kavramının değişen ve dönüşen yapısı siyasi anlamıyla küreselleşmenin ulus-devlet üzerinde yarattığı en önemli etki olarak değerlendirilmektedir. Egemenlik kavramına ilaveten, küreselleşme süreci, demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, sivil toplum gibi kavramları öne çıkarmış, bu tür değer ve normların evrenselleşmesini sağlayarak, ulus-devletlerin de bu temel değerlere uygun bir yapı inşa etmelerini sağlamıştır. Bu bölümde küreselleşmenin siyasal sonuçları sayılan konular çerçevesinde incelenecektir.

Egemenlik kavramı ayrılmaz bir biçimde ulus-devletin varlığı ile bağlantılıdır. Az ya da çok birbirinden farklı olan tanımların varlığına rağmen egemenlik, temelde bir devletin bir ülkedeki tüm ilişkiler üzerindeki üstün kontrol hakları tekeli ifade etmektedir. Williams, egemenlik kavramına ilişkin iki anahtar özellik sunmaktadır: İçsel olarak egemenlik, devletin ülkesindeki özneler üzerindeki egemenliği/hükümlerliğini ifade etmektedir. Dışsal olarak egemenlik, devletlerin daha üstün bir otoriteye tabi olmalarını anlatmaktadır. Bu egemenlik kavramı, uluslararası toplumun tüm üyelerinin eşitliğinden kaynaklanmaktadır. Egemen eşitlik doktrini, güçte eşitlik haklarda eşitlik anlamına gelmektedir (Öncü, 2006:139).

Williams'ın yukarıda tarif ettiği egemenlik anlayışının kökenleri eskiye dayanmaktadır. Siyaset biliminde uzunca yıllar kabul görmüş olan Jean Bodin'e ait klasik egemenlik tanımıdır; ancak günümüzde bu tanımın aşıldığı kabul edilmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte sınırların anlamını büyük ölçüde yitirdiği bir dönemde, Bodin'e ait olan ve egemenliğin tekliği/bölünemezliği/devredilemezliği/mutlaklığı gibi ilkeler çerçevesinde şekillenen bir egemenlik tanımının önemini yitirdiğini ifade etmek gerekir. Westfalyan tarzda bir ulus-devlet döneminin sona erdiğinin kabul edildiği bir çağla karşı karşıya bulunmaktayız. Dolayısıyla, ulusal yönetimlerin mutlak anlamda tek başlarına karar alıp düzenlemelere gidecekleri alanların her geçen gün azaldığı bir noktada, ülkelerin yerel egemenliklerinde bir daralma meydana geldiği söylenebilir.

Yerel egemenliklerde oluşan iktidar daralmasının ana nedeni, küresel ölçekte bir topluluğun ve uluslararası hukukun kurumsallaşmasıdır. Bu bağlamda, uluslararası örgütler, uluslararası nitelikte anlaşmalar ve düzenlemelerle iktidar alanını hızla güçlendirmektedir. Bugün, uluslararası nitelikteki resmi örgütlere bağlı organlar tarafından konulan kurallar ve yapılan düzenlemelerin taraf ülkeleri bağladığı ve sonuçta ilgili ülkelerin aleyhine bir egemenlik daralması meydana geldiği söylenebilir (Sancar, 2004). Yerel egemenlikte meydana gelen daralmada etkili olan bir başka faktörün ulus-devlet iktidarında yaşanan erime olduğu ifade edilmektedir. Neo-liberal politikalar doğrultusunda ulus-devletlerin politikalarını revize ederek bir yeniden yapılanma sürecine girmeleri, bu çerçevede; minimal devlet modelini hayata geçirmede uygulanana politikalar ile yönetim düşüncesinin bir gereği olarak ulus-devlet iktidarının hükümet dışı aktörlerle paylaşımı gibi faktörler, ulus-devletlerin iktidarındaki erime sürecini hızlandıran başlıca gelişmeler olmuştur (Hirst, Thompson, 2003:23).

Küreselleşme süreci, korumacı ve içe kapalı devlet uygulamalarına büyük ölçüde son vererek, ülkeleri bağımlı nitelikte bir küresel düzenin parçası haline getirmiştir. Artık ekonomik bağımlılığın giderek arttığı, koordinasyon, denetim ve kredi konularında uluslararası kurumların önemli rol oynadığı, finansal anlamda piyasaların adeta bütünleştiği bir ekonomik ortam söz konusudur ve böyle bir ortamda hiçbir ülkenin dilediğince ekonomi politikası uygulaması mümkün gözükmemektedir (Aktan, 2003:98; Şahin, 2007:169).

Yerel egemenlikle alakalı hukuki ve fiili olarak yaşanan bu gelişmelerin ulusal egemenliğin ortadan kalkmakta olduğu anlamına gelmediği belirtilmelidir. Her şeyden önce ulusal parlamentoların tüm yetkilerin kaynağı olma vasfı ve nihai organ olarak rakipsizliği sürmektedir. Yine ulusal hükümetler, meşru güç kullanma hakkına sahip tek otorite olarak varlıklarını korumaktadır. Egemenlik gücünün en çok aşınıp, daraldığı ekonomi sahasında da en güçlü otorite ya da en güçlü özerkliğe sahip kurumlar hükümetlerdir. Sözgelimi ulus-devletler tarife engelleri getirebilmekte, kambiyo kontrolleri yapabilmekte, istedikleri takdirde sermaye akışını kontrol edebilecek tedbirlere yönelebilmektedir. Dış ekonomik gelişmeler ve otoriteleri dikkate alınması gerekse de makro ekonomik politikaları belirleme yetkisi hala ulusal hükümetlerde. Yeri geldiğinde en zayıf ülkelerin dahi iç borç yükünü zamana yayma, dış borçları erteleme gibi kararlar alabildikleri, vergi ve harcama reformları yapabildikleri görülmektedir (Şahin, 2007:174,175).

Tanınma ve eşitlik anlamındaki “uluslararası egemenlik”, küreselleşme sürecinde ulus-devletin geliştirdiği bir iktidar olarak dikkat çekmektedir. Bu egemenlik anlayışının kullanılmasıyla ortaya çıkan uluslararası anlaşmalar, somut anlamda ulus-devletlerin egemenliklerini güçlendirmesine bir örnek teşkil etmektedir. Günümüzde ulus-devletler, küreselleşmenin yarattığı karmaşık ve çok boyutlu nitelikteki sorunların

üstesinden gelme, küreselleşme süreciyle birlikte belli alanlarda oluşan açıkları telafi etme gibi nedenlerle (bir uluslararası işbirliği sağlamak üzere) uluslararası anlaşmalara yönelmektedirler. Tüm dünyayı ilgilendiren bir felaket olarak ekolojik tehditler, mali spekülasyonların denetimi, küresel ekonomik paylaşımın daha adil dağılımını sağlama gibi günümüzün çözüm bekleyen acil nitelikteki küresel sorunlarının üstesinden gelme, bir uluslararası işbirliği ve koordinasyonu gerektirmektedir. Bu noktada, küreselleşmenin ürettiği sorunlardaki artış göz önüne alındığında, ulus-devletlerin söz konusu egemenlik iktidarlarını daha çok güçlendireceklerini söylemek mümkündür (Krasner,1999;35-48).

Uluslararası anlamda resmi egemenlik anlayışında meydana gelen güçlenme, ulus-devletin yeni dönemde kazandığı bir rol olmaktadır. Ulus-devletlerin kazandıkları söz konusu yeni rol, uluslar üstü manada otoritelerinin meşrulaştırılması aracılığıyla egemenlik anlayışında meydana gelen güçlenme biçiminde elde edilmektedir. (Hirst, Thompson, 2001). Ulus-devleti küreselleşme şartlarından gerekli olan etkili uluslararası yönetim için lazım olan şartların sağlanması noktasında rakipsiz bir konuma kavuşturan bu gelişmeyle, devletler bir yandan daha az egemen varlıklar olurken, daha çok uluslararası bir siyasetin tanımlayıcısı işlevi kazanmakta, uluslar üstü ve ulusal altı yönetim mekanizmaları için meşruluk ve sorumluluk sağlamayı fonksiyonları arasına katmaktadır (Şahin, 2007:179).

Uluslararası kuruluşların tasarruflarına bırakılan alan ve konulardaki genişleme küreselleşmenin çarpıcı özelliklerinden biridir. Bugün bir uluslararası kuruluşla üye olmayan ülke yok sayılabilecek kadar azdır. Dış otoriteler bu yolla o ülkelerin ulusal egemenlik alanlarında faaliyet gösterebilmektedir. Ekonomik alan başta olmak üzere daha pek çok sahada ulus-devletlerin bir uluslararası kuruluşla ilişki içinde olması klasik egemenlik tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bu durumun, hukuki anlamda Westfalyan egemenliğin artık hiçbir ülke için söz konusu olmadığı şeklindeki değerlendirme sıklıkla ifade edilmektedir. Klasik Westfalyan tarzda bir egemenliğin sona erdiği tezi doğru görünmekle birlikte, bu durumun ulus-devletlerin egemenliklerinin bir sonu anlamı taşıdığı şeklindeki bir yorum kanaatimizce dünya gerçeklerini yansıtmamaktadır.

Küreselleşme sürecinin ulus-devletlerin egemenlik sahalarını tamamen yok ettiğini ve bu şekildeki bir gelişmenin ulus-devletlerin sonunu getirdiği gibi bir yaklaşımı kabul etmek mümkün görünmemektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere egemenliğe ilişkin olup biten, onun tamamen küresel aktörlerin ve uluslararası kuruluşların kontrolü altına girmesi değil, sadece egemenlik olgusunun yapısında meydana gelen değişim ve dönüşümdür. Küreselleşmenin dünyayı bütünleştirici, mesafeleri kısaltıcı işlevinden hareketle, ulus-devletlerin egemenlik anlayışlarının da bu yapıya paralel bir şekilde kendilerini yeniden yapılandırmaları, olsa olsa egemenlik kavramının yeniden yorumlanması biçiminde değerlendirilmelidir. Bu noktada, ortak küresel sorun, çıkar ve tehditlerin giderek ulus-devletlerin gündemlerini işgal ettiği bir dönemde, Westfalyan egemenlik anlayışının ve onun klasik bir yorumu olan “içişlerine karışmama ilkesinin” belli oranlarda terk edilmesinin, ulus-devletlerin egemenlik anlayışının mevcut küresel ihtiyaçlara uyarlanması biçiminde yorumlanması, kanaatimizce daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, ulus-devletler arasında kurulan ekonomik, siyasi, kültürel ilişkiler dolayısıyla daha entegre hale gelen dünya vb. nedenlerle, açıktır ki, ulus-devletler uluslararası yapıya entegrasyonda ve küresel ölçekteki sorunların çözümünde, uluslar üstü bir dayanışma mekanizmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu durum ise, ulus-devletlerin iç hukuk sistemlerini ve kendi hükümlerini

sahalarını uluslararası anlamda bir ortak aklın hizmetine açması sonucunu doğurmuştur. Burada vurgulanması gereken nokta, ulus-devletlerin bu işlemi kendi rızalarıyla gerçekleştiriyor olmalarıdır; yani bir anlamda ulus-devletler egemenlik imtiyazlarını geçici olarak ulus üstü organlara transfer etmektedirler. Dolayısıyla, ulus-devletlerin egemenliğin asli kaynağı ve kullanıcısı olma özelliklerini devam ettirdiklerini söylemek mümkündür.

Ayrıca, küreselleşme sürecinin egemenlik ilkesinin ulustan kaynaklanma niteliğini de ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Ulus-devletlerin yasama organlarının (genellikle seçimler yoluyla) ulus tarafından şekillendirildiği ve parlamentolara ulusal temsil yetkilerinin ulus tarafından verildiği bir yapıda, egemenliğin kaynağının ulusta olduğu gerçeği önemini korumaktadır. Egemenliğin görünümüne ve değişik egemenlik anlayışlarına dair farklı yorumlar olsa da, egemenliğin kaynağına ilişkin genel kabul, ulusun bu noktadaki alternatifsizliğidir. Çünkü egemenliğin kaynağı konusundaki temel mesele olan “egemenliğin meşruiyeti” konusunun ulus dışında başka bir aktör tarafından doldurulması, her geçen gün demokrasi idealinin daha çok geliştiği, hatta demokratikleşmenin kutsandığı bir küresel düzende dünya gerçeklerine ters düşen bir uygulama olacaktır. Bu nedenle ulusa dayalı ulusal egemenlik olgusunun uzun vadede varlığını güçlü bir biçimde sürdüreceği söylenebilir.

Küreselleşme süreciyle birlikte, ulus-devletlerin egemenlik sahaları bakımından önemli tartışma konularından biri kuşkusuz “ülke sınırları” meselesi olmuştur. Zira sınırlar, ulus-devletlerin kontrol gücünün en çok hissedildiği yerler olarak yüzyıllardır dikkat çekmektedir (Krasner, 1999:35). Klasik ulus-devlet anlayışı, sınırlara özel bir anlam ithaf etmiştir. Bilindiği gibi, ulus-devlet modelini seleflerinden ayıran en önemli unsurlardan biri “ülke sınırları” olmuştur. Ulus-devlet modelinin tarih sahnesine çıktığı döneme kadar, ülkeler arasında üretim faktörlerinin geçişkenliği son derece rahat bir biçimde yürütülürken, ulus-devletle birlikte, ülke sınırlarının ulusları keskin bir biçimde ayırdığı görülmektedir. Zamanla ülke sınırları meselesi o kadar önemli hale gelmiştir ki, gümrükler, mayınlı araziler, dikenli teller, sıkı sınır kontrollerinin birer enstrümanı olmaktan öte ulus-devlet imajının ve gücünün temsil edildiği birer araç haline dönüşmüşlerdir. Günümüzde de, ulusal sınırların siyasal ve moral anlam ifadeleri içermeye devam ettikleri görülmektedir. Ülkeler arasında sınır anlaşmazlıkları nedeniyle meydana gelen çatışma ve gerginliklerin sürmesi bu durumu kanıtlamaktadır (Şahin, 2007:176).

Küreselleşme sürecinin büyük bir ivme kazandığı son dönemlere kadar, ulus-devletlerin sınırları güçlü bir biçimde kontrol ettikleri söylenebilir. Ancak küreselleşmenin dinamiklerinden biri olan teknolojik gelişmeler ve dünya genelinde giderek yaygın uygulama alanı bulan neo-liberal nitelikteki ekonomik politikalar, mal ve sermayenin sınırları aşarak dolaşımını kolaylaştıran gelişmeler olmuştur (Krasner, 1999:35). Gerçekten günümüzde sınırlardaki kontrolün bir ekonomik/politik tercihi yansıttığı açıktır. Bugün, ulus-devletlerin ekonomi alanında büyük ölçüde liberal politikaları tercih etmesi nedeniyle, başta finansal saha olmak üzere birçok ekonomik alanda etkili sınır denetimleri yapılamamaktadır. Son zamanlarda sermaye giriş çıkışlarında gözlemlenen boşluk (özellikle sıcak para krizleri) bu duruma bir örnek teşkil etmektedir (Şahin, 2007:177,178).

Mal ve sermayenin rahat bir biçimde sınırları aştığı bir ortamda, bilginin dolaşımını noktasında zaten bir kısıtlamanın söz konusu olamayacağını belirtmek gerekir. Bilgi teknolojilerindeki olağanüstü gelişmeler sayesinde “bilginin küreselleştiği” bilinmektedir. Bununla birlikte, üretim faktörlerinden olan emeğin önündeki sınır kısıtlamaları açısından ise eski dönemlerle kıyaslandığında çok büyük bir değişikliğin

olmadığı görülmektedir. Günümüzde, ulus-devletler hala emeğe ciddi sınır kotaları (vize) uygulamaktadır.

Küreselleşme sürecinin ulus-devletin egemenlik anlayışı dışındaki birtakım unsurlarını da değişime uğrattığı söylenebilir. Ulus-devletin yapısı, işleyiş şekli, vatandaşına olan bakış açısının da siyasal küreselleşme süreci çerçevesinde bir dönüşüme uğradığı belirtilmelidir. Acar, klasik ulus-devletin, çoğu kez kapalı kapılar ardında kararlar alan, denetlenemeyen, şeffaf olmayan, hesap vermeyen, ulusal sınırlar içinde vatandaşa istediği gibi muamele etmekten çekinmeyen uygulamalarının, küreselleşen dünyada geçerliliğini yitirdiğini vurgulamaktadır. Buna göre, küreselleşme sürecinin “düzleştirdiği dünyada” devletten beklenen, çeşitliliklere ve bireysel özgürlüklere saygılı, şeffaf, hesap verebilir, gücü ve yetkileri sınırlı, temel amacı vatandaşın refah düzeyini yükseltmek olan “hizmetkâr devlettir”. Hukuk devleti, insan hakları, sivil toplum, siyasi haklar ve sivil özgürlükler gibi kavramların öne çıktığı günümüz dünyası, bireylere daha geniş bir hak ve özgürlükler yelpazesi sunmakta, işkencenin azaldığı, hak arama mekanizmalarının güçlendiği, bireyin kendisini daha rahat ifade edebileceği bir politik, sosyal ve kültürel ortam sunmaktadır (Acar, 2009: 80,81).

Küreselleşme olgusu, temel hukuk normlarının evrensel ölçeklerde yaygınlaştığı; bir başka anlatımla, hukuk değerlerinin de küreselleştiği bir yönelim olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, hukuk devleti ilkesinin temel öğelerinden olan temel insan hak ve özgürlüklerinin evrensel düzeyde bir ortak değer olarak geliştiği görülmektedir. Bireyi merkez alan ve temel bireysel hakların adeta kutsandığı liberal nitelikli siyasal öğretinin tüm dünyayı kuşatacak boyutlarda etkin hale gelmesi, siyasal liberalizmi neredeyse bir ideoloji olmaktan çıkarıp bir ortak insanlık ideali haline getirmiştir. Bu süreçte, devlet/vatandaş ilişkisinde ağırlık ulus-devletlerin vatandaşları lehine değişmiş, bu sayede ulus-devletlerin otokrat yönleri törpülenmiştir. Hatta birçok ulus-devlet, AİHM’ nin yetkisini tanıyarak, bu alandaki kusurlarından kaynaklanacak ihlallerde, kendisini mahkûm etmeye varacak yaptırımları kabul etmiştir. Ulus-devletlerin bu anlamda attıkları bir başka adım ise, temel hak ve hürriyetleri konu alan uluslararası sözleşmeleri bir iç hukuk normu olarak kabul etmeleri olmuştur. Ulus-devletlerin temel insan hakları alanında, bu veya buna benzer açıklamaları sayesinde demokratik hüviyetlerini geliştirdikleri söylenebilir.

Özgürlük ve demokrasi kavramlarının günümüz küreselleşmesinin ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir. Demokrasinin, güvenlik ve barış gibi küresel bir yaklaşıma konu olduğu, uluslararası alanını başlıca gündem maddeleri arsına girdiği, uluslararası toplumun bir parçası olmanın şartı haline geldiği söylenebilir. Bilhassa, insan haklarına saygı hususunun, “devletlerin egemenlik hakkını ulusal ve uluslararası düzeyde sınırlayan ahlaki, siyasal ve hukuki bir boyut” kazanması açısından önemli bir dinamik olduğu belirtilmelidir. Uluslararası örgütlerden de insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine dayalı demokrasi anlayışını evrenselleştirecek kararlar alması ve uygulanması beklenmektedir (Özkan, 2004:65; Şahin, 2007:99,100).

Ulus-devletlerde demokrasi anlayışının yerleşmesinde, demokratik konularda alınan mesafede, kuşkusuz küreselleşme süreci önemli katkılarda bulunmuştur. Küreselleşme sürecinin ulus-devletler arasında otoriter rejimlere sahip ülkelerin sistemlerini demokratik hale getirmede oynadığı rol, dünya genelinde demokratik rejimin yaygınlaşması bakımından son derece büyük önem arz etmiştir. Huntington’ın tespitlerinden, 1974–1990 yılları arasında otuzun üstünde ülkede demokratik sisteme geçildiği, SSCB’nin dağılışıyla birlikte demokrasinin dünya genelinde uygulanan bir rejim haline geldiği anlaşılmaktadır (Huntington, 2002:18).

Öte yandan, ulus-devletin demokratikleşmesinin özellikle çok etnikli ülkelerde bir ikilemi de ortaya çıkardığı söylenebilir. Demokratik hakların genişlemesi, etnik toplulukların temsil yeteneklerinin artırılması ve özellikle kendi kaderini tayin hakkının bu tip topluluklara tanınması, ulus-devletin parçalanma tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum aynı zamanda, devlete parçalanma tehlikesi karşısında gereken hareket alanını da kazandırmıştır. Bu noktada önemli olan, ülkelerin toplumsal ve siyasal yapılarına uygun bir denge sisteminin oturtulmasıdır. Ulus-devlet içinde yaşayan halkın evrensel insan haklarından yararlandırılmaması düşünülmemeyeceği gibi, devletin kendi içinden yeni ulus-devletler yaratılmasına da seyirci kalması beklenemez. Böyle bir durum, siyasal bir organizasyon olan devletin tanımıyla da çelişecektir (Uzun, 2000:76; Şen, 2004: 239).

Küreselleşme sürecinin “sivil toplum” olgusunun ulus-devlet karşısında gelişmesine de katkıda bulunduğu söylenebilir. Bilindiği gibi sivil toplum, devletin olmadığı bağımsız alanlarda sivil inisiyatiflerin çeşitli amaçlarla biraya gelerek örgütlendiği bir yapıyı ifade etmektedir. Siyasal katılımın türlerinden biri olan sivil toplum kuruluşları kısaca STK’lardır. Batıdan başlayarak temsili demokrasilerde yönetim krizinin baş göstermesi ve halkın yönetime doğrudan katılma isteminin artmasıyla, sivil toplum toplumsal yaşamda önemli bir güç konumuna gelmiştir. Batı Avrupa’nın tarihinde kavramsal olarak Antik Yunan’a kadar uzanan ve yurttaşlar toplumu anlamında kullanılan sivil toplumun kurumsallaşması modernleşme süreciyle mümkün olabilmiştir. Modernitenin getirdiği çatışmacı toplumsal yapı, toplumdaki farklı çıkar gruplarının siyasal karar alma mekanizmaları üzerinde baskı gücü oluşturma ihtiyacını ve dolayısıyla da STK’ların hızla kurumsallaşmasını olanaklı kılmıştır. STK’lar, liberal demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla toplumda işleyiş kazanması sonucu, modern ve örgütlü yaşamın vazgeçilmezlerinden olmuşlardır (Kaya, Aslan, 29.05.2009, www.cumhuriyet.edu.tr).

Küreselleşme süreciyle birlikte, ulus-devlet sınırları içinde tanımlanan bir sivil toplum-devlet ikiliği ortadan kalkmış, farklı kamusal alanlar oluşmuştur. Ulusal olandan ayrı olarak makro ve mikro düzeyde kamusal alanlar çoğulcu bir yapı içinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda, sivil toplumun var olma alanı da ulusal sınırları aşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Sivil toplum kuruluşların önemli bir bölümünü oluşturan NGO (Non Governmental Organization) olarak adlandırılan devlet/yönetim/hükümet dışı kuruluşlar, uluslararası planda ulus-devletler üzerinde önemli bir baskı mekanizması işlevi yerine getirmektedir. Ulus-devletin vatandaşları, NGO’lar aracılığıyla uluslararası bir kamusal alanının da parçası haline gelmişlerdir. Batı dünyasında kadın hakları, çevre sorunları, sağlık problemleri, insan hakları, barışın korunması, silahsızlanma, ırkçılık karşıtlığı vb. alanlarda oluşmuş NGO’lar uluslararası sivil toplumun en önemli temsilcileri olarak sadece Batılı devletler üzerinde değil, aynı zamanda diğer devletler üzerinde de etkili olan baskı mekanizmaları konumundadır (Türküne, 2008:360).

5.1.3. Kültürel Boyutuyla Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlete Etkileri

Ulus-devletin ekonomik ve siyasal boyutlar yanında kültürel açıdan da küreselleşmenin yoğun tesiri altında olduğu söylenebilir. Bilgi teknolojilerinde ve iletişim alanında yaşanan baş döndürücü gelişmelerin sınırları kaldırdığı dünyada, kültürel küreselleşmenin hızla geliştiği görülmektedir. Ülkeler arasında kültür alışverişinin yoğunlaşması, gelişmiş Batılı ülkelerin kültürel küreselleşme sürecinde oynadıkları başat rol, ulus-devletin üstten küreselleşmenin yarattığı standart küresel

kitle kültüre, alttan ise yerel kültürlerde meydana gelen gelişme ve canlanmalara karşı ulusal kültürüyle göstermeye çalıştığı direnç gibi faktörler, küreselleşmenin kültürel boyutlarının temel karakteristikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel küreselleşmenin ulus-devlete olan etkilerinin nasıl olacağı hususunun irdelenebilmesi, ulus-devletin genel manada ortak kimliği olarak kabul edilen “ulusal kimlik” konusunun daha etraflı bir biçimde incelenmesi ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda ulusal kimlikle ilgili özet olarak şunlar söylenebilir: Kültürel ve siyasal açıdan homojen bir ulus yaratma amacı taşıyan ulus-devletler, ulusal kimlik politikalarının merkezine çekirdek etniyi koymuşlardır. Bir başka ifadeyle, kültürel anlamda ulus-devletler, çekirdek etninin temel kültür dinamiklerine dayalı bir kimlik inşa ederek bir ortak ulusal kimlik alanı yaratmaya çalışmışlardır. Siyasal açıdan ise, ulus-devletler bir ortak vatandaşlık hukuku çerçevesinde yurttaşlarına eşitlikçi bir yaklaşım sergileme hedefi gözetmiştir. (Göka, 2003:92).

Modern siyasal paradigmanın temel dinamiklerinden olan rasyonalite, genel irade, toplumsal sözleşme gibi ilkeler ile milliyetçilik anlayışı, ortak bir (ulusal) kimlik yaratma hedefine dönük bir yol izlemiştir. Bu noktada, özellikle milliyetçi yaklaşımın temel hedeflerinden biri olan homojen nitelikte bir ulus yaratma düşüncesi, kültürel bütünlük esasına dayalı bir politikanın uygulanmasını zorunlu kılmıştır. (Bostancı, 2003:29; Şahin, 2007:192,193). Ortak bir ulusal kimlik yaratma sürecinde çeşitli araçlardan yararlanılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmede, ortak bir dil ve eğitim politikası, ordu (askere alma süreci) gibi enstrümanlar önemli işlevler görmüş, ulus-devletler hemen her politikasıyla bir ulusal kimlik inşa etme ve bu kimliği güçlü bir biçimde yaşatma hedefi gütmüştür.

Ulus-devletlerin izledikleri kültürel politikalara bakıldığında, genel olarak çekirdek etni kültürünün ulusal kimliğin inşasında bir ana hareket noktası olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, bu türden bir inşa faaliyetiyle çekirdek etninin kültürel değerleri ulusallaştırılmaktadır (Göka, 2003:88). Bu süreç ulusu oluşturan parçaların bir çekirdek etninin merkezi nitelikteki öncülüğünde türdeş bir bütün hale gelmesini, yani homojenizasyonu sağlamaktadır. Burada ifade edilmesi gereken bir başka nokta homojen bir ulus inşa etme idealinin, homojen vatandaş yaratma ile de sonuçlanabileceğidir. Ancak günümüzde, ulus-devletlerin bu tür katı kültürel kimlik politikalarını terk etme eğilimi içinde oldukları görülmektedir.

Günümüzde, azınlık kavram ve düşüncesindeki değişme, kolektif hakların gündeme gelmesi, imtiyazlı vatandaşlık talepleri, artan uluslararasılaşmanın sonucu olan ulus-üstü vatandaşlık gibi gelişmeler klasik ulusal kimlik politikalarının temel direkleri olan ulusal kültür ve eşit vatandaşlık esaslarını değiştirecek nitelikte gelişmeler olmuşlardır. Bu gelişmeler, toplumu bugüne kadarki yöntemlerle homojenize etmenin pek mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Klasikleşen yapı ve politikaları dönüşüme zorlayan başlıca faktörler şu başlıklar altında özetlenebilir: (Şahin, 2007:198,199)

- Küresel kitle kültürünün (popüler kültür) ortaya çıkması,
- Etnik canlanma ve mikro-milliyetçilikteki artış,
- Çok kültürlülük olgusunun gelişmesi,
- Ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları ve imtiyazlı vatandaşlık talepleri.

Aslanoğlu, küreselleşme sürecinin eş zamanlı olarak iki kültür görünüşü sunduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilkinde göre, tüm heterojen kültürler dünyayı kaplayan tek hakim kültür içinde erimektedir. İkinci görünüş ise kültürlerin sıkışması ile ilgilidir. Fakat kültürler, hiçbir örgütleyici prensip olmaksızın yan yana akmaktadır. Bu görünüşlerden ilkiyle kastedilen, küresel ya da evrensel kültür kavramıdır. Bu kavram, Batı'nın ekonomik yayılmasıyla birlikte, kültürün de tüm dünyaya yayılmaya

başlaması ve dünya çapında kültürel homojenlik sağlanmasını işaret etmektedir. Küresel kültür, telekomünikasyonun gelişmesi ve bilgi-haber akışının yoğunlaşmasıyla ilintilidir (Aslanoğlu, 2000:344-345). Öte yandan yerelleşme eğilimlerinin küreselleşme süreciyle el ele gittiği ve tarifinin en güzel bir biçimde Robertson tarafından yapıldığı küre-yerelleşme (glokalizasyon) kavramından da anlaşılacağı üzere, ulus-devletler aynı zamanda yerel kültürlerin canlanması sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Şen, 2004:247).

Küresel kültür, mevcut hegemonyanın kültürüdür. Bu ise Amerika'nın baş temsilcisi olduğu Batı kültürünü ifade etmektedir. Eğitim sistemi ve ders kitaplarından yaşama ve davranış biçimlerine, beslenmeden, müzik ve danstan giyim-kuşama kadar yayılan alanlarda ABD kaynaklı Batı kültürüne özgü kalıplar, günümüzde bütün ulusal kültür kalıplarını zorlamakta değişimi kendine uygun bir biçimde şekillendirmektedir. Batının kitle kültürü yaratmadaki üstün maharetiyle, hamburger yiyip, pop müzik dinleyen gençler, bu şekilde Batı kültürünün bir parçası haline gelmektedir. (Kazgan, 2005:32) Küresel kültür, "küresel kitle kültürü (popüler kültür) olarak yaşamımızın pratikleri arasına girmektedir. Küreselleşme sürecinde Batı kültürünün hayatımıza bu denli net bir biçimde girişi ve ulus-devletlerin vatandaşları üzerinde egemen oluşunda, kuşkusuz bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen olağanüstü gelişmelerin payının büyük olduğunu ifade etmek gerekir. Sonuç itibarıyla ulus-devletler bu şekilde bir Batı orijinli küresel kültürün (daha somut ve gündelik bir ifadeyle küresel kitle kültürünün) ciddi bir biçimde baskısına maruz kalmaktadır.

Küresel kitle kültürünün ulus-devletler üzerindeki etkileri açısından şunları söylemek mümkündür: Bugün küresel kitle kültürünün etkisi altında olduğu söylenen kılık kıyafet, beslenme biçimi, güzel sanatlar gibi unsurlar kültürün yumuşak öğeleridir. Tarihin her döneminde bu unsurlarda dışarıdan etkilenme görüldüğünden bu etkilenme normal karşılanmalıdır Dolayısıyla, küresel kitle kültürüyle batı dışı toplumlar kutsal olmayan bir kültürel tüketim yapmakta, gevşek kültürel unsurları almakta, inanç ve değerler üzerinde derin bir etki oluşmamaktadır. Bahsedilen kültürel türdeşliğin yüzeysel olduğu, bu kapsamda oluşan kültürel kodların insanların hayatını değiştirecek nitelikte olmadığı belirtilmelidir (Hungtinton,1997:117; Berger, 2003:15; Şahin, 2007:208).

Ulusal duyguların günümüzde hala çok güçlü oluşu, kendini kolektif bir kimlikle tanımlamanın insan doğasından kaynaklanan bir ihtiyaç olarak varlığı (etnosantrizm), popüler kültürün ulusal kültüre de açılım kazandırabilmesi gibi gelişmeler, küresel kitle kültürünün abartılmaması gereken bir tehdit olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kültürlerin yaratıcılık gücü ve arka planı belirleyici olmakla birlikte, popüler kültürün etkisine giren hemen hemen tüm kültürlerde, popüler kültür öğelerinin ulusal kültür unsurlarını canlandırarak açılımlar kazanmasına da imkan sağladığı görülmektedir (Aoki, 2003:96; Şahin, 2007:209).

Küreselleşme süreci, ulus-devletleri salt türdeş küresel kültür aracılığıyla kuşatmamakta, tahrik ettiği yerelleşme eğilimlerinin yarattığı dinamiklerle de etkileyebilmektedir. Küreselleşme sürecine paralel bir seyir izleyen yerelleşme hareketleri, yerel kültürleri canlandırıcı bir işlev görmektedir. Çoğu kez, paradoksal bir biçimde yerelleşme eğilimleri-küreselleşmenin yarattığı türdeş kültüre tepkilerin yoğunlaştığı bir merkez olarak-bir büyük direnç kaynağı olma özelliği arz etmektedir. Küreselleşme sürecinin yabancılaştırdığı bireylerde meydana gelen yalnızlaşma eğilimi, insanları yerel kültürel dinamiklere yöneltmekte ve "biz" olarak kalma duygusunun güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle yerel kültürlerin bir sığınma işlevi gördüğü söylenebilir (Berger, 2003:10,18).

Ulusal sınırların eski önemlerini yitirmesi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, devletlerin etnik ve kültürel anlamda kendilerine yakın gördükleri ulusal azınlıkları, kendi ulus-devletlerini kurmaları yönünde mobilize etmelerini kolaylaştırmıştır. Bu süreç, hemen hemen her ulusal azınlığın bir başka ulus-devlet tarafından korunduğu, desteklendiği bir uluslararası siyasal yapıyı gündeme getirmiştir. Böylelikle küreselleşmenin kendisine yüklenen bütünleştirici işlevinin aksine, paradoksal olarak yerelleşmeyi körükleyecek bir mikro-milliyetçilikler çağını ve ulus-devlet anlayışını tehdit eden bir süreci başlattığı söylenebilir (Şen, 2004:256). Genellikle, etnik canlanmayla birlikte mikro-milliyetçi hareketlerin de geliştiği görülmektedir.

Günümüzde, siyasal ve kültürel bakımdan mutlak anlamda homojen nitelikte bir ulus-devlet türüne rastlamak mümkün değildir. BM'ye üye iki yüze yakın ülkede yaşayan yüzlerce etnik dil ve grubun söz konusu olduğu bir ulus-devlet sistemi büyük ölçüde heterojen bir yapı arz etmektedir. Sözü edilen bu tür etnik gruplar, artan yerelleşme eğilimlerinin tahrik ettiği mikro-milliyetçi hareketlerle birtakım siyasal-kültürel taleplerin kaynağı haline gelmiştir (Kymlicka, 1998:25).

Son dönemlerde, artan etnik taleplerle başa çıkmanın yollarından biri olarak, ulus-devletlerin kültürel asimilasyondan vazgeçip, yerine “çok kültürlülüğe” dayalı bir kültür politikası uygulaması önerilmektedir. Çok kültürlülük, ulus-devlet modelinin değil bu modelle özdeşleşen asimilasyon tarzı kültür politikalarının bir reddiyesidir. Modelin temel unsurlarından ulusal kimlik muhafaza edilmekte, bireylerin toplumsallaşırken etnik değerlerini de kullanabilmelerinin önünün açılmasıyla ulusal kimliğin daha sağlam tesis edileceği düşünülmektedir. Nitekim bu bakış açısının bir ürünü olan “radikal demokrasi” bir üst kimlik olmasına değil, üst kimlik içinde veya altında farklı toplumsal kimliklerin erimesine karşı çıkmakta, üst kimlik şemsiyesi altında farklılık ve özgünlüklerin korunmasını ifade etmektedir.(Türköne, 2008:502,504)

Bununla birlikte, çok kültürlü yaklaşımın hassas dengesinin ulus-devleti tehdit eden boyutları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi çok kültürlülüğün bireysel hak ve özgürlüklerin yanı sıra kolektif haklara da imkan tanıyacak bir potansiyelinin oluşudur. Bu türden bir risk, üniter bir yapıya sahip ulus-devletler açısından, bu niteliklerinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanabilir. Bu durum ise, ilerleyen aşamalarda azınlık meselesini, federasyon tartışmalarını ve hatta bölünmeye kadar gidebilecek bir dizi tehlikeyi bünyesinde barındıracak gelişmelere yol açabilir. Bu nedenle ulus-devletlerin çok kültürlülük, kültürel açılım gibi kulağa oldukça hoş gelen, ancak ulus-devletin bekası açısından oldukça yüksek riskler taşıma potansiyeli olan konularda dikkatli hareket etmeleri gerekmektedir.

Drucker gibi yazarlar küreselleşme sürecinin yarattığı Batı orijinli küresel kültür ile yerel kültürlerin yol açtığı ulus altı canlanmaların ulus-devlet modelinin sonunu getirebileceğini iddia etmektedirler (Drucker, 1997:215; Şahin, 2007: 89). Ancak kültürel küreselleşmenin ulus-devletler için bir fırsat olarak algılanmasını sağlayacak yönlerinin de söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Süreç, önce ulus-devletlere kültürel açılım imkanları sağlamaktadır. Her şeyden önce durağan bir form olmayan ulusal kültürlerin küresel kültürlerle yüz yüze gelmesi, yeniden üretilme için fırsat olmakta, yerel kültür öğeleri etkin toplumların kültür öğeleriyle etkileşime girerek yeni kültürel pratik ve anlayışlara ulaşabilmektedir. Ayrıca yerelleşme kapsamındaki milliyetçilik ya da dini değerlere dönüş hareketlerinin aynı zamanda ulusal kimliklerin korunmasına ya da güçlenmesine de katkıda bulunduğu açıktır. Yine küreselleşmenin en

etkin unsuru olan teknoloji, ulusal kültürün kendini ifade etme, tanıtmaya ve yayılma yollarını da açabilmektedir (Sarıbay, 2002:50; Şahin, 2007:89,90).

5.2. Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Değişen İşlevleri

Küreselleşme sürecini gerek olumlu gerekse olumsuz değerlendirenlerin üzerinde durduğu ortak nokta, ulus-devletin aşındırıldığı konusudur. Burada sorulabilecek temel soru, ‘Ulus-devlet aşınıyor ama nasıl ve hangi yönde?’ olmalıdır. Ulus-devletin aşındırıldığı konusu üzerinde duran akademisyenler ulus-devletin aşağıya ve yukarıya olmak üzere iki düzeyde aşındırıldığını belirtir : Aşağıya doğru, yerel yönetimler ön plana çıkarılarak; yukarıya doğru, uluslararası resmi ve gayri resmi örgütler aracılığıyla... Bu düzenlerde ön plana çıkarılan kurum ve kuruluşlar da, ulus-devletin aşındırılmasında etkin olarak kullanılan araçlardır. Bu araçlar yardımıyla da devletin bir takım işlevlerinde farklılaşmalar olmaktadır. Eroğul, devletin zayıflatılmasında bir takım stratejilerden bahseder; bunlardan ilkinin bölgesel oluşumlar yoluyla devletin bu örgütlenmeler içerisinde eritilmesi olduğunu vurgular. İkincisi ise, devletin doğrudan parçalanmasıdır.(Eroğul, 1997:49) Burada küreselleşme önemli bir etkidir. Diğer bir yol ise devletin egemenliğini parçalamaktır. Buna örnek olarak İMF, Dünya Bankası gibi küresel ve bölgesel kurumların politikaları gösterilebilir. Uluslararası konjonktür de buna imkan tanımıştır. Küresel ölçekte yaşanan kapitalizmin krizleri, birinci ve ikinci petrol krizleri ile 1982 de Meksika da patlak veren borç krizi başta çevre ülkeler olmak üzere küresel ölçekte borçlanma sürecini başlatan etkenler olmuştur (Bacık, 1998:22).

5.2.1. Ulus-Devletin Kaybettiği İşlevler

Ulus-devletin küreselleşme sürecinde bazı işlevleri değişmiştir. İşlevlerdeki bu değişim olumlu ve olumsuz yaklaşımlar içinde önemli bir farklılaşma konusudur. Değişen işlevler bu iki yaklaşım açısından farklı yorumlanmaktadır. Olumlular ulus-devletin kaybettiği bir takım işlevlerden hareketle ulus-devletin ortadan kalktığını veya kalkacağını ve bunun da olumlu bir gelişme olduğunu belirtirken; olumsuz yaklaşımlar, işlevlerdeki bu değişimlerden hareketle ulus-devletin ortadan kalktığı sonucunun çıkarılamayacağını belirtmektedir. Onlara göre ulus-devletler küreselleşme sürecinde yeni bir takım işlevler üstlenerek ağırlığını koruyacak ve küresel sistemin temel aktörleri olma görevlerini sürdürecektir. (Kara, 2007: 61,62)

Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletin bazı işlevlerini kaybettiği görüşünü savunanlar, başta ekonomik alanda olmak üzere pek çok geleneksel aracın ortadan kalkmasının ya da yapı değiştirmesinin ve ulus-devlet kadar veya ondan daha güçlü hükümetler dışı örgütler ile çok uluslu şirketlerin öne çıkmasının ulus-devlet aleyhine gelişmeler olduğunu savunmaktadır. Aynı çevre, ayrıca toplum kesimlerinin devletten beklentilerinin değişmesinin teknoloji, iletişim ve bilgi alanlarında ulaşılan ve önüne geçilmez bir hal alan ilerlemelerin ve askeri savunma yönünün asgari düzeye inmesinin de ulus-devletin varlığını zorlar hale getirdiği görüşündedir. Bacık’ a göre kendi ülkesinde özelleştirme hareketleriyle müdahale yeteneğini kaybeden devlet, uluslararası alanda da hükümet dışı örgütler sivil inisiyatifler ve çok uluslu şirketler karşısında geri adım atmıştır. (Bacık, 1998 :35)

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin giderek etkinliğini yitirmesi, genel olarak, üç önemli gelişmeye bağlanmaktadır. Birincisi, ekonomik olarak, mal ve hizmetlerin, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle ülke sınırları dışında da

kolaylıkla ulaşılabılır hale gelmesi, ulus-devletin kendi kendine yeterli olma ilkesini çaresiz hale getirmiştir. Ülkeler, dış ticaret aracılığıyla çoğu mal ve hizmete daha düşük maliyet ve daha büyük kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Çok uluslu şirketlerin gelişmesiyle birlikte sınır ötesi ticaret, önemli boyutlarda gelişmiş ve elektronik fon transferi sistemlerinin yaygınlaşmasıyla da sermaye hareketleri olağan üstü bir akıcılık kazanmıştır. Ulus-devletin sorumsuz kararları ve yönetim hataları, uluslararası sermaye piyasalarında bir dizi olumsuz fon hareketlerini devreye sokmakta, risk primleri yükselmektedir. İkincisi, askeri olarak sadece kara harekâtları ile yapılan savaşlara, uçak ve uzun menzilli füzelerle bir üçüncü boyut eklenmiştir. Bu ise, ulus-devleti kendi sınırları içerisinde sınırları korumaya dayalı savunma anlayışıyla kendisini güvende hissedemeyeceği bir noktaya getirmiştir. Üçüncüsü, bilgi teknolojileri diğer devletler ve uluslar hakkında hızla ve geniş bir bilgi edinme imkânı ortaya çıkarmış ve insanlar birbirlerine düşünce ve dünya görüşü açısından hızla yaklaşmıştır. Ulus-devletler bu yakınlaşmalar nedeniyle kendilerine özgü ideolojik ayrıcalıklarını da büyük ölçüde kaybetmişlerdir (The Economist 1995'den akt. Öncü, 2006: 120).

Habermas, küreselleşme sürecinin ulus-devletin denetim yeteneği ve gücünü kaybetmesine yol açtığını, karar mekanizmasında bir meşruiyet eksikliği ve devletin varlık temelini oluşturan yönetsel hizmetlerin sunulmasında yetersizlikler ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Bu özelliklere baktığımızda, bunların daha çok bağımlı ülkelerdeki ulus-devlet yapıları için geçerli olduğunu görmekteyiz. İngiltere veya A.B.D için, devletin denetim yeteneğini veya gücünü kaybettiğini ileri sürmek zordur. Ancak bu niteliğin ve özellikle karar mekanizmasındaki meşruiyet eksikliğinin IMF ve Dünya Bankasının yardım programlarından dolayı yine bağımlı ülkeler açısından geçerli olduğu açıktır. Bununla birlikte Habermas, ulus-devletin iki aracının tamamen ortadan kalktığını öne sürmüştür. Bunlar, “himayecilik” ve “talebe yönelik ekonomi siyasalarıdır”. Bu iki araç, ulus-devletten çok refah devletini ilgilendiren özelliklerdir. Bu bakımdan Habermas'ın saptamalarının geçerliliği tartışılmazdır. Söz konusu iki araç, bağımlı ülkelerden çok merkez ülkeler açısından bir aşınmayı ifade etmektedir. Çünkü, bağımlı ülkelerde refah devleti uygulamalarının zayıf olması ve ekonomi siyasalarında da tek başına belirleyici olamamaları, himayecilik ve talebe yönelik ekonomi siyasasının eksilmesinden çok, varlığının dahi çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Sonuç itibarıyla, ulus-devletin zayıflatıldığı yönündeki savlardan ziyade, refah devletinin tasfiyesinin söz konusu olduğu söylenebilir (Akbulut, 2007: 348,349).

Farazmand'a göre, küreselleşme modern devletin niteliğinde büyük değişimler yol açmıştır: Bunlardan ilki, IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi ulus-ötesi yönetim örgütlerinin takviyesidir. Bunların kararlı ve yönetsel kuralları, ulus-devletler üzerinde onların yönetim sistemlerini etkileyen bağlayıcı kararlar haline getirilmiştir. İkincisi, modern devletler içinde sınır içi ve sınır ötesi konulan ele alırken ve küresel çevre ile çevresel sürdürülebilirlik gibi alarm veren genel çıkarlara ilişkin konularda işbirliği arayışına girerken, birbirlerine karşılıklı bağımlılıklarının derecesi artmıştır. Burada “küresel köy”, “küresel çevre” ve “ küresel vatandaşlık” kavramları bu dönemde ortaya çıkan ve bütün devletler ile onların kamu yönetimi uygulamaları üzerinde baskı yaratan gelişmelerdir. (Farazmand,1999:258)

Üçüncü değişim, bütün devletlerin bilgi çağı avantajlarını kazanarak yönetim ve yönetimin hemen hemen tüm işlevlerini hem ülke için hem de uluslararası düzeylerde daha da geliştirmelerini sağlamaktadır. Ne var ki az gelişmiş ülkeler, bu konuda da geriden gelmeye devam etmektedir. Daha dikkate değer bir şey ise, dünya politikasına yön veren ABD gibi devletlerin askeri ve teknolojik kapasitelerini artırarak dünyayı küresel biçimde egemenlikleri altına almaları, yani küresel bir hegemonyanın

oluşmasıdır. Dördüncü değişim, hükümetlerin özel sektörün ortakları ve destekçileri olarak toplumda büyüyen rolleridir. Küreselleşme güçleri altında, “hükümetin rolü özel girişime (şirket) uygun koşullar sağlamaya dönük biçimde yön değiştirmektedir. Beşinci değişim, devletin bir “refah devleti”nden bir “şirketleşmiş devlet”e veya “gölge devlet”e ya da “sözleşmeli devlet” e dönüşmesidir. (Farazmand,1999: 258,259)

“Refah devleti” İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, iş dünyası ya da işverenler ile devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum devletin toplumsal rol ve işlevini kapsamlı bir şekilde değiştirirken, siyasal rejim hızlanmış ve demokratikleşme sürecine girilmiştir. 1970’lerden itibaren netleşen kapitalizmin bunalımı, refah devletinin de bunalımı olarak nitelendirilerek devletin ekonomik faaliyetlerinden çekilmesi ve küçülmesi politikaları uygulamaya konmuştur. Devletin bunalımı, kamu tasarruflarının devletin üstlendiği işlevleri yerine getirememesi olarak kendini göstermiştir. Bu bağlamda refah devletinin bunalımı mali temele dayanmaktadır. (Şaylan, 2003:201)

Refah devletinin çöküşü, kaçınılmaz olarak kapitalizmin bir düzen olarak her yönü ile yeniden yapılanması sorununu gündeme getirmiştir. Bu yeniden yapılanma süreci içerisinde devletin radikal bir şekilde küçülmesi ileri sürülmektedir. Devletin küçülmesi özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi değerleri ön plana çıkarmıştır. Kazgan, devletin ekonomik alandaki değişen işlevlerini bu değişimde etkin olarak kullanılan araçlarla bir bütünsellik içinde ele almaktadır. Öncelikle devletin ekonomik alanda müdahale ve koruma işlevi ortadan kaldırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda özelleştirme stratejik bir araç olarak gelişmiştir. Keynesçi refah devleti, KİT’leri oluşturarak teknolojik önderlik gerektiren maliyeti ve rizikosu yüksek alanlarda (özel teşebbüsün cesaret edemediği, aynı zamanda karı düşük alanlarda) yatırım yaparak, özel girişimi özendirmeyi amaçlamıştır. 1980 ve sonrasında benimsenen liberal iktisadi politikalar ile KİT’lerin tasfiyesine dayanan özelleştirme politikalara benimsenmiştir. Özelleştirme politikaları, ilke olarak zarar eden KİT’lerin daha verimli hale getirilmesi için özel girişimciye devredilmesi olarak sunulmuştur (Şen, 2004:229,230).

Genel olarak olumsuz yaklaşımın bütün temsilcileri ulus-devletin ekonomik alandaki işlevlerinin büyük bir bölümünü kaybettiğini belirtmektedir. Yitirilen bu işlevler 1945 sonrası Keynesçi iktisat politikalarının benimsenmesi ile devletin ekonomik alanda üstlendiği işlevlerdir. Bauman’a göre, sermayenin değişmez bir yurdunun olmadığı ve finans akışının büyük ölçüde hükümetlerin kontrollerini aştığı bir dünyada, ekonomik politikanın kolu kanadı kırılmıştır. Pierson’a göre, uluslararası siyasi ekonomide son yıllarda görülen değişmelerin iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan ilki, sermayenin kazandığı uluslararası hareketliliğe uyum sağlayamayan emek üzerindeki pazarlık konumunu güçlendirmesidir. İkincisi, müdahaleci devletin otoritesi ve pazarlık kapasitesi zemininin yok edilmesidir (Şen, 2004:226).

Bu durum ulus-devletlerin ekonomik özerkliğine kısıtlamalar getirmiş, ulusal ekonominin küresel ekonomiye uyarlanmasını doğurmuştur. Tek tek devletlerin kendi sınırları içinde ve boyunca süren ekonomik faaliyetleri, düzenlemeleri gün geçtikçe daha az mümkün olmaya başlamıştır. Devletler, sermayenin kendi ülkesinde yatırım yapmasını sağlamak için cazip bir ortam yaratmak konusunda diğer devletlerle çetin bir rekabete girmiştir. Kendi ülkesini iç ve dış yatırımcılar için daha cazip kılmaya çalışan devlet, işgücü piyasalarını, ulaşım yapısını, vergi yapısını hatta eğitim müfredatını misafirlere uygun hale getirmeye çalışmıştır. Mc Grew, bu değişimleri ulus-devletin sonunun geldiği habercisi olarak görmektedir. Bu çerçevede Mc Grew, ulus-devletin otoritesini, özerkliğini tehlikeye atan dört özgül tehdit tanımı öngörmektedir (Hall, Held, Mc Grew, 1992: 87/92; Pierson, 2000:277,278):

-Devletin yeterliliğine tehdit: Devletin vatandaşlarının çıkarlarının ve refahının belirleyicisi kendi dışında güçler olmaya başladığından, ulus-devlet kendi yurttaşlarının kaderini giderek daha az belirleyebilir hale gelmiştir.

-Devletin biçimine tehdit: Yaşanan gelişmeler, ulus-devletlerin artan ölçüde uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Ulus-devletler, devletlerarası politikaları belirleyebilmek için uluslararası forumlar etrafında konumlanmaya başlamıştır.

-Devletin özerkliğine tehdit: Küreselleşme, devlet yöneticilerinin siyasi seçeneklerini keskin bir biçimde kısıtlamıştır. Ekonominin kontrolünden çıkması ile ulus-devletler politika üreten olmaktan çıkıp, giderek daha çok hazır politikaları uygulayan bir hale gelmiştir.

-Devletin otoritesine tehdit: Küreselleşmenin ulus-devletin yeterliliğini ve özerkliğinin temellerini aşındırması, hükümetin etkinliğinin dolayısıyla da devletin meşruiyeti ve otoritesinin temellerinin aşınmasına neden olmuştur.

Küreselleşme sürecinin dışına düşmemek, vatandaşların hayat standardını yükseltirken; dünya ticareti, uluslararası yatırımlar ve yeni gelişen teknolojilerden daha fazla pay almayı isteyen ulus-devletler, karar alma ve uygulama mekanizmalarını evrensel değerler ışığında değerlendirmek zorunda kalacaktır. Bu çerçevede, ulus-devletler zaman içinde yapacakları istişareler sonucunda uyum için geçiş dönemi ayrıcalıkları elde etseler bile, Dünya Ticaret Örgütü'nün ticari kurallarına, "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması"nın yatırım kurallarına, "Mali Faaliyet Hedef Grubu"nun mali işlem ile kurallarına ve "Kamu Yönetiminde Etik Anlaşması"nın davranış kurallarına uymak mecburiyetinde olacaklardır (Öncü, 2006:121). Bu durum ise, ulus-devletlerin giderek uluslararası kurum ve kurallarla daha entegre hale gelme sonucunu doğurmaktadır. Uluslararası düzenin kurallarına uyma mecburiyeti, aynı zamanda ulus-devletlerin egemenliklerinde bir aşınmaya da yol açmaktadır. Uluslararası sahada oluşan ortak alan nedeniyle, ulus-devletlerin uluslararası kurumları kendi egemenlik alanına ortak etmesinin, ulus-devletlerin iktidarında bir erimeye yol açtığı değerlendirilebilir.

5.2.2.Ulus-Devletin Koruduğu Ve Kazandığı İşlevler

Bu yaklaşımın temsilcileri, ulus-devletin kaybettiği bir takım işlevleri olduğu görüşünü kabul etmekle birlikte, hala bir takım işlevlerini koruduğunu ve buna ilave olarak birtakım yeni roller de üstlendiğini savunmaktadırlar.

Uluslararası ilişkilerin yürütümü ulus-devletler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ulus-devletlerin uluslararası siyasetteki belirleyiciliği, ülkeler arası yoğun diplomatik temasların günümüz küresel sisteminde hala büyük önem arz etmesi, ulus-devletlerin uluslararası sistemdeki temel unsur olma özelliğini devam ettirdiğini göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Westfalyen nitelikteki uluslararası ilişkiler sisteminin sona erışı, Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla tek kutuplu "Yeni Dünya Düzeninin" başlaması gibi gelişmeler, uluslararası ilişkilerdeki güç dengelerini ve stratejilerini değiştirmiş olsa da, uluslararası ilişkilerin üretiliş biçiminde ulus-devletlerin merkezi önemi devam etmektedir. Bugün B.M düzenine dayalı uluslararası sistem geçerliliğini korumaktadır.

Ulus-devlet, hala meşru güç kullanma tekeli elinde bulundurmaktadır. Bu işlev, küreselleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü, küreselleşme sürecine karşı geliştirilebilecek tepkilerin denetim altında tutulabilmesi için kullanılsa bile, bu tepkilerin caydırılmasında meşru güç kullanma araçları ulus-devletin elinde önemli bir ikna aracıdır. Bu işlevle bağlantılı olarak ulus-devletlerin günümüzde koruduğu diğer bir işlev ulusal güvenliği sağlama işlevidir. Bu görevi yerine getirmesi için de devletin

meşru güç kullanma tekeline sahip olması gerekmektedir (Kazgan, 2000:252). Gerçekten ulus-devletlerin savunma işlevlerini –ortak askeri paktlara giren ve uluslararası askeri anlaşmalara imza atan ulus-devletler dahil- kendi tekellerinde yürütmeye devam ettikleri, hatta bu işlevi hayata geçirmeye yönelik olarak ulus-devletlerin yerli savunma sanayilerini her geçen gün daha da geliştirdikleri görülmektedir.

Ulus-devletin küreselleşme sürecinde sınırlı olarak koruduğu bir diğer işlev ise, “sınırların kontrolüdür”. Sınırların kontrolü, ulus-devletlerin güvenlik, istihbarat ve otoritelerini koruma konularında oldukça önem arz etmektedir. Ulus-devletin bu bağlamda koruduğu diğer bir işlevi ise temsil meşruiyetidir. Ulus-devlet, meşruluğunu ve egemenliğini sınırları altında tuttuğu nüfusu temsil işlevinden almaktadır (Tekeli, İlkin, 2000:120). Ulus ötesi firmalar dünyayı dönüştürme kapasitesine sahip olsalar da, küreselleşmiş ekonomik sistemi büyük krizlere düşürmeden sürdürebilecek bir regülasyon sistemi geliştirmekte ve ona meşruiyet sağlamakta yetersiz kalmaktadırlar. Böyle bir sisteme meşruiyet sağlayabilecek uluslararası sistemin aktörleri, günümüzde ancak ulus-devletler olabilir. Buna paralel olarak Giddens’in ifadesiyle, ekonomik güçleri ne denli büyük olursa olsun, endüstriyel şirketler birer askeri örgüt değildir ve kendilerini belirli bir toprak parçasına bağlı aktörler olarak belirleyemezler (Giddens, 1994: 78).

Ulus-devletlerin koruduğu diğer bir işlev ise teknolojilerin gelişmesi için gerekli olan Ar-ge projelerine gerekli olan finansman desteğini sağlamalarıdır. Ulus-devletin küresel ölçekte en büyük finans gücüne sahip olması , – ki bu en çok merkez ülkeler açısından bu geçerlidir- özellikle çok-uluslu şirketlerin gelişmesini sağlayan teknolojik yatırımlarda başat rol oynaması ve aynı zamanda bunlara küresel ölçekte meşruiyet sağlaması işlevi, ulus-devletin küreselleşme süreciyle ortadan kalkmadığına dair olumsuz yaklaşımlar için bir temel veri niteliği taşımaktadır (Şen, 2004: 232,233).

Küreselleşmenin ekonomik bir sonucu olarak, günümüzde ulusal ekonomilerin önemlerini yitirdiği iddia edilmektedir. Radikal akımın temsilcileri, artık küresel çapta bir ekonominin egemen olduğunu, dolayısıyla ulusal ekonomilerin küresel sistemin birer uyduları haline geldiğini iddia ederken, ulusal ekonomilerin hala dünya ekonomi sisteminin başat unsuru olduğunu düşünen yazarlar da bulunmaktadır. Bu noktada, ulusal ekonomilerin önemini vurgulayan Savran’ın küreselleşme sürecinde ulusal ekonomilerin konumuna ilişkin düşünceleri şu şekildedir: Bugün, ulus-devletlerin tamamen önemini yitirdiğini, ekonomik olarak aslında hiçbir anlamlı akıma karşılık vermediğini ileri süren ve ulus-devletlerin sonunu ilan eden bir teori bulunmaktadır. Buna küreselleşme teorisi de denilebilir. Dünya çapında sermaye birikiminin dinamiklerinin bütün ülkeleri tek bir sermaye birikimi devresinin parçası haline getirmiş olması başka bir şeydir, bu alanın homojen olup olmaması başka bir şeydir. Dünya homojen olmayan bir alanda karşı karşıya ve dolayısıyla ulusal devletlerin varlığının önemini yitirdiğini ileri sürmek yanlıştır. Ulusal para da, maliye sistemi de en önemlisi sınıf ilişkileri rejimi de ve diğer unsurlar dahil (ister doğaya yaklaşım olsun, ister araştırma geliştirmeye yaklaşım olsun, ister bir dizi başka tarihsel ve sosyo-ekonomik faktörler söz konusu olsun) bir dizi faktör ulusal ekonomileri birbirlerinden ayırt etmektedir; parçalı bir bütünü gündeme getirmektedir. (Savran, 2000:7,8; Öncü, 2006:127) Savran’ın da düşüncelerinden anlaşılacağı üzere, günümüzde ulusal ekonomilerin mutlak anlamda küresel sistemin kontrolüne girdiğini söylemek mümkün değildir. Geçmişe göre daha entegre bir dünya ekonomisinden ve uluslararası nitelikte yoğun bir ekonomik ilişkiler ağından söz edilse de, ulusal ekonomilerin ulus-devletlerin önemli bir parçası olarak varlıklarını güçlü bir biçimde sürdürdükleri söylenebilir.

Ulus-devlet günümüzde hala büyük harcamalar yapmakta, büyük vergiler toplamakta ve büyük borçlar almaktadır. Aynı zamanda büyük bir işverendir. Devlet sadece emek satın almaz, ayrıca büyük sermaye projelerine fon sağlar, alt yapı çalışmalarını üstlenir. Devletin üretim sürecinde gerilemesi; aynı ölçüde tüketici olma, yani mal ve hizmet alma sürecinde aynı ölçüde ilerlemesi demektir. Devlet, daha çok tüketici olarak ekonomide piyasaya girerek yine yerini alır. Hatta savunma gibi belli sektörlerde, bazı özel şirketlerin tek müşterisi devlettir. Dolayısıyla devletin ekonomi üzerindeki müdahalesinde bir yok oluş değil, bir farklılaşma ya da bir yeniden yapılanma söz konusudur. Günümüzde, pek çok gelişmiş devletin ekonomideki en büyük ve en belirleyici aktör rolü devam etmektedir. Ulus-devletin vergi alması hala ulusaldır. Devlet, ya para politikasında olduğu gibi doğrudan doğruya ekonomiye bir ekonomik aktör olarak etkide bulunmakta ya da sağlık hizmeti şeklindeki sosyal politikalarda olduğu gibi dolaylı olarak ekonomik sürece etkide bulunmaktadır. Ulus-devlet hem toprak sahibi, hem de sermaye sahipliği görevini sürdürmektedir. Devlet, 20. yüzyılda -her ulus-devlette farklı derecelerde de- olsa büyüyüp, büyük bir işveren haline gelmiştir. Ekonominin devletin yasal müdahale alanından çıkması birden bire olmuş bir olay değildir. Geçtiğimiz son yirmi yılın devlet reformlarının başlıca amaçlarına bakıldığında, bunlardan birinin piyasalara ve rekabete daha fazla ağırlık vererek devletin yetki alanının ve devlet elindeki tekeli kırmak olduğu görülmektedir. (Pierson, 2000:172-176)

5.3. Küreselleşme ve Milliyetçilik

Küreselleşme ve ulus-devlet tartışmalarında en çok ele alınan konular arasında milliyetçilik gelmektedir. Ulus-devletin temel kurucu ve yaşatıcısı ögesi olarak milliyetçiliğin küreselleşme süreciyle girdiği etkileşim sonucu geldiği nokta, bizlere sadece milliyetçiliğin geleceğine dair bir fikir vermemekte, bir bakıma ulus-devletin bekasına ilişkin yapılan projeksiyonlar açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Milliyetçi ideolojinin yirmi birinci yüzyılda da güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesi, kuşkusuz ulus-devletleri siyasal meşruiyet bakımından rahatlatan bir gelişme olacaktır. Bunun tersi olması durumunda, yani küreselleşme sürecinin dönüştürdüğü bir milliyetçiliğin zayıflaması hali, ulus-devletin temel zemininin kaymasına neden olacaktır. Bu alt bölümde, küreselleşme ve milliyetçilik olguları, çizilen teorik çerçevede tartışılacaktır.

Milliyetçilik, ortaya çıktığı Fransız İhtilali sonrasında bu yana, Avrupa'dan Amerika'ya bütün coğrafyalar üzerinde etkisini göstermiş; yirminci yüzyılda ise bu akım birçok bölgede bağımsızlık hareketlerinin, savaşların ve devlet kurma idealinin itici gücü haline gelmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında birçok ulusal kurtuluş hareketinin bağımsızlığın kazanılma sürecinde milliyetçi ideolojinin toplumu harekete geçirme ve dinamizm sağlayan gücünü kullanması, yeni devletlerin doğuşunu hızlandırmıştır. Milliyetçilik, özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısında az gelişmiş ülkelerde emperyalizme karşı mücadele ile aynı anlamda kullanılmıştır. Milliyetçilik, 1980'lerin sonlarında güçlü bir ivme kazanmış ve "milliyetçi dalga" tüm dünyada etkisini göstermeye başlamıştır. Bu dalga aslında, iktidar ilişkilerinin aynı zamanda hem milliyetçilikle hem de enternasyonalizmle beslendiği komünist sistemin çöküşünün bir sonucudur (Şen, 253:254).

Küreselleşme süreciyle birlikte sınırların aşıldığı, ulus-devletlerin kurucu ideolojisi olan milliyetçiliğin de buna paralel olarak erozyona uğradığı çeşitli yazarlarca ifade edilmektedir. Buna göre, milliyetçi ideolojinin yarattığı "biz" ve "diğerleri"

ayırımının ve buna dayalı olarak uluslararasıda gelişen “öteki imajının” küreselleşen dünyada artık pratik bir değerinin kalmadığı iddia edilmektedir. Konuya bu açıdan yaklaşan Sarıbay, küreselleşmeyle birlikte “yerelliğin yükselmesi” şeklinde sunulan olgunun, esasında küreselleşmeye karşı milliyetçiliğin marjinalleşmek istememesinden doğan direnişi olduğunu belirtmektedir. Sarıbay’a göre, milliyeti parçalayan küreselleşme milliyetçilikleri de parçalamıştır. Artık milliyetçiliğin nihai amacı, paradoksal olarak bir ulus-devlet inşa etmek değildir. Bazen bir etnik topluluğu, bazen bir kültürü, bazen bir din bazen de bir medeniyeti meşrulaştırmaktır (Keyman, Sarıbay, 2000:214). Sarıbay’ın milliyetçiliğin bu çağdaki işlevine yönelik bu bakış açısında bile, milliyetçiliğin hiç olmazsa bir meşrulaştırıcı araç olarak işlevini sürdürdüğü, dolayısıyla ulus-devletler açısından milliyetçiliğin hala kritik önemi haiz bir siyasal ilke olduğu görülmektedir.

Küreselleşme sürecinin baş döndürücü hızı ve kompleks yapısı diğer alanlarda olduğu gibi milliyetçilik ve milletler konusunu derinden etkilemiştir. Geçen yüzyılın sonunda, her yıl yaklaşık 2.6 milyar insan uluslararası havayolları şirketleriyle seyahat etmiş, yani yeryüzünde yaşayan her iki insandan hemen hemen biri hava yolculuğu yapmıştır. Bunun yanı sıra, fakir ülkelerden zengin olanlara doğru gerçekleşen uluslararası göçlerin de boyutları eklendiğinde, sınırlar boyunca gözlenen bu olağanüstü hareketliliğin eskiden beri kullanageldiğimiz milletler ve milliyetçilik kavramlarının anlamlarının içeriğinin değişmesine büyük etkide bulunduğu söylenebilir. Anderson’un çarpıcı tespitiyle, yirmi birinci yüzyıl kimliğinin hayati belgesi ulus-devletin nüfus cüzdanı değil, uluslararası nitelikte bir kimlik belgesi olan pasaport olacaktır. Bu noktada, sözelimi ABD Yahudilerinin İsrail hükümetiyle özdeşlik kurmaları ya da Cezair asıllı bir Fransız vatandaşının Cezair’de olup bitenlerle ne kadar ilgileneceği, küreselleşme olgusunun milletler ve milliyetçilik konularına getirdiği yeni anlamlara örnek olarak gösterilebilir (Hobsbawm, 2007:87-90).

Küreselleşme sürecinin milliyetçiliği ciddi bir biçimde erozyona uğrattığını düşünenlerden olan Hobsbawm, bu sürece paralel olarak ulusal kimliklerin de zayıfladığını iddia etmektedir. Küreselleşme, ulusal kimlik ve yabancı düşmanlığı arasındaki ilişkilerin diyalektiğini, bu üç öğeyi birleştiren bir kamusal etkinlik olan futbolda dramatik bir biçimde kendini gösterdiğini ifade eden Hobsbawm’ın konuya ilişkin düşünceleri şu şekildedir: Evrensel düzeyde popüler olan futbol, artık küresel bir nitelik taşıyan televizyon sayesinde dünya çapında bir kapitalist sanayi kompleksine dönüşmüştür. Hobsbawm’a göre eski dünyanın hislerinin son sığınağı olan milli duygular ile yeni dünyanın sıçrama tahtası olan ulus-aşırılık arasında bölünmüş futbol taraftarları ve bu spor dalının çekim alanına kapılanlar, gerçek bir şizofreniden mustarıptirler. En karmaşık görünümüyle bu tablo, hepimizin içinde yaşadığı belirsizliğin kusursuz bir örneğidir. Bu noktada, süper kulüpler ile milli takımlar örneğine de değinen Hobsbawm, süper kulüpler ile milli takımların çıkarlarının çatışmasından hareketle meydana gelen bir kimlik krizine vurgu yapmaktadır. Buna göre, günümüzde kulüpler ülke milli takımlardan daha önemli hale gelmişlerdir. Çünkü, milli takımlara göre kulüpler futbolculara iyi bir kariyer ve bol kazanç imkanı sunmaktadır. Ancak buna rağmen ulusal kimliğin birçok durumda ağır bastığına değinen Hobsbawm, milletler arasında büyük bir rekabete sahne olan Dünya Kupası turnuvasının, bu nedenle yerküre üzerindeki en büyük futbol organizasyonu olduğunu vurgulamaktadır (Hobsbawm, 2007: 92-95).

Oran, Hobsbawm’ın milliyetçiliğin gücünün zayıfladığı ilişkin tezine katılmamaktadır. Milliyetçiliğin günümüzde güçlü yapısını koruduğunu vurgulayan Oran, küreselleşmeyle birlikte milliyetçiliğin sonunun geldiği beklentisi yerine,

milliyetçilik hareketlerinin niteliksel olarak değişmekte olduğunu ve niceliksel olarak da artış göstermeye başladığını belirtmekte ve 1990'lardaki küreselleşme dalgasıyla ortaya çıkan milliyetçilikleri üç kısma ayırmaktadır (Oran, 1977: 214; Şen, 2004: 249):

- Bir kısım milliyetçilikler aslında gerçek anlamda milliyetçi sayılamaz. (Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılma isteği Avrupa Topluluğuna girişini kolaylaştıracağına inanmasıydı)

- Bir kısmı ise anakronik milliyetçiliklerdir. (Doğu Avrupa'nın komünizme geçmesi nedeniyle daha önceden ortaya çıkması gereken ama çıkamayan milliyetçilikler gibi)

- Üçüncüsünü ise azınlık milliyetçilikleri oluşturmaktadır.

Küreselleşme süreci çerçevesinde milliyetçiliğin bugünkü gelişim süreci incelendiğinde, din olgusunun milliyetçiliğe katkı yapıcı bir görünüm arz ettiği görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra dünyanın birçok yerinde meydana gelen dinsel canlanmaların ulus-devletlerin varlıklarına tehdit oluşturmaktan uzak oldukları, aksine söz konusu ülkelerde milliyetçi eğilimleri güçlendirdiği görülmektedir. Hindistan ve Pakistan örneklerinde olduğu gibi, dinsel çatışma çoğu durumda komşu devletlerde etnik ve ulusal kimliği güçlendirmiştir. Milliyetçiliğin ilk çıktığı dönemlerde kapitalizmle kurduğu ortaklığın, bugün kısmen de olsa din kurumuyla gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmaz. Medeniyetler çatışması tezinin sorunlu ve çelişkili yanları olmakla birlikte, modelde din temelli bir medeniyetler ayrışmasının öngörülmesi, mikro milliyetçi akımlar başta olmak üzere günümüzde var olan çeşitli türdeki milliyetçi akımların dini dinamiklerden besleneceği sonucu çıkarmamıza neden olmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme sürecinde artan dinsel canlanmanın bazı yerlerde ulus oluşumunun altını oyduğu iddia edilse de, dini akımların dünyanın çoğu yerinde ulus oluşumuna önemli katkılar yapacağı değerlendirilmektedir (Hutchinson, 2008:98).

Küreselleşme akımı ve onun öngördüğü bütünleştirici sürece tezat bir görünüm arz eden milliyetçi eğilimlerin dünya genelinde ayrışmalara yol açacağı değerlendirilmektedir. Etnik canlanma, milliyetçilik ve bilhassa mikro-milliyetçiliklerdeki artışın yol açabileceği etno-kültürel gerilimlerin, tarihsel ve toplumsal özelliklere göre, iki sonuca yol açması ihtimal dahilindedir: Bazı ülkeler kaçınılmaz bir biçimde parçalanmaya gidecek ve yeni ulus-devletler ortaya çıkacak, ya da istikrar ve bütünleşme için yeni kültürel politikalara geçişle klasik milli politikalar terk edilerek çok kültürlü bir ulusal yapı ortaya çıkacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta her iki sonucun da ulus-devlet modeline bir alternatif anlamına gelmediğidir. Ayrılcı milliyetçi hareketlerin başarıya ulaşmasının daha homojen yeni ulus-devletlere yol açacağı ortadadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, ulus-devlet modeli için sonun başlangıcı olarak değerlendirilemez. Nitekim 1980'lerin başında 150 olan BM'ye üye ulus-devlet sayısı bugün 200'e yaklaşmıştır. (Anderson, 2001:22,23; Keyman-Sarıbay, 2000; Şahin, 2007:220). Bu önermeyi destekleyen diğer bir sonuç ise etnik canlanmanın ulus-devletleri ulusal kimlik ve kültür politikalarını gözden geçirmeye itmekte oluşudur. Yani ulus-devletler dün olduğu gibi bugün de önemli bir sorun olan bütünleşmeyi sağlamak için adım atmakta ve çok kültürlülük ön plana çıkmaktadır. Etnik canlanma ve göçlerdeki artış, çoğulcu demokratik anlayıştaki gelişme, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere çok kültürlülük politikalarının hayata geçirilmesine vesile olmaktadır (Şahin, 2007:220).

Ulus-devletlerin klasik anlamıyla sahip oldukları türdeş ve otoriter yapılarının, alt kimlik bilincinin yüksek olduğu ve etnik canlanmanın var olduğu ülkelerde, bu kesimlerin yönetimleri çok kültürlü ve daha demokratik bir yapı inşa etmeye yönelik

yaptıkları baskı, bu ülkeleri daha esnek bir vatandaşlık hukuku yaratmaya itmiştir. Ancak tabloyu dünyanın her yerinde aynı okumak, dünya uluslarının homojen nitelikte olduğu gibi yanlış bir sonuca ulaşmamıza yol açabilmektedir. Milliyetçi eğilimler, günümüzde bazı yerlerde yeni ulus-devletler yaratıp, diğer bazı ülkelerde yönetimleri daha demokratik bir düzenin tesisi için reform yapmaya zorlarken, az gelişmiş ülkelerde ise hala ulus inşa etme yolunda türdeşleştirici bir işlev görmektedir.

Günümüzde pek çok gelişmekte olan ülke, millet oluşumunun ilk aşamalarında ve bu millet inşası çabalarının nasıl sonuçlanacağı henüz belli değildir. Bu ülkelerin batıdaki hattı aynen izlemeleri mümkün değildir; zira Huntchinson'un belirttiği gibi, etnik farklılıkların ve etnik çatışmaların niteliği çok farklıdır. Sömürgecilik sonrası kurulan devletlerin pek çoğunda hakim bir ulusal grup yoktur; aksine hiçbiri açık bir çoğunluğa sahip olmayan çok sayıda farklı küçük gruplardan oluşmaktadırlar. Üstelik, devletlerin bugün sahip oldukları ulus kurma araçları yüz elli yıl önce sahip olduklarına oranla daha kısıtlıdır. Bu koşullar altında Batılı devletlerin uluslaşma modellerini basitçe taklit ederek başarılı olmak mümkün değildir; hatta bu durum söz konusu ülkelerde daha fazla istikrarsızlık ve şiddete yol açabilir. Dünya genelinde ulus inşa etme çabalarına bakıldığında Afrika, Arap veya Asya ülkelerinin siyasal topluluklar inşa etmeye yönelik ulus-sonrası deneylerde pek de başarılı olmadıkları görülmektedir. Milliyetçiliğin geleceği en çok buralarda, yani Batı haricindeki dünyada çekişmeye konu olacaktır. Son iki yüzyılda batıda yükselmiş olan (ve şimdi gerilemekte olan) liberal-demokratik ulus-devletlerin meşruiyeti hakkında ne düşünürsek düşünelim, milliyetçiliğin değeri ve meşruiyetine ilişkin nihai ahlaki yargımız hiç şüphesiz ulus-devlet çağına daha yeni başlamakta olan milyarlarca insanın ihtiyaçlarına hizmet edip etmediğine bağlı olmalıdır (Kymlicka, 2008:164).

Küreselleşme sürecinin paradoksal olarak yarattığı mikro milliyetçi akımlar, ulus-devlet yapısının dayandığı temel anlayış olan self-determinasyon ilkesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ulus-devletler, bir yandan uluslar-ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleriyle üstten bir baskıya maruz kalırken, etnik akımlar tarafından da alttan sıkıştırılmaktadır. Bütün bu baskılara rağmen, günümüzde ulus-devlet hala en güçlü siyasal birim olma özelliğini sürdürmektedir. Ulus-devlete yönelik yapılan olumsuz değerlendirmelere rağmen, güçlenen milliyetçilik akımlarının ulus-devleti kendi içinde gelişen mikro milliyetçiliklere ve ulus-devlet sarmalına karşı koruyacağı, yeniden biçimlenen siyasal yapıda demokratik devlet anlayışının tüm sorunlara karşı güçleneceği, demokrasi ve insan haklarıyla çelişmeyen bir milliyetçilik anlayışının da ulus-devleti kendisini aşındırmaya yönelik tehditlere karşı koruyabileceğini söylemek mümkündür (Erbay, 1997:149; Şen, 2004:256).

Ulus-devletler çağının henüz sona ermediği, buna karşılık dünyanın birçok yerinde yeni ulus-devletlerin kurulmasının söz konusu olduğu günümüz küresel sisteminde, ulus-devletlere ilham veren ve onların kurucu ideolojisi olma konumunda olan milliyetçiliğin tümüyle geçerliliğini yitirdiğini iddia etmek, sadece dünya gerçeklerine ters düşmekle kalmaz; aynı zamanda ulus-devletler düzenine dayalı mevcut küresel sistemin meşruluğunu da inkar anlamına gelir. Bununla birlikte, milliyetçi ideolojinin ilk ortaya çıktığı Fransız Devrimi sonrası döneme kıyasla değiştiği, dönüştüğü, çeşitli formlara büründüğü söylenebilir. Bu durum, milliyetçi ideolojinin önem kaybetmesinden çok, dünya konjonktüründeki siyasal, ekonomik, sosyal fenomenlerin gelişim ve değişimine paralel olarak milliyetçiliğin kabuk değiştirmesiyle açıklanabilir. Küreselleşmenin tüm kurum ve kurallarıyla altın çağını yaşadığı ve milliyetçi ideolojilerin sonunun geldiği varsayılan 1990'lar ve sonrası dönemde, dünyanın birçok bölgesinde değişik biçimlerde baş gösteren milliyetçi eğilimler, bu

durumu kanıtlar niteliktedir. Bugün, genellikle mikro-milliyetçilik nevinden kendini gösteren milliyetçiliğin yakın gelecekte de şu veya bu biçimde ulus-devletlerin ana gündem maddelerinden biri olmayı sürdüreceği hususu açıktır. Dolayısıyla ulus-devletin meşruluk zemini olan ve ulusa hayat vermiş bir ideoloji olarak milliyetçiliğin yirmi birinci yüzyıl dünyasında da önemini koruyacağı söylenebilir.

5.4. Bölgeselleşme ve Ulus-Devlete Etkileri

Bölgeselleşme olgusu, küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte hızla gelişen ve ulus-devletlerin belli bir coğrafyada, genellikle ekonomik saiklerle geliştirdikleri bir bütünleşme hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. En basit şekliyle bölgeselleşmeyi; “değişik ülkelerin ulusal ekonomilerinin ve ekonomik birimleri arasındaki ayrımcılığın kaldırılması” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bölgesel entegrasyon hareketleri, genellikle ekonomik nitelikte olup “Tercihli Ticaret Anlaşmaları”, “Serbest Ticaret Alanları”, “Gümrük Birliği”, “Ortak Pazar”, “Ekonomik Birlik” gibi çeşitli türlerde ortaya çıkmaktadır (Şeniğne, 2007:15,16).

Bölgesel entegrasyonlar, tarihsel olarak eski dönemlere dayansa da (17.yüzyılda Avrupa’da Almanya, İspanya, Avusturya gibi farklı ülkelerin şehirleri arasında kurulan ticaret birliği) bölgeselleşmenin ivme kazandığı yıllar İkinci Büyük Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır. Bölgeselleşme eğilimlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hızla gelişmesini değişen güç ve güvenlik ilişkilerin yarattığı ortama (Soğuk Savaş) bağlamak mümkündür. Bu dönemde 1970’li ve 1990’lı yıllarda iki büyük bölgeselleşme dalgasının yaşandığı söylenebilir (Şeniğne, 2007:21,22).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, özellikle de son çeyreği, bölgesel bütünleşmeler açısından büyük çapta gelişmeler olduğu bir dönem olmuştur. Bu gelişmeler olurken, Uruguay Turu ticaret müzakereleri sırasında, dünya ekonomisinin ortak kurallar çerçevesinde bütünleştirilmesi fikri öne çıkmıştır. (Nebioğlu, 28.05.2009, www.dpt.gov.tr) Geline nokta, Dünya Ticaret Örgütüne bildirilen bölgesel entegrasyon sayısı 2006 yılı sonu itibariyle 368’i bulmuştur. Bugün üç ayrı kıtada bölgesel ticaret blokları kurulmuştur. Avrupa kıtasında AB, Amerika kıtasında NAFTA, Asya kıtasında ise APEC başarılı ve etkili bölgesel entegrasyonlara örnek oluşturmaktadır. (Aktan, 22.03.2009, www.canaktan.org) Bölgeselleşmenin geçirdiği söz konusu tarihsel gelişim dikkate alındığında, ulus-devletler arasında gerçekleşecek bölgesel oluşum girişimlerinin bundan sonraki dönemde de artacağı söylenebilir.

Bölgeselleşme projelerini Kuzey Amerika için NAFTA (Kanada, ABD, Meksika) Güney Amerika için MERCOSUR (Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay) Güneydoğu Asya için AFTA (Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam) ve CER (Avustralya, Yeni Zelanda) olarak sıralamak mümkündür. Bölgesel entegrasyon süreçleri, kendi içinde kapalı, korumacı nitelikte girişimler olmaktan ziyade; çok taraflı bölgelerarası liberalizasyon süreçlerini de geliştiren süreçler olmuştur. Nitekim bu bölgeselleşme projelerine paralel olarak, APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEM (Asya-Avrupa Forumu), TAFTA (Transatlantik Serbest Ticaret Antlaşması) gibi bölgelerarası bir dizi ekonomik forumlar da devreye girmiş olmaktadır (Öncü, 2006:142,143). Bu durum, bölgeselleşme olgusunun durağan, içe kapalı bir örgütlenme olmaktan çok, küreselleşme sürecine paralel bir biçimde bir küresel entegrasyona açık bir seyir izlemesi sonucuna yol açmıştır.

Küreselleşme ve bölgeselleşme süreçlerinin birbirlerine rakip mi yoksa birbirlerini besleyen iki süreç mi oldukları konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak, küreselleşme süreciyle eş zamanlı olarak gelişen bölgeselleşme eğilimlerinin

(tıpkı yerelleşme-küreselleşme ilişkisinde olduğu gibi) birbirlerinden bağımsız süreçler olarak değerlendirilemeyeceğini, olsa olsa bölgeselleşme eğilimlerinin küreselleşmenin fırsatlarından daha iyi yararlanmak, risklerinden minimize etmek amacıyla dönük olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Günümüzde en mükemmel bölgesel bütünleşme modeli olarak gösterilen AB örneği de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Küreselleşme sürecinin yoğun bir rekabet ortamını getirdiği bir çağda, AB'nin ekonomik bir bütünleşmeyi gerçekleştirmesindeki amacın, bu anlamda küreselleşmenin risklerini bertaraf edip nimetlerinden daha fazla faydalanmayı sağlamak olduğu değerlendirilebilir.

Dünyadaki bölgesel birlik hareketleri arasında büyük farklar bulunmaktadır. Örneğin EFTA, NAFTA gibi bölgesel anlaşmalar AB'den birçok yönden farklıdır. NAFTA ve EFTA serbest ticaret ve serbest sermaye hareketlerini kendi aralarında gerçekleştirme amacıyla kurulmuş olan birliklerdir. Gümrük Birliklerinden farklı olarak dış dünyaya karşı ortak tarifeleri olmadığı gibi, parasal-siyasal bütünleşme ya da fakir ülkelere mali destek gibi bir hedefleri de bulunmamaktadır. Ancak ister AB, ister NAFTA olsun, kendi üyeleri lehine hem faktör hareketleri hem de mal hareketlerinde pozitif ayırım yapan anlaşmalara dayanmaktadır. Bu bakımdan, üye olmayan ülkelere gelen mallar ve faktörler aleyhine bir ayırım ortaya çıkartmakta, yani diğer ülkeler aleyhine bir ticaret sapmasına yol açmaktadırlar. (Kazgan, 2005:163) Tezimizin bölgeselleşme bölümünün kalan kısmında, bölgeselleşmenin ulus-devlet üzerinde olan etkileri somut bir model bağlamında incelenecektir. Bu tartışma, günümüzde bölgeselleşme hareketlerinin her bakımdan en gelişmiş örneği olarak kabul edilen AB modeli çerçevesinde yapılacaktır.

Bilindiği gibi 1957 yılında 6 Batı Avrupa ülkesinin (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) bir gümrük birliği kurmak amacıyla bir araya gelerek imzaladıkları Roma anlaşması ile Avrupa Topluluğunun temelleri atılmış, hızla gelişen birlik ilerleyen yıllarda genişleyerek sadece gümrük alanında değil, tüm ekonomik sahalarda bir bütünleşmeyi gerçekleştirmeyi başarmıştır. 2000'li yıllara gelirken ve sonrasında genişleme sürecini hızlandıran AB kıtanın büyük bir bölümünü sınırlarına dahil etmiştir. AB'nin bugün itibarıyla 28 üyesi bulunmaktadır.

Maastricht anlaşması (1992) sonrası AB-15, bütünleşmenin en yoğun yaşandığı bölgeselleşme alanı olmuştur. Parasal bütünleşme ve genişletmeyi (AB-25) gerçekleştirdiği için AB'nin artık siyasal bütünleşmeyi hedeflediği iddia edilmektedir. AB, Avrupa iç pazarının oluşması önündeki engelleri Avrupa Tek Senedi'ni (1987) ve parasal birliği yürürlüğe koymak yoluyla kaldırmış; bütünleşmeyi sağlayacak politikaları ortaya koymuştur. Tam üyeler arasında mal, hizmet, işgücü, sermayenin serbest dolaşımı için 1968'de tanınan Gümrük Birliği yeterli olmamıştır. Bu nedenle, serbest dolaşımı sınırlayan uygulamaların ortadan kaldırılması için yeni önlemler getirilmiş; ortak sosyal politika, çevre politikası, dış politika uygulamaları hedeflenmiştir. Parasal birlik ve Euro'nun serbest dolaşımı bunları tamamlamıştır. Artık Avrupa Parlamentosu salt danışmanlık işlevi görmemektedir; bir ölçüde yasama gücünü kullanan bir kurum haline gelmiş ve Avrupa Konseyinin kararlarını etkileyebilecek bir yapıya kavuşmuştur. Bugün on iki yıldızlı bayrağı, ulusal marşı ve anayasa taslağı olan bir AB yapısıyla karşı karşıya bulunmaktayız (Kazgan, 2005:162).

Ekonomik bütünleşmeyi büyük ölçüde başaran ve giderek siyasi bir entegrasyona gittiği iddia edilen AB'nin, yoluna bir ulus üstü (supranasyonal) organ olarak mı yoksa müstakbel bir ulus-devlet olarak mı devam edeceği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, anayasa oylaması yaptırarak siyasi bir bütünleşmeye gidecek yolun temellerini atmada kararlı olduğu gözlemlenen AB'nin,

bunu hangi ölçekte başaracağı konusu tartışmalıdır. Kanaatimiz, AB'nin yakın gelecekte de bağımsız ulus-devletler topluluğu üzerinde bir şemsiye olarak kalacağı, bugünkü anlamda bilinen tek parça/bütünleşmiş bir ulus-devlet modelinin AB bağlamında gerçekleşmesinin mümkün olmadığı yönündedir.

Ulusal egemenliğin yerel hükümetlerce ne kadar kullanıldığı, egemenliğin birlik organlarına hangi ölçülerde devredildiği konusu, AB geleceği tartışmalarında merkezi bir öneme sahiptir. AB uygulamaları ulusal parlamentoları, hatta sivil toplumu aşan düzenlemeler getirmektedir. Küreselleşme ve birliği sağlama kapsamında “demokratik açık” diyebileceğimiz öyle bir durum vardır ki; adeta Brüksel bürokrasisi yürütmenin asli oyuncusu işlevini görmekte, uygulamalarıyla yerel parlamento ve hükümetleri gölgede bırakmaktadır (Burgi, Golup, 2001:47). Ancak stratejik önemi olan kritik konularda üye devletlerin nüfuzunun önem kazandığı görülmektedir. Bakanlar Konseyi (üye devletlerin yürütme organı olarak) ve özellikle finans ve ekonomiye ilişkin konularda üye ülkelerin ilgili bakanlarının ön plana çıkması, aslında egemenliğin asli kullanıcısının hala ulus-devletler olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, ulus-devletler egemenliğin kullanımı noktasında kendi yetkilerini bir üst organa devretmiş olsa da, önemli gördüğü meselelere müdahale hakkından hala vazgeçmiş değildir. Dolayısıyla, yerel egemenlikte meydana gelen bu durumun feragatten ziyade bir transfer işlemi olduğu, buradan ulus-devletlerin birlik karşısında tamamen çaresiz ve yetkisiz bir duruma düştüğü anlamı çıkartılmaması gerektiği belirtilmelidir.

Yakın bir tarihte 50.yılımı kutlayan Avrupa bütünleşmesi açısından “Quo vadis Europe”? sorusu hala geçerliliğinin korumaktadır. Ortak pazarda başarılı olan AB, bu pazarın risklerine, yani işsizlik, yoksulluk, hastalığa karşı hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir. Bunlar hala ulus-devletler tarafından yürütülmektedir. Ekonomik hayatın gümrükler haricindeki bütün unsurları (vergiler, sosyal güvenlik sistemi, altyapı, istihdam piyasalarının düzenlenmesi, eğitim..) devletin kontrolü altındadır. Devletin ulusal ekonomiden vergi aldığı pay çok hafif bir artma trendi içinde % 40 civarındadır. Aynı durum, büyük ölçüde güvenlik bakımından da geçerlidir. Ciddi bir ahenkleştirmeye rağmen, üye ülkelerin hukuk sistemleri arasındaki farklılıklar devam etmektedir. Müşterek dış güvenlik çabaları hüsrarla neticelenmiştir. Avrupa, eskiden olduğu gibi ABD'ye tabi güvenlik durumunu sürdürmektedir. (Koçdemir, 2007:69)

AB bünyesinde gerçekleştirilecek bir siyasi bütünleşmeye yönelik çabalardaki tüm artışa rağmen, birliği oluşturan ulus-devletlerin bu bütünleşmenin gerçekleşmesine yönelik dirençlerinin kolay kolay kırılmadığı görülmektedir. Siyasi bir bütünleşmenin yaratılamamasında yatan en büyük faktör bir meşruluk zemini olarak Avrupa ulusunun henüz inşa edilememiş olmasıdır. Bilindiği gibi, ulus-devletler kuruluş meşruiyetini ulus kavramından almaktadır. Milliyetçiliğin anavatanı olan Avrupa'da, birliğe üye ülkelerin yüzyıllarca süren bir inşa faaliyetinin sonunda yarattıkları müstakil ulus olgularının, birliğin üst organlarının alacağı bir kararla bir günde Avrupa ulusuna tahvil olması mümkün gözükmemektedir. Bu, her şeyden önce kıtanın sahip olduğu tarihsel, kültürel ve sosyolojik dinamikler nedeniyle imkânsızdır. Avrupa'da doğan milliyetçilik akımlarının, bugün birliğe üye çeşitli ülkeleri tarihsel olarak uzun yıllar sürecek mücadelelere sürüklemesi, iki büyük Dünya Savaşının aslında büyük ölçüde kıta içinde gerçekleşmesi ve bilhassa İkinci Dünya savaşının 50 milyonun üzerinde Avrupalının ölümüyle sonuçlanması ile oluşan dramatik tablonun kamuoylarının hafızalarında tazeliği, bir Avrupa ulusu yaratmanın zorluklarını göstermektedir. Bugün Avrupa ulusu inşa etmeye yönelik bir araç olarak ortak bir Avrupa kültürünün de henüz oluşturulmadığı görülmektedir. Özellikle AB genişleme süreciyle birlikte coğrafi olarak aşırı bir biçimde büyüyen birliğe yeni kültür havzalarının katılması, ulusal

kültürleri belli bir potada eriterek bundan bir üst Avrupa kültürü yaratma sürecini baltalamaktadır. Ayrıca bu türden bir ortak kültür yaratılması durumunda, bu sürece hangi ulusun ne oranda katkı yapacağı, sözgelimi Fransız ve Alman kültürlerinin bu anlamda süreçteki ağırlıklarının ne olacağı gibi konuları cevaplamak oldukça zor görünmektedir.

Siyasal bütünleşmeye giden yolda esas önemli mesele, kimlik ve demokratik meşruiyet konularıdır. Bütün çabalara rağmen, henüz bir Avrupa kimliği yaratılamamıştır. Tam da 50. yıl kutlamaları sırasında açıklanan bir araştırmanın sonuçları çarpıcıdır. Graz Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsünün kırktan fazla ülkeden International Social Survey Program (ISSP) çerçevesinde elde edilen verileri de dahil eden araştırma, ulus-devletin insanlar için, beldeden, bölgeden ve AB'den daha önemli olduğunu göstermiştir: “ Bir yandan küreselleşme, diğer yandan bölgeler teşvik edilmesine rağmen, ulus-devlet açık ara en anlamlı toplumsal birimdir. İnsanlar eskiden olduğu gibi bugün de kendilerini belde, bölge, ya da devletin üstünde yer alan AB gibi birimlerle değil, en güçlü bir biçimde devletleriyle özdeşleştirmektedir. Araştırmaya katılanların yarısından fazlası kendilerini devletle “çok sıkı bir bağ” içinde hissettiklerini söylerken, Avrupa ile özdeşleştirdiğini söyleyenlerin sayısı % 30'un altındadır. Bir başka ifadeyle, ulus-devlet bütün söylenenlere ve iddialara rağmen vatandaşları için güvenlik, hukuk, refah ve kimlik/aidiyet kurumu olmayı sürdürmektedir” (Koçdemir, 2007:69).

Uluslaştırma işleminin bir ulus inşa etmede en önemli araç ve aşama olduğu bilinmektedir. AB'ye üye ulus-devletler, halen başta eğitim tekeli olmak üzere, tüm uluslaştırma araçlarını ellerinde tutmakta ve bunları etkin bir biçimde çalıştırmaktadırlar. Kendisi için çalışan bir uluslaştırma araçlarından mahrum bir “Avrupa Ulusu” kavramının kendisine bir yer edinmesi mümkün gözükmemektedir. Sonuçta AB'nin hedeflediği siyasi bütünlüğe erişmesi uzak görünmektedir. Ayrıca, siyasi bütünlüğü gerçekleştirse bile evrensel ölçekli bir siyasi bütünleşme süreci içinde yer almayan bu birliğin yeni bir süper ulus-devlet ve yeni bir milliyetçilik doğurma dışında bir sonucu olmayacaktır. Dolayısıyla AB yapılanmasıyla ulus-devletin aşılabileceğini düşünmek yerinde değildir (Şen, 2004: 220,221).

Bu noktada AB tarafından senede iki defa bizzat yaptırılan Eurobarometer araştırma sonuçları konuyu daha iyi aktaracak çarpıcı istatistiklerle doludur. Haziran 2006'da yayımlanan 64. araştırmada, AB güven bakımından ordu kamu yararına çalışan sivil kurumlar, polis, radyo, televizyon, BM, dini müesseseler, ulusal yargı sisteminden sonra dokuzuncu sırada yer almıştır. Hatta AB'ye güven duyanların oranı beş yıl öncesine göre beş puan gerilemiştir. Yine aynı araştırmaya göre, ulusal gurur duyanların oranı 2000 yılında % 83 iken, 2005'te % 87'e yükselmiş, duymadığını ifade edenler ise % 14'ten % 10'a gerilemiştir. AB vatandaşlarının kendilerini ne hissettikleri sorusuna, sadece X milletinden ya da önce X milletinden sonra Avrupalı diyenlerin oranı, 1994'te % 79 iken, düzenli bir biçimde artan bir eğilimle 2005'te % 89'a yükselmiştir. Kendisini sadece Avrupalı hissedenlerin oranı ise 1994'te % 7 iken, 2005'te % 2'ye inmiştir (Koçdemir, 2007:69). Bu durum, ekonomik açıdan bütünleşmiş olan birliğin siyasal açıdan da aynı şekilde bütünleşmesinin önünde ciddi engeller olduğunu göstermektedir. Bu nokta, siyasal açıdan bütünleşme sürecini başaramamış bir AB'nin ulus-devletlere bir alternatif olacağı tezini, ya da daha da ileriye götürürsek, AB'nin bizatihi kendisinin bir ulus-devlet haline dönüşeceği görüşünü tümüyle çürütmektedir.

5.5. Yerelleşme ve Ulus-Devlete Etkileri

Ulus-devlet erkinin aşılmasındaki boyutlardan veya ulus-devlete yönelik olduğu iddia edilen tehdit algılamalarından biri olarak gösterilen yerelleşme ve yerellik olguları, son yıllarda popüler bir tartışma konusu olarak bilim çevrelerinde önemli bir yer işgal etmiştir. Dar anlamda yerel yönetimlerin ulus-devlet karşısında güçlenmesi olarak görülen bu tartışmalarda, geniş anlamda ise, küreselleşme sürecinde yerele ve yerelliğe ilişkin tüm aktör ve kurumların güçlenmesi suretiyle ulus-devletin zayıflatılması anlatılmak istenmektedir.

Yerelleşmenin güçlü bir biçimde gerçekleştirilmesi düşüncesi, çıkış noktasını 1980'lerden itibaren hızla gelişen yeni sağa ait bir politikalar almaktadır. Yerellik düşüncesinin ve dar anlamda yerel yönetimlerin bu yıllarda giderek önem kazanması, yeni sağa ait diğer politikalarla birlikte düşünüldüğünde bir bütünlük arz etmektedir. Özelleştirme, deregülasyon, korumacılık duvarlarının önündeki engellerin kaldırılması gibi politikalar ile yerelleşme eğilimleri aslında birbirlerini destekler mahiyettedir. Zira, sözü edilen tüm bu politikalar neo-liberal niteliktedir ve liberalizm mantığı yerelliğin öne çıkmasını salık vermektedir. Aslında bu noktada tüm bu süreçlere paralel bir seyir izleyen küreselleşme olgusunun da yerelleşmeyle bir tezatlık içinde olmadığını, aksine küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin birbirlerini destekler bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür.

Küreselleşme ile yerelleşme olgularının birbirine rakip iki süreç olduğunu değerlendirenler olsa da, kanaatimizce bu iki süreç birbirini beslemektedir ve uyum içinde eş zamanlı olarak gelişmektedir. Bu noktada söz konusu tezin savunucularından olan Robertson'un görüşleri, özgün küre-yerelleşme tanımlaması öne çıkmaktadır. Robertson'un küre-yerelleşme tanımı, küreselleşme süreçlerine ve heterojeniteye önem vermektedir. Bu ise yerellikler arasındaki etkileşime bakmayı gerektirmektedir. Yerellikler ise küresel süreçlerde inşa edilmektedir. Robertson'a göre, yerel olan küresel olana karşı direnen şekilde değerlendirilmemelidir. Yerelleşme küreselleşmenin bir yüzüdür. Robertson'un küre-yerelleşme tanımı ile vurguladığı gibi, küreselleşme süreci küresel olan ile yerel olanın, ya da daha genel bir ifadeyle evrensel ile tikelin iç içe geçmelerinin bir sonucudur (Aslanoğlu, 2000:140).

Eroğul'a göre, sermayenin bir ulusal devletle başa çıkmasıyla, bu ulusal devletin alt birimi olan çok sayıda yerel birimle başa çıkması karşılaştırılırsa, kafa tutacak muhatabın gücünün zayıflığı ortaya çıkmaktadır. Bir yerde serbest bölge kurmak, özel sermayeye özel olanaklar sağlanmak isteniyorsa, bunun pazarlığını güçlü bir ulusal devletle yapmak yerine, zayıf bir yerel birimle yapmak pek tabii ki sermayenin işine gelecektir. Bugün, ulusal devletler içinde azınlık haklarının körüklenmesi ve yerelleşme, ulus-devletleri zayıflatma siyasetine hizmet eden bir yaklaşımdır (Eroğul, 2002:41; Öncü, 2006:144).

John Naisbith da bu görüşü destekler nitelikte düşünceler ileri sürmektedir. Naisbith'e göre, bugün dünyada iki yüze yakın devlet vardır; ancak kısa bir zaman içinde küçük bölgesel eyaletler biçimindeki devletlerin sayısı bini bulacaktır. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Eski dünya düzeninde iki yüz devlet, bin tekel varken yeni dünya düzeninde tekelleşme artacağı için iki yüz uluslararası tekel şirketi ve bin tekel devlet olacaktır. İki yüz devlet bin devlete nasıl çıkacaktır? Mevcut ulus-devlet yapıları alt üst olacak, böylece bölgesel düzeyde yeni birçok devletçikler ortaya çıkacaktır (Öncü, 2006:144). Nasbith'in uluslararası sermaye tekelleriyle ulus-devlet yapıları ve sayıları arasında kurduğu ve yeni ulus-devletlerin türeyeceği öngörüsüne dayalı bu ilişki biçimi, yakın bir dönemde gerçekleşme ihtimali pek de mümkün görünmeyen bir

gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Naisbith'in bu senaryosu bile aslında ulus-devlet realitesinin üstü örtülü olarak da olsa devam edeceğini salık vermektedir. Ulus-devletlerin bölünerek sayılarının artışına dayalı olan söz konusu yaklaşım, ulus-devlet modeli dışında farklı formlarda devlet yapılarının ortaya çıkacağı sonucunu vermemekte; sadece mevcut ulus-devlet miktarında bir çoğalmanın meydana geleceğini ifade etmektedir.

Uluslararası tekeller yoluyla gerçekleşecek ekonomik entegrasyon ve bunun yol açacağı bağımlılık düzenine değinen Çeçen, hedefe ulaşma yolunda ulus-devletlerin çıkaracağı engelleri aşmada uluslararası sermayenin özelleştirme enstrümanını devreye sokacağını ve bu yöntemle ulus-devletin ekonomik yapısını hızla çökerteceğini belirtmektedir. Özelleştirme yoluyla büyük tekellerin baskısının yerel şirketlerin hızla uluslararası tekeller adına el değiştirmesi ile sonuçlanacağını düşünen Çeçen, ulus-devletin özelleştirmeye ilişkin potansiyel direncini kırmada, küresel sermaye güçleri açısından yerelleşmenin teşvik edilmesinin faydalı ve aynı zamanda gerekli bir süreç olarak görülmesi noktasını vurgulamaktadır (Çeçen, 1996: 55,56). Benzer görüşlere sahip olan Kazgan da küresel pazar ile yerel pazar arasında adeta bir ayak bağı olan ve her an bir engel çıkarma potansiyeline sahip olan ulus-devletlerin aşılması noktasında yerelleşmenin küresel sermaye açısından önemini altını çizmektedir. Kazgan'a göre, küresel sermaye bakımından temel hedef ulus-devletin zayıflatılması suretiyle aşılması olacaktır. Buna göre, küresel ölçekte faaliyet gösteren şirketler devleşirken küçük boyutta kalan yerel aktörler de bunlara tabi hale gelecektir. (Kazgan, 2005:19)

Yerel ölçeğin küresel aktörlerle rekabet edecek güce sahip olmadığı açıktır. Ayrıca rekabet için ne yeterli bir ekonomik güce ne de gerekli teknik bilgi ve donanımına sahiptir. Bunların bir sonucu olarak siyasi bir gücü de yoktur. Ayrıca küreselleşme sürecinin vasıflı emeğin dolaşımını küresel ölçekte özendirmediği için yerel güçler yetişmiş insan gücünü de kaybetmektedir. Böylece yerel ölçek, vasıfsız emeğin ve küçük sermayenin konumlandığı bir yapı haline gelmiştir. Küreselleşme sürecinde yerelin merkez karşısında hiçbir gücü olamaz. Sadece ona bağımlı, onun amaçlarına hizmet eden bir araç olarak işlevini yerine getirir. Yerelin zayıf konumu, küreselleşme sürecinde ona içeriksel değil sadece biçimsel anlamlar sağlayabilir. Şengül bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Her ne kadar yerel inisiyatifler anlayışı tezi, ulus-devletin tükenmesi yönünde ise de, başarı örneği olarak gösterilen diğer ülkelerin başarısının arkasında devletin oynadığı can alıcı bir rol vardır. Bu nedenle ulus-devletin süreçten dışlandığı ya da etkin katılımının sağlanamadığı durumda yerele dayalı bir sanayileşme ve gelişme modelinin en azından Türkiye gibi bir çevre ülkede şansının çok olmadığı görülmektedir. Gelişmiş ülke örneklerinde öne çıkan yerel girişimlerin gerisinde ciddi bir devlet desteği ve eşgüdümü olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Sermayenin küreselleştiği bir süreçte, ulus-devlet gibi mekansal bir sabiti yerelliğe doğru taşımak Dünya Bankası için bilinçli bir stratejidir ve öyle olması da doğaldır (Şen, 2004:204,205).

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi eğilimi de yerelleşme akımının güçlenmesine paralel olarak, 1980'lerden itibaren ivme kazanmış bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. İzleyen yıllarda, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumlar bazında da yerellik vurgulanır hale gelmiştir. Avrupa Konseyi 1991 yılında "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartını" ilan etmiş ve söz konusu şartta "Subsidiarity" (Hizmette Halka Yakınlık) ilkesinin üye ülkelerde hayata geçirilmesi yönünde kararlar almıştır. Buna göre yerel yönetimlerin ulus-devletlerin merkezi yapıları karşısında güçlendirilmesi ve yerel yönetimlere "yerinden yönetim" ilkesi çerçevesinde azami derecede özerklik tanınması karara bağlanmıştır.

Yerelliğin ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi konusuna bu açıdan bakıldığında, yerinden yönetim anlayışına dayalı bu durumun ulus-devletin temellerine dinamit koyan bir gelişme olması bir yana, ulus-devleti daha demokratik bir yapıya kavuşturmak suretiyle onu güçlendiren bir politika anlayışı olduğu söylenebilir. Özellikle aşırı merkeziyetçi ve oldukça homojen bir yapıya sahip ulus-devletler açısından yerel yönetimlere yapılacak yetki devri ve/veya yerinden yönetim anlayışının hayata geçirilmesi yolunda atılacak adımlar, sadece ulus-devlet sisteminin daha sağlıklı işlemesini sağlamakla kalmayacak, o güne kadar ihmal edilmiş/bastırılmış olan yerel farklılıkların daha iyi temsili ile, yapıdan kaynaklı demokratik açıklar da giderilmiş olacaktır.

Bununla birlikte, yerelleşmenin her zaman mutlak anlamda demokrasiyi geliştireceğini, yerel yönetimlere yapılacak yetki devirlerinin kamu yönetimleri açısından her zaman verimli sonuçlar doğuracağını varsaymak da, kanaatimizce yanlış olacaktır. Yerelleşme, gerçekten de yerel demokrasiyi güçlendirmek için çok önem taşımaktadır. Yerel özerklik için yerel yönetimlerin merkezi yönetimlerin boyunduruğundan kurtulmaları gerekmektedir. Ancak, yerelleşme bir taraftan yerel halkın yönetime katılmasını sağlayarak demokrasiyi geliştirecek bir misyonu yerine getirirken, öte yandan yerel tiranlığı ve despotizmi de ortaya çıkartabilecek bir etki gösterebilmektedir. Çağımızın tanınmış fikir adamlarından Alvin Toffler “Yirmibirinci Yüzyıl Demokrasisi” başlığını taşıyan bir yazısında yerelleşmenin sakıncasını şu şekilde ifade etmektedir: “Politik adem-i merkezileşme demokrasi için bir güvence değildir; bu değişik yerel tiranlıları da mümkün kılabilir. Yerel politika çoğu kez ulusal politikadan bile yozdur” Toffler’in yerelleşmeye ilişkin kaygılarına hak veren Aktan, yerelleşme ya da yerel yönetim derken bunun mükemmel bir yönetim olacağını düşünmenin hayalden başka bir şey olmadığı görüşünü savunmaktadır. Aktan’a göre, merkezi yönetimin yerel yönetimlerden daha iyi yapabileceği bazı görevler vardır. Bu fonksiyonları, koordinasyon, standart oluşturma, genel kural ve ilkeleri tespit etme, hukuka uygunluk denetimi olarak saymak mümkündür (Aktan, 22.03.2009, www.canaktan.org). Dolayısıyla, Aktan’ın da vurguladığı, gibi yerel yönetimlerin bütün alanlarda başarılı olacağını varsayımı yerine, merkezi yönetim tarafından daha verimli yürütüleceği anlaşılan kamu hizmetlerinin merkezce yürütülmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde, kamu hizmetlerinin yürütümü bakımından merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında etkililik ve verimlilik analizine dayalı bir dengenin kurulmasına özen gösterilmelidir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

21.yüzyıl, birçok alanda baş döndürücü gelişmelere sahne olan bir çağ olarak eski düzene ilişkin kavram, kurum ve dinamikleri alt üst etmiştir. 21. yüzyıl için yapılabilecek en güzel nitelendirme, bu yüzyılın bir “hız çağı” olma yönüdür. Gerçekten içinde yaşadığımız yüzyılda günümüz toplumlarının çok hızlı bir değişim sürecinden geçtikleri görülmektedir. Teknolojik ilerlemelerin derin etkisi altındaki bu değişimler, toplumları üretim şekilleriyle, tüketim kalıplarıyla, politik ve ekonomik örgütlenmeleriyle, kısacası günlük yaşamlarıyla her alanda dramatik bir dönüşüme tabi tutmaktadır. Bu toplumsal dönüşümleri tanımlamak için akademisyenler, “Network Toplumu”, “Bilgi Toplumu”, “Postmodern Toplum”, “Siber Toplum” gibi kavramları kullanırken üretim ve tüketim süreçlerinin geçirdiği değişimleri de “Esnek Üretim”, “Post-Fordist Üretim”, “Teknokapitalizm” gibi terimlerle tanımlamaktadırlar.(Marin, Yıldırım, 2004:1)

Küreselleşme süreci, kuşkusuz sözü edilen hız çağını tanımlamada en kilit kavramlardan biri haline gelmiştir.“Küresel” kavramı, yirmi birinci yüzyıl söz dağarcığının en gözde sıfatlarından biri olma niteliğine sahiptir. Olumlu-olumsuz değer yüklediğimiz hemen her kavramın önüne “küresel” eklemeye alıştık. Terör küresel oldu; eğitim, kültürler, salgın hastalıklar, teknoloji, bilim, sivil toplum, demokrasi, hatta insan hakları.. Bir sıfatın her şeye uygun olması, o sıfatın türetildiği, dolayısıyla tekabül ettiği olgunun yaygınlığını gösterdiği gibi, o olgunun kendisinin artık neredeyse dirençsiz bir dayatma gücüne eriştiğini de ifade eder. Artık insanların mı o olguyu tecrübe etmek istemekte, yoksa o olgunun mu insanları kendine tabi kılmakta olduğu konusu net olarak anlaşılabilir hale gelir (Toffler, 1996:130). Toffler’in de işaret ettiği gibi küreselleşme kavramı adeta sihirli bir sözcük gibi görülmekte, sosyal bilimlerdeki birçok kavram küreselleşme ile birlikte anılmaktadır.

Küreselleşme kavramının günlük hayatımızda bu kadar yer etmesinin en önemli nedenlerinden biri, yaşadığımız dünyayı ve bu dünyaya ait kurumları dönüştürme kapasitesidir. Ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarıyla küreselleşme süreci, büyük bir etki alanı yaratarak birçok kavram ve kuruma nüfuz etmiştir. Kuşkusuz bu kurumların başında ulus-devlet gelmektedir. Küreselleşmenin ulus-devleti dönüştürücü etkisi, son yıllarda artan küreselleşme tartışmalarının ardında yatan en önemli nedenlerdendir.

Ulus devlet olgusu, ortaya çıktığı modern zamanların ilk dönemlerinden bu yana siyaset ve sosyal bilimcilerin yoğun uğraş konularından biri olmayı sürdürmektedir. Günümüzde henüz aşılammış bir model olması yönüyle de ulus devlet, iktidar ve devlet kuramlarına ilişkin tartışmalardaki merkezi önemini korumaktadır. Son dönemlerde ulus devletin yapısı, fonksiyonları ve tarihi misyonuna ilişkin yapılan değerlendirmelerde, çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu türden tartışmalarda, konu genellikle küreselleşme - ulus-devlet etkileşimi bağlamında ele alınmakta, küreselleşmenin ulus devleti değiştirici/dönüştürücü etkisinin boyutları ölçülmeye çalışılmaktadır. Kimi değerlendirmeler, küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletin artık işlevsiz bir hale gelerek modern insanlık tarihindeki misyonunu tamamladığı/tamamlaması gerektiğini salık vermektedir. Öte yandan, ulus devletin insanlığın ürettiği en önemli siyasal birim olarak hala önemini koruduğu, hatta güçlenerek, yeni işlevler kazanarak tarihsel yolculuğuna devam ettiği de birçok yazar tarafından ileri sürülmektedir. Ayrıca bir üçüncü yol olarak, küreselleşme sürecinden azade tutulamayacak bir ulus devlet modelinin bu kapsamda bir transformasyona uğradığını; bu çerçevede, ulus devletin bazı yönlerinin törpülendiğini, ancak bunun ulus devlet olgusunu ortadan kaldırmak anlamına gelmediğini, bu sürecin küreselleşme

olgusunun yarattığı etkiye bağlı olarak ulus devletin buna eklenmesi biçiminde geliştiğini düşünen bakış açıları da bulunmaktadır.

Yaşadığımız çağda bu kadar popüler bir hal alan ve hemen her toplumsal, siyasi ve ekonomik olgunun açıklanmasında mutlaka müracaat edilen bir kavram olarak küreselleşme üzerine, geniş tartışma ve yorumlara dayalı zengin bir literatür bulunmaktadır. Küreselleşme sürecini açıklamaya yönelik olarak radikal, şüpheli ve dönüşümcü olmak üzere üç temel yaklaşımın söz konusu olduğu belirtilmiş ve tezimizin küreselleşme alt bölümünde bu üç yaklaşım detaylı olarak incelenmişti. Radikal bakışın küresel piyasa ve uygarlık, ulus devletin sonu gibi temel öngörülerini için tek kelimeyle ütopyik yorumu yapılabilir. Son dönemlerde, küreselleşmenin üreteceği refahı gerçekleştirilmede piyasa ekonomisinin üstleneceği öncü role olan ilgi giderek azalmıştır. Büyük iş çevrelerinden birkaç kişi dışında, ulus devletlerin yok olup gideceği, yerlerini vatansız çok uluslu şirketlere bırakacağı tek bir pazara dönüşeceğinden bahseden pek kalmamıştır. Şüpheli yaklaşımın başlıca eksikliği olarak ise, bilgi devrimine rağmen ısrarla sürdürülen “hiçbir şey yeni değil” mantığı ve küreselleşmeye olumsuzluklar penceresinden bakma alışkanlığı gösterilebilir. Üçüncü bin yıla girdiğimiz şu günlerde, küreselleşme olgusu ile birlikte dünyanın büyük siyasi, ekonomik, kültürel değişim ve dönüşümlere uğradığı, yaşadığımız dünya üzerinde önceki zamanlarla kıyaslanmayacak düzeyde yeni bir düzenin inşa edildiği gerçeği açıktır (Şahin, 2007:260,261).

Bu noktada, her iki yaklaşımı dengeleyen ve küreselleşme sürecini daha serinkanlı bir şekilde yorumlama eğiliminde olan dönüşümcü ekol, bize göre bir üçüncü yaklaşım olarak dünya realitesini okumada daha gerçekçi tespitler ve bu tespitler ışığında yakın geleceği okumada sağlıklı projeksiyonlar sunmaktadır. Buna göre, dönüşümcü okulun değerlendirmeleri doğrultusunda, küreselleşmeyi yok saymak, küreselleşme sürecinin sonuçlarını göz ardı etmek mantıklı bir yaklaşım olmayacağı gibi; küreselleşme sürecini dünyanın her yanına fırsatlar dağıtan ve hatta ulus devletler düzenine gerek kalmayacak bir şekilde tek bir küresel piyasa anlayışı çerçevesinde, bireylere ve uluslara refah üreten bir sihirli değnek gibi görmek de gerçekçi değildir. Burada önemli olan, küreselleşmeyi fırsatları kadar tehditleri, ürettiği adaletsizlikler boyutuyla da ele alabilmek; yani küreselleşme olgusunu bütün yönleriyle objektif bir biçimde değerlendirebilmektir. Bu noktadan hareketle, dönüşümcü okulun da ileri sürdüğü gibi, ulus devlet küreselleşme ilişkisinde ulus devletin zayıflamasından olmasından ziyade, küreselleşmenin ulus devleti dönüştürücü etkisinden söz etmek daha anlamlı olmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ulus devleti yeniden şekillendirdiği/dönüştürdüğü faktörlerin başında “değişen egemenlik anlayışı” gelmektedir. Küreselleşme, westfalyan egemenlik anlayışını ortadan kaldıran dinamikleriyle “kayıtlı egemenlik” olarak ifade edilebilecek yeni bir egemenlik yapılanması ortaya çıkarmıştır. Kayıtlı egemenlik, esnek, uluslararasılaşmaya yatkın, bölgeselleşmelere, uluslararası kuruluşlara ve yabancı sermayeye bütünleşmeye açık, bir devletin dünya sistemine üyeliğinin onun kendi vatandaşlarına iyi davranmasına bağlı olduğu bir egemenlik anlayışı olarak ifade edilebilir. Artık, uluslararası hukuk kodlarının devletlerin kendi vatandaşlarıyla bağlarının niteliğini daha fazla belirlediği bir dönemden bahsedilebilir. Bu değişimi, uluslararası ulusal toplumların “iç belirleyici” ögesi haline geliş olarak ifade etmek mümkündür (Şahin 251 252 Keyman, 2000:25)

Ulus-devletin küreselleşmenin yoğun ekonomik etkileri altında oluşu da, çalışmada etraflı bir biçimde incelenmişti. Gerçekten uluslararası nitelikte ekonomik kuruluşlar ve düzenlemeler başta olmak üzere (DTÖ, IMF, MAI vb.), çok uluslu şirketler, küresel ekonomik krizler, son dönemlerde yoğun bir şekilde uygulanan ve

küreselleşmenin ekonomik mantığına oldukça paralel bir politika olduğu bilinen neo-liberal nitelikteki ekonomik yaklaşım gibi faktörler; küreselleşmenin ekonomik boyutu itibariyle ulus devletleri dönüştürdüğü unsurlar olarak sayılabilir. Ulus-devletler, bu kapsamda kimi zaman politikalarını söz konusu küresel düzene uyumlu hale getirmek için çalışmakta, kimi zaman uluslararası kuruluşların koyduğu kurallar çerçevesinde bir ekonomik yaklaşım sergilemektedir. Bazen çokuluslu bir şirkete kapsını açmak isteyen ulus-devletin bu şirkete yönelik olarak bazı teşvik paketleri hazırlaması (vergi indirimi uygulaması, düşük düzeyde sigorta ücretleri gibi), bazense küresel ekonomik bir krizle karşı karşıya gelindiğinde, ulus devletin diğer küresel aktörlerle yan yana gelerek krizin üstesinden gelmek için bir işbirliği içine girmesi... Bu noktada örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sayılan tüm bu örnekler, ulus devletlerin küresel ekonomik düzenle olan entegrasyon ve eklemleme sürecini anlatmakta, kendini dünyadan izole etmiş birkaç ülke hariç, ulus devletlerin ekonomik anlamda küreselleşme sürecinin yarattığı realitelerin yoğun etki alanına açık olduğunu salık vermektedir.

Küreselleşmenin söz konusu ekonomik sonuçları, ulus devletler üzerinde büyük etkiler yaratsa da, bu durum ulus devletlerin ekonomik anlamda işlevsiz hale geldiği ya da ulusal ekonomilerin tamamen yok olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Günümüzde yoğun küreselleşmeye rağmen ekonomiler büyük ölçüde ulusaldır. Ulus devletler, seignorage hakkı başta olmak üzere temel para ve maliye politikalarını uygulama tekeli elinde bulundurmaktadırlar. Ulus-devletlerin dev bütçeleri, onları sadece meşru bir mali kurum kılmamakta, ayrıca piyasaya (savunma, sosyal güvenlik harcamaları gibi alanlar başta olmak üzere) büyük bir müşteri olarak girmelerini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra büyüme, istihdam, refahın dağıtımını gibi kritik önemi haiz temel sosyo-ekonomik konularda politikalar hala ulusal hükümetler ve parlamentolar aracılığıyla yürütülmektedir; örnekler çoğaltılabilir. Tüm bu sayılanlar, ulus-devletlerin ekonomi sahasında hala en büyük belirleyici güç olduğunu göstermektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, küreselleşme sürecinin ulus-devletlerin ekonomik gücünü zayıflatmasından ziyade, küreselleşmenin ekonomik sonuçları itibariyle dünya piyasalarını ve bu arada ulus-devletleri ekonomik sisteme entegre hale getirmesi ve bir küresel ekonomik düzenin ortaya çıkışı nedeniyle ulus-devletlerin bu sürece adapte oluş mecburiyetleridir.

Küreselleşmenin kültürel sahada yaptığı büyük etki, ulus-devletlerin klasik ulusal kimlik politikalarını gözden geçirmeleri ile sonuçlanmıştır. Bugün, ulus-devletlerin yoğun bir homojenizasyona dayalı, hatta yer yer asimilasyonist politikalar üzerine inşa ettiği kimlik politikalarına rastlamak pek mümkün olmamaktadır. Küreselleşme sürecinin tetiklediği kültürel dinamikler, ulus-devletlerin çok kültürlülüğü esas alan bir yapıyı geliştirmesine neden olmuştur. Çünkü küreselleşme süreci ile beraber, mutlak egemenlik anlayışı sona ermiş, ulus- devlet uzun yıllardır elinde tuttuğu bilgi tekeli yitirmiş, demokrasi tüm dünyada gelişmiş ve hükümet dışı sivil örgütlenmeler güçlenmiştir. Tüm bu faktörler, tek tipçi, dayatmacı bir ulusal kimlik politikasının aşılmasında önemli işlevler görmüştür. Ancak, ulusal kimlik politikalarında meydana gelen söz konusu değişimler, bizatihi ulusal kimliğin kendisini önemsiz bir kültürel-siyasal enstrüman haline getirmemiştir. Ulusal kimlikler, hala birçok birey için yerel ya da bölgesel kimliklerden daha önce gelmektedir. Ayrıca, küreselleşme sürecinin yarattığı teknolojik gelişmelerin ulusal kimliklerin tanıtılmasında ve yayılmasında büyük bir kolaylık getirdiği, bu nedenle küreselleşme sürecinin ulusal kimliklerin varlıklarını daha güçlü bir biçimde sürdürmelerine olanak tanıdığını söylemek mümkündür. Sonuç itibariyle, küreselleşme sürecinin ulusal kimlik politikalarının anti-demokratik yönlerini törpülediği, çok kültürlü bir ulusal kimlik

inşasında küreselleşmenin büyük rol oynadığı; ancak tüm bu gelişmelerin ulus devletlerin bir üretimi olan ulusal kültürlerin dünya üzerindeki önemini azaltmadığı değerlendirilebilir.

Bilindiği gibi küreselleşme ve ulus-devlet tartışmalarının merkezinde yer alan konulardan biri de milliyetçiliktir. 21. yüzyıl küresel düzeninde milliyetçilik olgusunun da önemini koruyacağı söylenebilir. Bugün, milliyetçilik genellikle mikro milliyetçi akımlar olarak tezahür etmektedir. Gelecekte de milliyetçiliğin şu veya bu biçimde (değişik formlarda) varlığını sürdüreceğini, ulusların geçirdiği tarihsel deneyimlerden çıkarmak mümkündür. Ulus-devletin kurucu ideolojisi olarak tarih sahnesine çıkan milliyetçiliğin, ulus-devletin başlangıçta enternasyonalist hedeflerine rağmen geliştiği ve uluslararası keskin ayrımlar yaratarak varlığını güçlendirerek günümüze kadar geldiği hususu açıktır. Bir başka ifadeyle, milliyetçilik ve onun bir ürünü olan ulus-devlet, aslında modernitenin de öngördüğü kurumlar değillerdir. Ancak geçen tarihsel süreç içerisinde, milliyetçilik sanki moderniteyle ikiz kardeşmiş gibi görülmüştür. İşte bu ön kabulden hareketle, modernitenin sona erdiğini ve postmodern bir çağa girdiğimizi savunanlar, dolayısıyla modern zamanlara ait bir kurum olarak milliyetçiliğin de misyonunu yitirdiğini iddia etmektedirler. Postmodernist nitelikteki bu bakış açısının, milliyetçiliğin geleceği konusunda gerçekleri yansıtmaktan uzak olduğunu ifade etmek gerekir. Ulus devletler çağının henüz sona ermediği bir dünya düzeninde milliyetçiliğin önemini yitirdiğini iddia etmek yerinde değildir. Bununla birlikte, milliyetçiliğin küreselleşme süreciyle girdiği etkileşim sonucunda, milliyetçiliğin yapısında birtakım değişimler meydana geldiği de bir gerçektir. Ancak bu durum, milliyetçiliğin yeni küresel düzene uyum sağlamak amacıyla yönelik geçirdiği bir dönüşüm süreci olarak görülmelidir.

Çalışmamızda, ulus devletin varlığına tehdit oluşturan diğer unsurlar olarak bölgeselleşme ve yerelleşme konuları ele alınmıştır. Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilen bölgeselleşme ve yerelleşme hareketlerine, ulus devlete yönelik tehditler başlığı altında yer verilmiş, her iki hareketin ulus devletin varlığına ilişkin etkileri incelenmiştir. İfade etmek gerekir ki, her iki unsurun da ulus-devletin geleceğini şekillendirme noktasında birtakım etkileri olmakla birlikte; esasen bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin ulus-devletin bekasına bir tehdit oluşturduğu iddiası dünya gerçekleriyle bağdaşmamaktadır. Sonuç olarak, dünyada son yıllarda hızla geliştiği gözlemlenen bu hareketlerin, ulus-devlet modeline bir alternatif olmaktan uzak olduğu değerlendirilebilir.

Günümüzde AB, en ileri düzeyde bir bölgeselleşme hareketi olarak gösterilmektedir. Çalışmamızda da AB örneği üzerinden bölgeselleşme konusu ele alınmış ve AB'nin ulus devlet modeline alternatif olamayacağı hususu vurgulanmıştır. Gerçekten de siyasi bir bütünleşme olması halinde, AB bünyesinde yeni bir meşruiyet odağı yaratma potansiyeli hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Son yıllarda oluşmaya başladığı iddia edilen bir "Avrupa Kimliği"nin, klasik anlamda bir ulusal kimlik muhtevasını kazanmasının, Avrupa kıtasının tecrübeleri göz önüne alındığında pek de mümkün olmadığı görülmektedir. Ayrıca bir AB bütünleşmesini yaratmada en önemli dinamiklerden biri olduğu kabul edilen eğitim, ordu gibi uluslaştırma araçlarının hala ulus devletlerin ellerinde olduğu görülmektedir. Bu durum, aslında Avrupa ulus devletleri hükümetlerinin, bu anlamda bütünleşmiş bir Avrupa devletine çok da sıcak bakmadıklarını göstermektedir. Bu noktada AB'nin yakın gelecekte de gelişmiş bir ekonomik birlik olarak yoluna devam edeceği, siyasi nitelikte bütünleşme denemelerinin –en azından kısa vadede- başarılı olmasının pek mümkün olmadığı söylenebilir.

Yerelleşme hareketleri, özellikle 1990'lardan itibaren hız kazanan ve ulus devletin bekasına ilişkin yapılan değerlendirmelerde ulus devlete tehdit oluşturma potansiyeli yüksek olduğu ifade edilen bir diğer yönelimdir. Özellikle yerleşmenin siyasi boyutu olarak kaşımıza çıkan mikro milliyetçi akımların ulus devletleri parçalayacağı savı bu konuda sıklıkla dile getirilen bir konudur. Mikro milliyetçi akımların -Balkanlar'da 1990'lı yıllarda yaşanan örneklerde olduğu gibi- ulus-devletleri böldüğü ve yeni ulus-devletlerin kurulmasına öncülük ettiği bir realitedir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta, mikro milliyetçi akımların yol açtığı süreçlerle yeni ulus-devletlerin kurulması, ulus devletin niteliğinde değil niceliğinde bir değişime yol açmasıdır. Bir başka ifadeyle, günümüz açısından mikro milliyetçi akımlar, ulus devlet modeline yeni bir alternatif sunmamakta, bilakis mevcut ulus devletlerin sayısının artmasına yardımcı olmaktadır.

Ulus-devlete yönelik tehditler olarak gösterilen bölgeselleşme ve yerleşme hareketlerinin sadece ulus devleti dönüştürücü bir takım etkilerde bulunabileceği ifade edilmelidir. Demokrasi olarak adlandırılan yönetim biçiminin bir değer olarak kabul edildiği düşünce sistemi içinde, bu yönetim biçimini yaşama geçirebilmek için ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir devlet yapılanmasından daha elverişli bir araç bulunamadığı ve ister demokratik olsun, ister olmasın, bir siyasi iktidarın meşru kabul edilebilmesi için, her şeyden önce "ulusal" bir organ tarafından kullanılan bir iktidar olması gerektiği düşüncesi terk edilmedikçe, ulus-devlet olgusu önemini korumaya devam edecektir (Erözden, 2008:135).

Ulus-devlet ve onun yaşam kaynağı olan milliyetçilik ideolojisinin 21.yüzyıl dünyasında da güçlü bir biçimde var olacaklarını ifade etmek mümkündür. En azından, ulus-devlet kurumuna pejoratif bir anlam yükleyen ve onu demode bir model olarak ilan eden yazarların ulus-devletin yerine bir alternatif ileri sürememeleri bu savı desteklemektedir. Sonuç olarak, ulus-devletin bekasına ilişkin küreselleşme, bölgeselleşme ve yerleşme gibi olguların ulus-devlet açısından henüz ciddi bir tehdit potansiyeli arz etmediği ve ulus-devletin temel bir siyasal birim olma niteliğini yakın gelecekte de sürdüreceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- ACAR, M., 2009. Düzleştirici ve Özgürleştirici Bir Süreç Olarak Küreselleşme, Orion Kitabevi, Ankara
- AĞAOĞULLARI, M.A. ZABCI, F.Ç. ERGÜN, R., 2005. Kral-Devletten Ulus-Devlete, İmge Kitabevi, Ankara
- AĞAOĞULLARI, M.A., 2006. Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği, İmge Kitabevi, Ankara
- AKBULUT, Ö.Ö., 2007. Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara
- AKTAN, C.C., 1998. "Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme", Dış Ticaret Dergisi, Sayı 10, http://www.canaktan.org/canaktan_personel/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-globallesme-yerellesme, (22.03.2009)
- AKTAN, C.C., 1999. "Globalleşmenin Boyutları", <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.html>, (30.05.2009)
- AKTAN, C.C., 2003. Değişim Çağında Devlet, Çizgi Kitabevi, Konya
- AKTEL, M., 2003. Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara
- ALAGÖZ, M. ÖZEL, M., "Küreselleşme-Bölgeselleşme Dikotomisi ve Gelecek: Karşıt Süreçlerin Çatışma Potansiyeli", <http://www.gau.edu.tr/bildiriler/Bildiri4.pdf>, (15.04.2009)
- ALKAN, H., 2000. "Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi ?", Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3
- ALTUN, F., 2001. "Küreselleşme: Söylem ve Gerçek", Tezkire, Sayı 18
- ANDERSON, B., 1995. Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Metis Yayınları, İstanbul
- ANDERSON, B., 2001. "Milliyetçiliği Anlamaya Giriş", Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik, Der. Mustafa Armağan, Şehir Yayınları
- AOKİ. T., 2003. "Çağdaş Japonya'da Küreselleşmenin Boyutları", Bir Küre Bin Bir Küreselleşme, Der. Berger Peter, Huntington Samuel.P., Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi
- ARAS, O.N., "Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya'ya Etkisi", <http://www.osmannuraras.com/GlobalSon.doc>, (30.05.2009)
- ASLAN, N., 2005. "Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme", Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Der. Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe, Şevket Tüylüoğlu, Ekin Kitabevi, Ankara
- ASLANOĞLU, R. A., 2000. Kent Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa
- ASLAN, S., YILMAZ, A., "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm", <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/120.pdf>, (22.06.2009)
- AYDIN, A.H., 2004. Türk Kamu Yönetimi Sisteminde Temel Sorunlar ve Çağdaş Yaklaşımlar, Gazi Kitabevi, Ankara
- AYDOĞAN, M., 1999. Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye, Mart Basımevi, İstanbul
- BACIK, G., 1998. "Ekonomik Dış Politika: Yeni Dünya Düzeni Bir Zorunluluk", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı 32
- BAHÇEKAPILI, C., 2009. Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus-Devlet-Türkiye'nin Küresel Politik İktisadi- , Derin Yayınları, İstanbul
- BAL, İ., 2001. "Türk Cumhuriyetlerinde Milletleşme Süreci ve İç-Dış Politikaya Etkisi, Avrasya Etütleri, Özel Sayı
- BALAY, R., 2004."Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", Ankara Üniversitesi

- Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 37, Sayı 2,
<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/144/1022.pdf>, S.61-82 (22.05.2009)
- BALIBAR, E, WALLERSTEIN, I., 2007. Irk Ulus Sınıf, Çev. Nazlı Ökten, Metis Yayıncılık, İstanbul
- BARICCO, A., 2002. “Küreselleşme ve Markalar”, Çev. Eriman Topbaş, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 69
- BERGER, P., “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, Bir Küre Bin Küreselleşme, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi,
- BOSTANCI, M. N., 2003. “Etnisite Modernizm ve Milliyetçilik”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 75
- BOZDOĞAN, S. , KASABA, R., 1998. Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- BULAÇ, A., 1995. Modern Ulus Devlet, İz Yayıncılık, İstanbul
- BURGI, N. GOLUP, P.S, 2001. “Küreselleşme Gerçekten Ulus Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi mi ?”, Çev. Abdulkadir Atalık, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 64
- CHACHOLIADES, M., 1990. International Economics, Literatür Yayıncılık, İstanbul
- CİCİOĞLU, Ş., 2001. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri” Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- COŞKUN, İ., 1997. Modern Devletin Doğuşu, Der Yayınları, İstanbul
- COŞKUN, V., 2004. “Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Sayı 1
- ÇEÇEN, A., 1996. “Globalleşme ve Ulus Devlet, Globalleşme ve Türkiye”, Ulusal Akademik, Politik Dergi, Sayı 2
- ÇEÇEN, A., 2007. Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti, Fark Yayınları, Ankara
- DAĞBAŞI, Y. A., 2006. “Ulus Devlet” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- DİCKEN, P., 2009. “Yeni Jeo Ekonomi” Küreselleşme Temel Metinler, Der. Kudret Bülbül, Orion Kitabevi, Ankara
- DRUCKER, P., 1997. Kapitalist Ötesi Toplum, Çev. Belkıs Çorakçı, İnkilap Kitabevi, İstanbul
- DURSUN, D., 1996. Yol Ayrımındaki Türkiye, Emre Yayınları, İstanbul
- ERBAY, Y., 1997. “Kavram Olarak Küreselleşme”, Milli Kültürler ve Küreselleşme, Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları VI. İlmi Kongresi Bildirileri, Türk Yurdu Yayınları, Ankara
- ERDOĞAN, M., 2002. “Siyaset ve Hukuk Perspektifinde Küreselleşme”, Küreselleşme, Der. Cemal Uşak, Ufuk Kitapları
- ERKEN, H., “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Hurig, S. 244-262 (27.05.2009)
- ERKIZAN, H.N., 2002. “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 18
- EROĞLU, N., 2002. “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri”, Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyo-politik Karşıtlıklar, Der. Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul
- EROĞUL, C., 1997. “Ulus Devlet ve Küreselleşme”, Der. Işık Kansu, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara
- ERÖZDEN, O., 2008. Ulus-Devlet, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul
- ERSANLI, B., 2003. “Milliyetçilik Teorileri: Avrasya’da Siyaset ve İlişkiler”, Türkiye Günlüğü Dergisi

- ERYILMAZ, B., 1996. “Küreselleşen Dünyada Kent, İnsan ve Yönetim”, İzlenim Dergisi
- ERYILMAZ, B., 2000. Kamu Yönetimi, Erkam Matbaası, İstanbul
- ESGİN, A., 2001. “Ulus Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 25, No:2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/49.pdf>, S.185-192 (30.05.2009)
- FARAZMAND, A., 1999. “Küreselleşme ve Kamu Yönetimi”, Çev. Sevilay Kaygalak, <http://www.mülkiyederigi.org/index.php?option>, S.245-278 (26.04.2009)
- FRIEDMAN, T., 2002. Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği, Çev. Elif Özsaray, Boyner Yayınları, İstanbul
- FULLER, G., 2004. Siyasal İslamın Geleceği, Çev. Mustafa Acar, Timaş Yayınları, İstanbul
- GELLNER, E., 2008. Uluslar ve Ulusçuluk, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, İstanbul
- GİDDENS, A. 1994. Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım, Çev. M.Ruhi Esengül, İsmail Öğretir, Birey Yayınları, İstanbul
- GİDDENS, A., 2008. Ulus Devlet ve Şiddet, Çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları
- GÖKA, E., 2003. “Bugün: Dünün ve Yarının İlginç Bir Karışımı, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 75
- GÖRMEZ, K., 2005. Küreselleşme ve Yerelleşme, Odak Yayınevi, Ankara
- GUIBERNAU, M., 1997. 20.Yüzyılda Ulus Devlet ve Milliyetçilikler, Çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul
- GÜLER B. A., 2005. Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995, İmge Kitabevi, Ankara
- GÜLER, B. A., “Yönetişim: Kapitalizmin Yeni İktidar Tarzı: Tüm İktidar Sermayeye”, 2023 Dergisi, Sayı, 16
- GÜNDAY M., 2003. İdare Hukuku, İmaj Yayıncılık, Ankara
- GÜRSEL, Ö., 2002. “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, 2023 Dergisi, Sayı, 16
- HABERMAS, J., 2008. Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul
- HABLEMİTOĞLU, Ş., 2004. Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere..., Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul
- HASAN, T., 2002. “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf>, (25.05.2009)
- HELD, D. MC GREW, A. GOLDBLATT, D. PERRATON, J., 2009. “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”, Küreselleşme Temel Metinler, Der. Kudret Bülbül, Orion Kitabevi, Ankara
- HIRST, P. THOMPSON, G., 2001. “Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği”, Türkiye ve Siyaset Dergisi, Çev. A. Selçuk Can, Sayı, 5
- HIRST, P. THOMPSON, G., 2003. Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Yayınevi, Ankara
- HOBBSAWM, E.J., 2006. Milletler ve Milliyetçilik, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- HOBBSAWM, E.J., 2007. Yeni Yüzyılın Eşiğinde, Çev. İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, İstanbul
- HOBBSAWM, E.J., 2008. Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul

- HOCAOĞLU, D., 2009. "Dil Kültür ve Siyaset", 21.03.2009, <http://www.durmushocaoglu.com/dh/yazi.asp?yid=5531298>, (15.04.2009)
- HROCH, M., 2007. "Milliyetçi Akınlardan Millete", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 88
- HUNGTİNGTON, S., 1997. "Batı Tektir Ama Evrensel Değildir", Çev. Fazıl Osman Yıldırım, Türk Yurdu, Cilt 17, Sayı 119
- HUNGTİNGTON, S.P., 2002. Üçüncü Dalga, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara
- HUTCHİNSON, J., 2008. "Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması, 21. Yüzyılda Milliyetçilik, Der. Umut Özkırmı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- JAMESON, F., 2000. "Küreselleşme ve Politik Strateji", Birikim Dergisi, Sayı, 139
- KARA, M., 2007. "Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet" Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- KAYA, G. ASLAN, M., "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 5, Sayı 1, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/867.pdf>, (29.05.2009)
- KAZGAN, G., 2005. Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- KILIÇBAY, M.A., 2002. "Kültür Çoğunluğu Sona Ererken", Doğu Batı Dergisi, Sayı, 18
- KIRCA, A.C., 2003. "Neden Milli Devlet? Neden Tekil Devlet?", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 75
- KOÇDEMİR, K., 1998. "Globalleşme, Dünya ve Türkiye" Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Sayı, Ocak-Şubat
- KOÇDEMİR, K., 2007. "Birlikte Yaşama Nizamları ve Milli Devletin Geleceği", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 88
- KÖSOĞLU, N., 2001. "Milli Kimlik, Etnik Grup ve Mozaik Kültür", Türkiye ve Siyaset Dergisi, Sayı 3
- KRASNER, S., 1999. "Globalization and Sovereignty", States and Sovereignty In The Global Economy, Routledge
- KYMLİCKA, W. 1998. Çok Kültürlü Yurttaşlık, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- KYMLİCKA, W., 2008. " Milliyetçiliğin Geleceği", 21. Yüzyılda Milliyetçilik, Der. Umut Özkırmı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- MAHİROĞULLARI, A., "Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi", <http://www.iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/52.pdf>,S.1276-1288 (20.05.2009)
- MANİSALI, E., 2001. Yirmibirinci Yüzyıl'da Küresel Kısaç Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye, Otopsi Yayınevi, İstanbul
- MARİN, M.C, YILDIRIM, U., 2004. Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- NALBANT, A., 1997. Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- NEBİOĞLU, H., "Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye", <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglu/bolge6.pdf>, (28.05.2009)
- OKUTAN, C., 2007. Küreselleşme ve Türkiye (Türkiye'de Devletin Gelişimi), Seçkin Yayınevi, Ankara
- ORAN, B., 1977. Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği/ Kara Afrika Modeli, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara

- ÖĞÜN, S. S., 2003. “Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşmesi” , Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 75
- ÖNCÜ, E., 2006. “Küreselleşme ve Ulus Devlet” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- ÖYMEN, O., 2000. Geleceği Yakalamak: Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ÖZBUDUN, E., 2004. Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara
- ÖZKAN, A., 2004. Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye, Tasam Yayınları, İstanbul
- ÖZKIVRAK, Ö. DİLEYİCİ, D., “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/degisim/diger-yazilar/ozkivrak-globallesme-bolgesellesme.pdf>, (20.05.2009)
- PIERSON, C., 2000. Modern Devlet, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları, İstanbul
- POGGİ, G., 2005. Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım, Çev. Şule Kut, Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- POGGİ, G., 2007. Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği, Çev. Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- ROBERTSON, R., 1999. Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- SAĞ, V. ASLAN M., 2001. “Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 25 No: 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/48.pdf>, (25.04.2009)
- SANCAR, M., 2004. “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/msancar.pdf>, (15.05.2009)
- SARAN, U., 2004. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Kalite Odaklı Bir Yaklaşım, Atlas Yayıncılık, Ankara
- SARIBAY, A.Y., 2000. “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, Global Yerel Eksende Türkiye, Der. E. Fuat Keyman-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- SARIBAY, A.Y., 2004. Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme, Everest Yayınları, İstanbul
- SARINAY, Y., 1999. Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- SAVRAN, S., 2000. “Günümüzde Devlet ve Kapitalizm Üzerine”, İktisat Dergisi, Sayı 403
- SAVRAN, S., 2008. Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm, Yordam Kitap, İstanbul
- SMİTH, A.D., 1994. Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul
- SOLAK, Z., <http://www.izto.org.tr>, (22.05.2009)
- SOMEL, C., 2002. Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme, Doğu Batı Dergisi, Sayı, 18
- STEGER, M.B., 2006. Küreselleşme, Çev. Abdullah Ersoy, Dost Yayınevi, Ankara
- ŞAHİN, K., 2007. Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet, İlgil Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- ŞAYLAN G., 2003. Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara
- ŞAYLAN, G., 2006. Postmodernizm, İmge Kitabevi, Ankara
- ŞEN, F., 2004. Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet, Yargı Yayınevi, Ankara

- ŞENİĞNE, B., 2007. “Küreselleşme, Bölgeselleşme ve Türkiye” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- TAĞRAF, H., 2002. “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3 Sayı 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf>. (25.05.2009)
- TEKELİ, İ. İLKİN, S., 2000. “Küreselleşme Ulus Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 10
- TEMİZ, H. E., 2004. Kararsız ve Topal Bir Küresel Dönüşüm Sürecinde Dünya Konjonktürü, Doğu Yayınevi, İstanbul
- TÜRKÖNE, M., 2003. “Milli Devlet- Laiklik- Demokrasi”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 75
- TÜRKÖNE, M., 2008. Siyaset, Lotus Yayınevi, Ankara
- URRY, J., 2001. “Küreselleşme ve Vatandaşlık”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 64
- UYGUN, O., “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”, <http://www.uiportal.net/request118.html>, (22.05.2009)
- UZUN, T., 2000. “Bir Siyasal İdeoloji Olarak Milliyetçilik ve Türk Siyasal Hayatında Kurumsallaşması: MHP Örneği” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- YELDAN, E., 2003. “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar İçinde, Der. A.H Köse, F. Şenses, E Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul
- YILMAZ, A., 1996. Moderninden Postmoderne Siyasal Arayışlar, Vadi Yayınları, Ankara
- YILMAZ, A., 2004. İkinci Küreselleşme Dalgası, Vadi Yayınları, Ankara
- YUSUFOĞLU, Y., 2005. Küreselleşme-Emperyalizm, Belge Yayınları, İstanbul
- ZENGİNGÖNÜL, O., 2004. Küreselleşme, Adres Yayınları, Ankara

ÖZ GEÇMİŞ

1980 yılında Adıyaman'da doğdu. İlköğrenimini Adıyaman, orta öğrenimini ise Bursa'da tamamladı. 1997 yılında girdiği Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden 2001 yılında mezun oldu. İçişleri Bakanlığının açtığı Kaymakam Adaylığı sınavını kazanarak 2003 yılında göreve başladı. Halen Niğde-Çiftlik ilçesi kaymakamı olarak görev yapmaktadır.